

**Міністерство юстиції України
Державна архівна служба України
Центральний державний архів громадських об'єднань України**

КРИМ – ЦЕ УКРАЇНА Документальні свідчення в архівах України

Збірник статей і матеріалів круглого столу

15 лютого 2019 року

**Київ
2019**

Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України: Збірник статей і матеріалів круглого столу. м. Київ, 15 лютого 2019 р. / Міністерство юстиції України, Державна архівна служба України, Центральний державний архів громадських об'єднань України; ред. кол.: О.В. Бажан (голова), Т.І. Баранова, С.П. Ляковська, М.Г. Палієнко, Д.В. Чернишов; упоряд.: С.І. Власенко.— К.: Видавничий дім «АДЕФ-УКРАЇНА», 2019. – 191 с.+іл.

У збірнику подано статті та документальні добірки учасників круглого столу на тему «Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України», організованого Центральним державним архівом громадських об'єднань України за підтримки Міністерства юстиції України та Державної архівної служби України. В ході круглого столу були обговорені питання щодо наявності історичних джерел в архівних установах України про українську складову політичного, економічного, соціального, культурного розвитку Криму, його місця в загальноукраїнських процесах; здійснено обмін досвідом у сфері формування, забезпечення збереженості та використання документів Національного архівного фонду з історії Криму, а також визначено основні напрями подальшої роботи з популяризації та сприяння дослідженням документальної спадщини, пов'язаної з історією Криму.

Інформаційний супровід круглого столу здійснено інтернет-виданням «Цензор.НЕТ».

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою ЦДАГО України
(протокол № 2 від 15 травня 2019 р.)*

Редакційна колегія: **О.В. Бажан**, директор ЦДАГО України (голова); **Т.І. Баранова**, Голова Державної архівної служби України; **С.П. Ляковська**, професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії СБУ, доктор історичних наук; **М.Г. Палієнко**, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук; **Д.В. Чернишов**, заступник Міністра юстиції України

Упорядник: **С.І. Власенко**, начальник відділу використання інформації документів ЦДАГО України, кандидат історичних наук

Статті і матеріали подано в авторській редакції. Автори висловлюють свою власну думку і несуть відповідальність за достовірність наведених фактів і відомостей.

ЗМІСТ

Рекомендації круглого столу «Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України».....	5
<i>Чернишов Д.В.</i> Вступне слово.....	7
<i>Чубаров Р.А.</i> Про поповнення державних архівів України новими документами з кримської тематики.....	9
<i>Чийгоз А.З.</i> Нас називали українцями і ми пишалися цим.....	12
<i>Баранова Т.І.</i> Соціально-правовий вимір документів Національного архівного фонду України.....	13
<i>Каздобіна Ю.К.</i> Стратегія інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.....	15
<i>Бажан О.В.</i> Архівні документи з історії Криму: потенціал та можливості використання.....	16
<i>Пономарьов О.М.</i> Торгівельно-економічні відносини українських земель та Кримського ханату середини XVIII ст.: дотримання етикету в листуванні між Запорожжям і Кримом.....	19
<i>Власенко С.І.</i> Крим у документах Центрального державного архіву громадських об'єднань України.....	32
<i>Якубова Л.Д.</i> Кримські студії: політичні і наукові виклики і контексти.....	68
<i>Григорчук Н.В.</i> Документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України у висвітленні історії Криму.....	96
<i>Пижик А.М.</i> Конституційний статус кримської автономії: історія і сучасність.....	113
<i>Берковський В.Г.</i> Крим у кінодокументах Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного.....	129
<i>Каменєва С.А., Якобчук С.О.</i> Документи з історії Криму у фондах Державного архіву Київської області.....	143
<i>Хромов А.В.</i> Протоколи репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму Криму 1920-1953 років.....	169
Фоторепортаж з круглого столу.....	181

Рекомендації круглого столу «Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України»

15 лютого 2019 р.

м. Київ

Учасники круглого столу, обговоривши питання щодо наявності історичних джерел в архівних установах України про українську складову політичного, економічного, соціального, культурного розвитку Криму, його місця в загальноукраїнських процесах, констатували наступне.

Державні архіви України зберігають значний масив документів, що відображають безперервний історичний зв'язок України та Криму, відтворюють складні суспільно-політичні процеси, які відбувалися на території Кримського півострова протягом ХХ століття, розкривають соціально-економічні та культурні аспекти інтегрування Криму в загальноукраїнський простір, висвітлюють боротьбу кримських татар за повернення на історичну батьківщину, проблеми їх репатріації та соціокультурної адаптації, а також віддзеркалюють питання розвитку Криму в першому десятиріччі ХХІ століття. Цей колосальний інформаційний ресурс є частиною Національного архівного фонду України.

Державними архівними установами забезпечується вільний доступ до зазначеного комплексу документів. Внаслідок їх дослідження побачили світ фундаментальні наукові розвідки з питань історії українського Криму, здійснені співробітниками науково-дослідних інститутів Національної академії наук України, документальні збірники з цієї тематики, підготовлені ними спільно з архівістами, а також розширено джерельну базу лекційних курсів викладачів вищих навчальних закладів України.

Активізація комунікативних зв'язків і поглиблення співпраці Міністерства юстиції України, Міністерства інформаційної політики України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Державної архівної служби України, Меджлісу кримськотатарського народу, центральних, обласних і галузевих

державних архівів, науково-дослідних інституцій та вищих навчальних закладів у рамках заходів з інформаційної реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, сприятиме ефективній реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді, а також Стратегії публічної дипломатії кримських татар.

З метою підвищення рівня поінформованості суспільства та міжнародного співтовариства про історію Криму як невід’ємну складову України, учасники круглого столу рекомендують:

- продовжити практику проведення спільних міжвідомчих інформаційно-комунікативних заходів, присвячених визначним датам і подіям з історії Кримського півострова із залученням ретроспективного ресурсу Національного архівного фонду;

- запропонувати Державній архівній службі України, державним архівним установам розглянути питання щодо виокремлення на своїх офіційних інтернет-ресурсах наявного контенту про заходи архівістів з популяризації документів Національного архівного фонду з історії Криму в окрему рубрику «Крим – це Україна», продовжуючи наповнювати її відповідною інформацією, у тому числі, шляхом розміщення тематичних оцифрованих добірок документів;

- в рамках підготовки молодих спеціалістів, під час проведення навчально-виробничих архівних практик, проводити спеціалізовані тематичні заняття з питань забезпечення збереженості, поповнення Національного архівного фонду документами з історії Криму та організації їх всебічного використання.

*Чернишов Денис,
заступник Міністра юстиції України*

Одним із стратегічних пріоритетів діяльності Міністерства юстиції України є захист інтересів нашої держави в умовах анексії Криму Російською Федерацією. В цьому напрямі Мін'юстом була проведена і проводиться складна та кропітка робота. Вже з березня 2014 року, з початку агресії Росії, Міністерство юстиції України, як представник держави в Європейському суді з прав людини, почало підготовку та представлення відповідних юридичних вимог. Наразі, Україна повністю готова до проведення публічних слухань у справі «Україна проти Росії (Крим)» та представництва інтересів держави України в Європейському суді з прав людини. Важливу складову в доказовій базі відіграють, зокрема, й документи Національного архівного фонду України.

Наявні архівні документи підтверджують безперервний історичний зв'язок між Україною та Кримом. Вони свідчать, що документальне оформлення передачі Криму зі складу Російської РФСР до складу Української РСР у лютому 1954 року, з юридичної точки зору, здійснено бездоганно і не підлягає жодним сумнівам. Архівні документи дають можливість не тільки чітко простежити процедуру вирішення цього питання, а також дослідити внесок України в економічний, соціальний, культурний та політичний розвиток Криму в другій половині XX століття. Зокрема, саме спираючись на історичні джерела можна говорити про швидке економічне піднесення всіх галузей виробництва вже в перше десятиліття після передачі Криму Україні. І це найвагоміший доказ вирішального внеску українського народу в повоєнне відродження півострова, у розвиток його економіки, інфраструктури, туристично-курортної галузі.

В той же час, потрібно розуміти необхідність формування сучасної доказової бази злочинної дії Російської Федерації по відношенню до

анексованого в 2014 році Кримського півострова. Сьогодні ми вже маємо безперечні докази, що це була заздалегідь спланована спецслужбами сусідньої країни анексія. Разом з тим, ми чудово усвідомлюємо, що необхідно збирати абсолютно всі факти стосовно анексії Криму та життя його мешканців на тимчасово окупованій території, щоб згодом надати їх на судовому процесі проти агресора.

На порозі п'ятих роковин анексії Криму Російською Федерацією, формулювання нашої позиції залишається незмінним: «Крим – це Україна». Нас підтримує світове співтовариство, яке, практично одностайно, визнає та засуджує факт збройної окупації Росією території України, а саме Кримського півострова. Ми впевнені, що Крим обов'язково буде деокуповано і зі свого боку докладаємо максимум зусиль та використовуємо для цього різний інструментарій. У тому числі й цей круглий стіл, що має на меті популяризацію та сприяння дослідженням документальної спадщини, пов'язаної з історією Криму.

Теза про те, що Крим – це Україна, ні в кого не викликає сумніву, і проводячи сьогодні круглий стіл на тему «Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України», ми ставимо за мету ствердити цей факт, оскільки Крим є частиною не лише нашої історії, не просто географічною точкою, а фактично частиною душі кожного українця.

Чубаров Рефат,
народний депутат України,
Голова Меджлісу кримськотатарського народу

ПРО ПОПОВНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ НОВИМИ ДОКУМЕНТАМИ З КРИМСЬКОЇ ТЕМАТИКИ

Питання історії Криму набули сьогодні особливої актуальності з огляду на ситуацію, яка склалася в нашій державі у зв'язку з анексією Російською Федерацією Кримського півострова. Запропонована до розгляду проблематика круглого столу, на нашу думку, вкрай важлива для розуміння змісту та обсягів наявної в Україні задокументованої інформації про Крим, кримськотатарський рух, українську новітню історію загалом.

На представлений в архіві виставці ми з Ахтемом Чийгозом побачили документи, до підготовки яких у свій час мали причетність. Крім того, в них ідеться про події, в яких ми безпосередньо брали участь. Наголошу, що вони мали неабияке значення для організації життя кримськотатарського народу після його повернення на Батьківщину, а отже заслуговують на залишення їх для ознайомлення майбутніх поколінь.

Разом із діяльністю зі збереження в архівах документів кримської тематики, вкрай потрібно вживати заходи щодо поповнення архівних фондів новими документальними свідченнями. Ми розуміємо, що значна кількість їх знаходиться у державах, які територіально межують з Україною. Документи, що відтворюють історію Криму і його корінного населення – кримських татар, особливо давнього періоду, представлені в цих країнах у більших кількісних обсягах, ніж в українських архівах. Тому вважаємо, необхідно було б подумати про те, як організувати процес їх копіювання і подальшого передавання копій на зберігання до державних архівів України. На нашу думку, це має бути системна планова робота.

Досить великий пласт документів зберігається і в країнах, куди у свій час були депортовані кримські татари. Це в основному держави Центральної

Азії. Одним із запитуваних різновидів документації, яка залишається там, є наглядові справи на депортованих кримських татар, що велися адміністративними органами колишнього Радянського Союзу. І сьогодні саме вони можуть стати об'єктами перемовин з відповідними державними структурами вказаних країн для вирішення питання відтворення їх у копіях і передавання на зберігання до України.

В контексті продовження теми поповнення фондів українських державних архівів новими документами з історії Криму, вважаю за потрібне звернути увагу присутніх ще на одну проблему – документальне фіксування сучасних подій на Кримському півострові. Сьогодні ми маємо 156 касет аудіозапису судового процесу над Ахтемом Чийгозом. Робота з їх розшифрування ще попереду. Здавалося б, навіщо їх зберігати? Зрозуміло, що там багато зайвої інформації, яка, насамперед, стосується процедурних питань проведення судових засідань. Проте, вони містять винятково цінні відомості про перші хвилини захоплення Кримського півострова Російською Федерацією, і крім того, фіксують покази десятків свідків тих подій.

Тоді події розвивалися бурхливо. Пам'ятаю, що 26 лютого 2014 року кримські татари, українці, громадяни інших національностей прийшли під стіни Верховної Ради Криму із закликом збереження територіальної цілісності. Тоді всюди лунало гасло «Крим – це Україна». І тоді було чітке переконання, що так є і так буде.

Сьогодні, коли вже спливає п'ять років російської окупації Криму, ми бачимо, які заходи, спрямовані на відновлення територіальної цілісності України вживаються і всередині країни, і на міжнародній арені. Бачимо, що до цієї роботи залучаються архівісти, історики, журналісти, які, вивчаючи архівні документи, розкривають у своїх публікаціях питання, зокрема, й історії кримськотатарського народу. Хотілось би відмітити, що цими проблемами в Україні займаються не лише кримськотатарські історики, такі як, наприклад, Гульнара Бекірова, а й ряд українських істориків. Для нас

дуже цінною є книга «Кримські татари: шлях до повернення», яка вийшла у 2004 році. Її упорядник Олег Бажан на основі документів радянських спецслужб висвітлив історію депортації кримськотатарського народу до Центральної Азії, його боротьбу за повернення, відтворив розвиток кримськотатарського національного руху. І таких видань, таких книг, які через архівні документи показували б історію не лише кримських татар, а нашу спільну історію, потрібно публікувати якомога більше. Треба здійснювати спільні історичні розвідки, писати історію Криму використовуючи ці документи, реалізовувати різноманітні проекти.

*Чийгоз Ахтем,
заступник Голови Меджлісу кримськотатарського народу*

НАС НАЗИВАЛИ УКРАЇНЦЯМИ І МИ ПИШАЛИСЯ ЦИМ

Ми кримські татари – корінний народ України. Українці і кримські татари завжди відчували певну єдність і багато чого у наших народів є спільного. Історія українців замовчувалась і знищувалась так само, як й історія кримськотатарського народу. Ми довго шукали відповідь, чому? Та тому, що Росія, ось цей збірний образ, він, м'яко кажучи, дуже відрізняється і від нашої ментальності, і від українців. Любов до Батьківщини, волелюбність, працьовитість, вміння товаришувати – це все не про Росію...

Ми розуміли це з перших днів повернення на Батьківщину. А у перші дні окупації Криму відчували як Росія намагається викоринити нашу єдність з українцями. Мені пригадуються окремі епізоди судового процесу наді мною. У суді кожного запитують – громадянином якої держави ви є? Дехто відповідав – громадянин Росії. На питання судді: «З якого часу?» – лунало з 2014 року. Кримські татари відповідали однозначно – громадяни України. Нас називали українцями, і ми пишалися цим. Я – живий свідок того, як окупанти намагаються зламати людей. Але сотні в'язнів у тюрмах не здаються, тому що мають честь і гідність.

Захоплення Росією Криму – це помста Україні за те, що вона вирішила бути разом із цивілізованими країнами, боротися за своє майбутнє і за свою свободу. Нехай через таку трагедію, але Україна дивиться на Крим і розуміє, що майбутнього без Криму немає. Боротьба за Крим – це боротьба за Україну!

Якщо ми будемо розповідати історичну правду, Росії не вдасться закреслити наше спільне минуле.

*Баранова Тетяна,
Голова Державної архівної служби України*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Даний круглий стіл має привернути увагу суспільства до архівних документів, зробити наголос на важливості документальних свідчень. Документи Національного архівного фонду, що зберігаються в державних архівних установах України, безумовно, мають важливе значення для проведення наукових досліджень з історії українського Криму. Але необхідно наголосити на їх соціальній значущості, адже саме архівні документи можуть слугувати певним гарантом соціально-правового захисту наших співвітчизників, які були вимушені тимчасово покинути рідні домівки на Кримському півострові. Таким чином, потрібно говорити про проявлення ще одного виміру значущості Національного архівного фонду – його соціально орієнтована складова. Для людей важливо мати дані, які б свідчили про їх заробітну плату, трудовий стаж або про майновий стан, тобто отримати інформацію, що зберігається в архівних документах. Це дуже добре розуміють працівники архівних установ України, виконуючи запити соціально-правового характеру, що надходять від громадян, які на сьогодні мають статус внутрішньо переміщених осіб.

На жаль, на сьогоднішній день відсутня інформація про те, що відбувається в Державному архіві в Автономній Республіці Крим і Державному архіві міста Севастополя. Справа в тому, що російська окупаційна влада майже одразу перевела ці архівні установи під юрисдикцію Російської Федерації, здійснила їх реорганізацію та на підставі наших українських першоджерел почала видавати довідки, витяги, копії тощо. Але документи, видані на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим не визнаються та не мають юридичної сили ні в Україні, ні

в інших країнах світу. Це стало значною проблемою для людей, котрі виїхали з Криму на материкову Україну, в ситуаціях, коли їм потрібно, наприклад, підтвердити інформацію про трудову діяльність при оформленні або ж перерахунку пенсії. Для тих із них, хто в радянський період працював в установах та організаціях республіканського рівня, нині, документи Національного архівного фонду, що зберігаються на материковій частині України, є єдиним джерелом для отримання потрібної архівної інформації. Розуміючи складність ситуації, в якій опинилися вимушені переселенці, архівісти розглядають їх звернення в першочерговому порядку.

На превеликий жаль, на сьогодні ми не маємо механізмів отримання повної інформації щодо стану збереженості документів Національного архіву фонду України, які перебувають в окупованому Криму. Це викликає наше глибоке занепокоєння, тому ми намагаємося різними шляхами, по крихтах, збирати інформацію про наше національне документальне надбання. І хочу вас запевнити, що ми маємо уявлення про той комплекс заходів, який потрібно буде здійснити архівістам після повернення Криму.

*Каздобіна Юлія,
радник Міністра інформаційної політики України*

СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА м. СЕВАСТОПОЛЬ

Інформаційне забезпечення політики нашої держави, спрямованої на повернення Криму, є одним із найголовніших напрямів роботи Міністерства інформаційної політики України. Ми чудово розуміємо, що наша держава може і має діяти на випередження тих кроків, які реалізуються Російською Федерацією. Нам необхідно розповідати про свою історію. Не менш важливим є розвінчення міфів російської пропаганди щодо півострова. Це є одним із завдань затвердженої в грудні 2018 року українським урядом Стратегії інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

Цей документ було розроблено за участі експертів державного та недержавного секторів, працівників Міністерства інформаційної політики України. Ми ставимо перед собою завдання створювати саме інформаційними інструментами передумови для відновлення територіальної цілісності України і захисту прав людини, тих наших громадян, які перебувають на окупованій території Криму.

Головним є встановити комунікацію з мешканцями Криму. Це дуже складне завдання. Адже Кримський півострів перебуває під контролем окупаційної влади і майже всі можливості для комунікації перерізані. Україна працює над відновленням мовлення, над розповсюдженням інформаційних матеріалів, здійснює різноманітні заходи в цьому напрямку. І архівні документи, наукові розробки з історії Криму, які дозволяють простежити взаємозв'язок, історичну цілісність території України в сучасних кордонах – є одним із важливих механізмів інформаційної політики нашої держави.

*Бажан Ольга,
директор Центрального державного архіву
громадських об'єднань України*

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ КРИМУ: ПОТЕНЦІАЛ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

Поточний рік позначений низкою знакових дат із новітньої історії Кримського півострова – це і 75-та річниця депортації кримських татар, і 65 років набуття юридично закріпленого статусу складової частини української території, і сумна 5-ті роковини анексії Криму Російською Федерацією. З огляду на це, актуальною постає потреба в осмисленні наявного ретроспективного інформаційного потенціалу, який зберігається в державних архівних установах і свідчить про історичний зв'язок України та Криму, а також необхідність розроблення подальших шляхів наповнення Національного архівного фонду документами з історії й сьогодення Кримського півострова.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, який виступив ініціатором проведення круглого столу на тему «Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України», – це архів документів новітньої історії. А тому, складні процеси, пов'язані з оформленням входження Криму до складу України, його політичний, економічний, соціальний, культурний розвиток у другій половині XX століття, відтворено в документах цього архіву. Крім того, в ЦДАГО України формується джерельна база з історії Криму періоду незалежності нашої держави, з огляду на те, що архів комплектується документами сучасних політичних партій і громадських об'єднань. Навіть побіжне ознайомлення з ними доводить, що складні проблеми розвитку Криму піднімалися з 1991 року й постійно розглядалися керівними органами громадських формувань, по них приймалися окремі рішення, ухвали, заяви тощо.

В українських архівах зберігається великий масив документів, який висвітлює взаємовідносини жителів українських земель і Криму на різних етапах історії. Вони відбувались у суспільно-політичній, соціально-економічній, військовій, соціальній, культурній сферах, а також на рівні персональних контактів. Багато з цих документів невідомі, не введені до наукового обігу й чекають на свого дослідника.

Звичайно, архіви ведуть роботу з виявлення та популяризації документів з історії Кримського півострова. Зокрема, на офіційних веб-сайтах архівів, а також на веб-порталі Державної архівної служби України, презентуються добірки документів цієї тематики, публікуються документальні видання. Останнє ґрунтовне видання було підготовлено спільними зусиллями співробітників кількох центральних архівів та науковцями Інституту історії України Національної академії наук України – це збірник «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015)». До нього включено 309 документів, 230 з яких опубліковано вперше. Лише з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України – 79 документів. В цій праці відтворено депортаційну політику радянської влади на Кримському півострові в роки Другої світової війни та у післявоєнний період, приділено значну увагу економічним, культурним аспектам входження Криму до складу УРСР та його подальшого розвитку. Значну увагу приділено питанню боротьби кримських татар в 1950-1980-ті роки за повернення на історичну батьківщину, проблемам репатріації, адаптації й інтеграції кримських татар в український соціокультурний та політичний простір.

Однак, ми розуміємо, що це – невеличка частка документів з кримської тематики, які зберігаються в державних архівах України. Для вивчення всього комплексу джерел з історії Криму, потрібна ґрунтовна системна робота з виявлення документів, їх описування і створення загальноукраїнського довідника / пошукової бази даних за цими

документами. Згодом такий інформаційний ресурс міг би широко використовуватися відповідними державними структурами при вирішенні питання деокупації Криму.

Вважаємо, що даний круглий стіл – це перший крок у цьому напрямку. Тому у фокусі нашої уваги сьогодні питання щодо інформаційного потенціалу документів Національного архівного фонду з історії Криму, його місця і ролі в загальноукраїнських процесах, а також забезпечення збереженості, поповнення, використання та популяризації документальної спадщини, пов'язаної з історією Кримського півострову.

*Пономарьов Олександр,
провідний науковий співробітник
відділу давніх актів Центрального державного
історичного архіву України, м. Київ,
кандидат історичних наук*

**ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЕЛЬ ТА КРИМСЬКОГО ХАНАТУ СЕРЕДИНИ XVIII ст.:
ДОТРИМАННЯ ЕТИКЕТУ В ЛИСТУВАННІ
МІЖ ЗАПОРОЖЖЯМ І КРИМОМ**

Складність висвітлення запорозько-кримських відносин полягає в тому, що ярлики, навішувані російською імперською та радянською історіографією, сформували стереотип сприйняття кримських татар та їхніх сусідів виключно як варварів, які лише чинили набіги. А тому для формування більш об'єктивної картини слід показувати весь спектр відносин між населенням Гетьманщини та Запорозжя, з одного боку, і мешканцями Кримського ханату, з іншого, аби уникнути однобічного представлення цих взаємин.

Перший набіг татар, які на чолі із золотоординським темником Єдигеєм пройшлися спустошливим рейдом по українських землях, відбувся 1416 р., а остання випава кримського хана Крим-Гірея на Нову Сербію була у січні 1769 р. За цей час максимальна кількість походів з боку Кримського ханату припадає на кінець XV – початок XVI ст.

Після переходу запорожців з Олешківської Січі на р. Підпільна і утворення Нової Запорозької Січі у 1734 р., козацтво стало виконувати функції оборонно-стримувального характеру проти Порти та її васала – Кримського ханату. Але XVIII ст. принесло і якісно нові зміни у взаєминах між запорожцями і татарами. Протягом цього століття поступово почав змінюватися господарсько-культурний тип мешканців півострову, а торгівля все більше цікавила кримських татар, приносячи надходження у скарбницю у вигляді митних зборів, баштового, мостового та інших податків, а головне –

прибуток від торгівлі сіллю.

За твердженням академіка Івана Крип'якевича, «гасло боротьби з бусурменами... не завжди находило рівний відгук на Запоріжжі. Близьке сусідство з татарами, особливо ж господарські і торгові зв'язки з ними, сприяли і протилежному напрямові – приязні з Кримом»¹. Інший знаний дослідник запорозької старовини академік Михайло Слабченко влучно зазначив, що у XVIII ст. у запорозьких містечках, маючи на увазі передусім торгівлю Запорожжя з Кримом, «ще вешталися запорожці, але вже не гриміли постріли, не бряжчали шаблі, чути було, як риплять торговельні терези, ніби руками махали вітряки та брязкали гроші»². Отже, замість завоювницьких набігів у відносинах стали домінувати економічний прагматизм та взаємоповага. Сучасні історики теж позитивно оцінюють запорозько-кримські взаємини XVIII ст.: «Татари і козаки неодноразово допомагали одні одним у випадку біди або стихійного лиха, причому людські, без якоїсь попередньої домовленості. Не змінилося ставлення до кримців і під час погіршення російсько-турецьких відносин. Вони спільно освоювали соляні озера у ханстві та лісові угіддя в Січі»³. Далі, навіть дещо ідеалізуючи проблемні моменти спільної історії, стверджують, що в «судах Січі і ханства кримські татари і запорожці користувалися режимом найбільшого сприяння»⁴.

У 1920-1930 рр. тема торгівельно-економічних взаємин українських земель з Кримом була актуалізована вітчизняними дослідниками, серед праць яких слід назвати роботи Михайла Слабченка⁵, Миколи Тищенка⁶ і Домета Оляничина⁷. Проте надалі в українському історичному наративі запанувала тиша щодо дослідження взаємин України з Кримом. Для сучасних істориків ці праці залишаються доволі цінними, втім, як і власне архівні джерела, з якими працювали наші попередники.

У фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України) – ф. 51 «Генеральна військова канцелярія», ф. 59

«Київська губерньська канцелярія», ф. 229 «Архів Коша Нової Запорозької Січі» – відклалося чимало документів з історії запорозько-кримських взаємин, які яскраво ілюструють торгівельно-економічні відносини. Перш за все це стосується торгівлі сіллю, яка осаджувалася в кримських озерах і була вагомою статтею прибутку для Криму, а відтак, Бахчисараю було вкрай вигідно, аби така торгівля не припинялася. Запорожці-чумаки та городові козаки Гетьманщини були знавцями степових доріг, звичайного права кримських татар, усіх нюансів торгівельного обігу з Кримом, а тому саме вони і були постачальниками солі в Україну і далі в Росію. Влітку, коли сіль вже була готова для транспортування, кримські можновладці писали до Коша листи із запрошенням, аби чумаки приїжджали в Крим.

Листування між Кошем Запорозької Січі та Кримським ханатом наочно демонструє ту ступінь взаємоповаги, яка була притаманною відносинам між обома сторонами. Нижче наведені приклади відносяться до середини XVIII ст. і дотичні, перш за все, до торгових операцій Криму сіллю.

Так, наприклад, єдичкульський каймакан Муртаза-ага у серпні 1764 р. дуже шанобливо звертався до кошового отамана: *«В роде месийском непостидному командиру и подобному князям закона християнского, главным народом правителю, господину кошевому, благоприятелю нашему нижайши поклон обявля, сие наше писание в известие вам посилаем»*⁸ (тут і далі в статті текст документів виділяється курсивом). Далі Муртаза-ага повідомляв Кіш, що *«его свѣтлость, государь наш хан, для следующих в Крим за солю козацких воез переправки чрез Рогачик, дозволил на речке Рогачику построить мост, которой уже и изделан. Будучи вам всем известным, следующим в Крим чумакам и прочим, благовольте обявит, дабы они без всякого сумнытелства следовали, понеже стороны нашей ны в чем препятствовано не будет. Пред сим несколько кратно извольты вы к нам о сем же мосте писать, мы же по писмах ваших к его светѣлости (кримському хану – О. П.) писали и вишереченное в резолюцию получено.*

*Того рады, сим вас, благодѣтеля нашего (кошового отамана – О. П.), о невзятыи с проходящих чрез вишереченной [мост] рогачицкой стороною нашею ни малейшего платежа уверяю»*⁹.

Кіш відповідав єдичкульському каймакану Муртаза-азі, що листа від *«вашего высокоблагородия... сего нашего месяца августа 19 дня в Кошѣ получено»*, в якому йшлося (тут запорожські писарі переповідають зміст отриманого листа) про те, що *«на речке Рогачику для проходящего разного в Крым купечества и за солю чумаков и других промышленников с повелѣния его светлости хана крымского зделан по-прежнему мост, чрез которой свободной без всякого платежа и обиди ход свой козаки запорожские имеют будут. Всѣм Войска Запорожского Низового козакам от нас о сем знать данно и имеют бить в Крым ехать, чтоб же по оному вашему увѣренню обнадежуемому писму с козаков ничего взимано и обид в проходѣ причиняему не било, не оставте приказать имѣть наблюдение»*¹⁰.

1764 р. видався надзвичайно урожайним на сіль, у зв'язку з чим наглядачі соляних озер відправляли листи до Коша. Так 25 червня того ж року наглядач Баба-Імен, дотримуючись усіх правил етикету в листуванні, писав з великою повагою до кошового отамана: *«Достойнопочтенному господину главному командиру Войска Запорожского кошевому, высокомиловитому моему приятелю и благодѣтелевѣ достойный поклон отдая, спрашиваю о вашем здравии и при сем вам, высокомиловитому приятелю моему доношу благодарение Богу, его святым произволением его святым проихволением сего году уже в стояние свое соль произошла избытно противу прошедшего году..., да при том же травы и воды в нас в Крыму, также и на пути вездѣ избытно, так что очень спокойно нинича (!) для чумаков и для скота в великом довольствии достанет»*¹¹. З усього видно, що вказаний наглядач дбав не тільки про добробут кримських татар, а й виявляв піклування щодо чумаків-запорожців. Далі Баба-Імен повідомляв

про передані через посланця Мустафу-баша «в гостинец адин сафтян (!)», який імен прохає «принят за благо». Далі йшлося власне про сіль, яка теж підносилася кошовому в якості подарунку: «да притом же прошу прислать к нам воез два, для вас одолжаюсь самой чистой солы на ваш расход накласть»¹².

Кіш 30 червня того ж року у відповідь писав, що «приятнейшее писание с уведомлением, что соль в крымских соляных озерах уже родилася и совсѣм сѣла против прежних годов добротою, и, дабы для собирания оной чумаки были присиланни сего июня в 29 день я получил, и при оном, присланный гостинец сафян принял... да за... двух воз (!) соли приношу мою искреную благодарность»¹³. На останок Кіш турбувався про безпеку своїх солевозів прохаючи, «дабы запорожские козаки, чумаки в Крым... шли всем от Коша объявления учинени, чтоб же запорожским козакам в пути и при соляных озерах грабительству и протчими нападками обид причиняемо не было по сусѣдской дружбѣ подлежащее доволство, також в башнѣ и в протчих мѣстах излишним платежю отягощаеми не били, вы приятель мой не оставте прилагать в том особого вашего старания»¹⁴.

Інший імен (наглядач) соляного озера Юсуф писав до Коша, також відповідно до усіх правил етикету. Цей лист, отриманий у Коші 14 липня 1764 р. починався традиційним шанобливим звертанням і побажанням не вмерти наглою смертю: «Между народом христианским достойно почтений господин кошевий Войска Запорожскаго главный командир, милостивый государь и благо приятель мой, послѣдняя (останні дні життя – О. П.) ваша да окончится во благом и правом степени, при чем должной мой вам поклон и почтение прописуя о дражайшем здравьи вашем смел спрашивать и из желанием вам всякаго благополучия сие приятное писание посылаю, чрез которое изволте бить о благоволении и милости Божией, которому от всѣх хвала приносится извѣстни, что великолѣпным милосердием своим уцедрил

нас против прежних годов немалым числом изобилиѣ. Соли уже в озерѣ совершено родилось, чего для от меня сие к вам с прозбою, чтоб вашѣ козаки поскорѣ приходили для общей как вам, так и к нам прибилѣ... не медля б они напрасно времени. Цена ж солѣ озѣрной: целой воз пять рублей, а половиной три рубли, а в пути и здѣсь, приходящим козакам для пастби волов травы и води довольно есть»¹⁵.

У відповідь Кіш, 27 липня 1764 р., також дотримуючись усіх правил етикету зверталася до кримського високопосадовця, називаючи його «благородний и почтенний господин имѣн соляного озера», не забувши при цьому вказати на певні утиски козакам з його боку: «Многие запорожские козаки-чумаки ходящие в Крым за солю нам в Кошѣ жалобу представили, что ви при переходѣ оних, також и российских ватаг чрез баишту взимаете от четвѣртого воза по семидесяти и болше копѣек, а в соляного озера от озѣрного воза по пяти рублей платежа, чем как здешним чумакам, так и протчим туда приходящим чинится взятием излишнего платежа крайняя обида, а яко тот платеж взимается вами не против прежних установлений много излишественный»¹⁶. Тому Кіш прохав імена Юсуфа не стягувати зайвих платежів, про що йшлося наприкінці листа: «Того ради, ваше благородие, впредь уже з здешних запорожских чумаков... такова излишнего платежа, кромѣ прежде установленного изволте не взимать, даби ходящие в Крым за солю чумаки болше обидими не являлись»¹⁷.

Питання ціни на сіль було одним з головних у справі чумакування. Запорожці самі, або через представників влади Кримського ханату, або за посередництва російських чиновників, намагалися його вирішити. Повірений у справах від російського уряду при дворі кримського хана путивльський купець Олексій Шестаков неодноразово вирішував з кримськими можновладцями різні питання щодо захисту торгівельно-економічних інтересів запорожців. Так у листі Олексія Шестакова до київського обер-

коменданта Володимира Лопухіна від 2 серпня 1759 р. йшлося про те, що він клопотався *«по прозбѣ от кошового мене о соли, дабы я сходил к хану и попросил ти, не отпушено ль било б, хотя по пят рублей воз озѣрний соли новой, которой по шесть рублей, а половиний воз по трѣ рублѣ, а с тора соли по пят на десят копеек вагу, которая была по двадцят копеек, то я ходил просить и на мое прошение отпушено в продажу соль по вышеписанной ценѣ и запорожские козаки начали брат соль прошлаго ж июля 22 числа»*¹⁸.

Невід'ємною складовою у спілкуванні запорожців з кримськими можновладцями були дарунки і презенти (наприклад, раніше згадувана сіль і сап'ян), як знак пошани та підтвердження намірів щодо подальшої співпраці. Так, своєрідною цікавинкою видається лист (з певною долею східного лукавства), датований 6 березня 1762 р., в якому перекопський каймакан Омер-хан, висловлював вдячність Кошу за надіслану наливку з вишень, а навзаєм надсилаючи запорожцям кримське вино: *«За присланной пред сим письмом вашим бочонок вишневки мы весьма благодарны будучи, просим не лишить нас вашего дружества, и, чтоб сие наше письмо не праздно было, присланной от вас бочонок, наполнив вина, кое в нашей Отчизни родится к вам послали, только за неимением болшей посуды в присланной от вас бочонок налили! На сей раз быть так!»*¹⁹.

Отже, вищенаведені документи яскраво свідчать про добросусідські приязні взаємини сусідів – населення українських земель та Кримського ханату у середині XVIII ст.

¹ *Крип'якевич І. П.* Історія України / відповідальні редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів, 1990. – С. 226.

² *Слабченко М.* Паланкова організація Запорозьких Вольностей // Праці комісії для вивчення історії західноруського і українського права. – Вип. VI. – К., 1929. – С. 160.

³ *Зінченко Ю.* Кримські татари: історичний нарис. – К., 1998. – С. 48-49.

⁴ Там само. – С. 49.

⁵ *Слабченко М.* Организация хозяйства Украины от Хмельницкого до мировой войны. – Часть 1. Хозяйство Гетманщины XVII–XVIII ст. – Одесса, 1923. – 192 с.

⁶ *Тищенко М.* Нариси історії торгівлі Лівобережної України з Кримом у XVIII ст. // Історико-географічний збірник ВУАН. – Київ, 1928. – Т. II. – С. 87-133.

⁷ *Оляничин Д.* До історії торгівлі із Кримом (1754-1758) // Записки НТШ. – Львів, 1933. – Т. CLII. – С. 135-147.

⁸ ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 229. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 34.

⁹ Там само. Арк. 34.

¹⁰ Там само. Арк. 35.

¹¹ Там само. Арк. 14.

¹² Там само. Арк. 14зв.

¹³ Там само. Арк. 15.

¹⁴ Там само. Арк. 15-15зв.

¹⁵ Там само. Арк. 17.

¹⁶ Там само. Арк. 16.

¹⁷ Там само. Арк. 16-16зв.

¹⁸ Там само. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3314. Арк. 16-16зв.

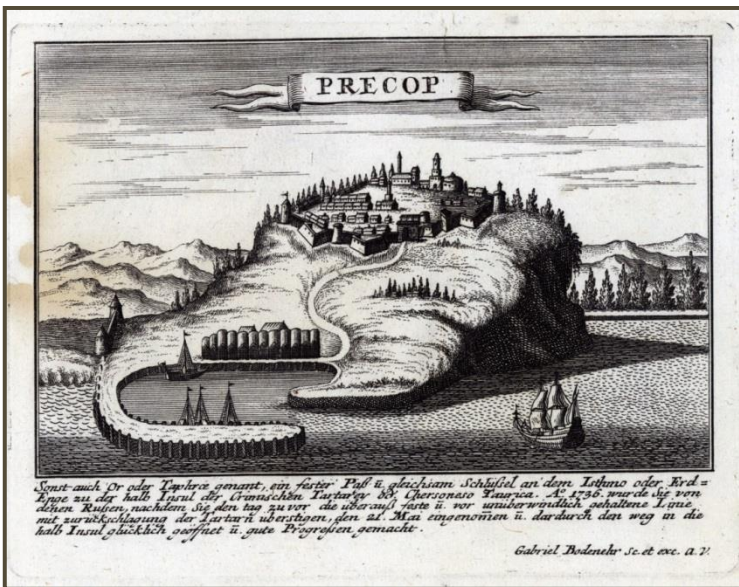
¹⁹ Там само. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 5зв.

ДОКУМЕНТИ

Мапа державних утворень циркумпонтійської зони Чорного моря.
Середина XVII ст.

ЦДІАК України, ф. 221, оп. 1, спр. 165, арк. 2.

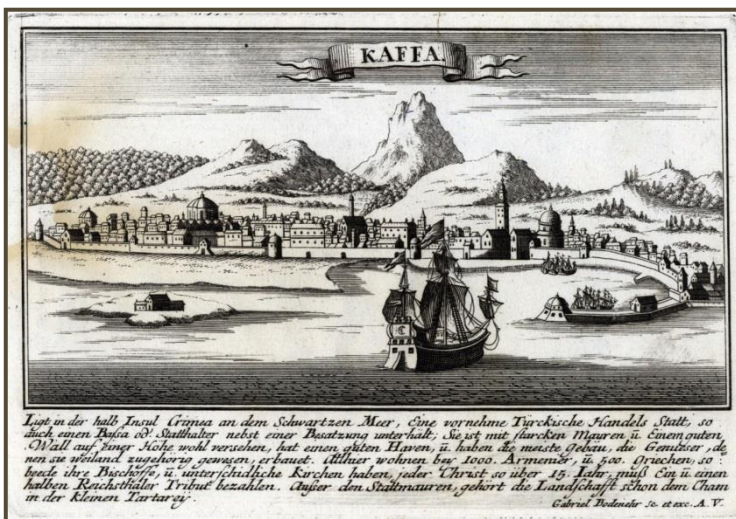

Фортиця Перекоп. Алгоритичне зображення. Середина XVII ст.

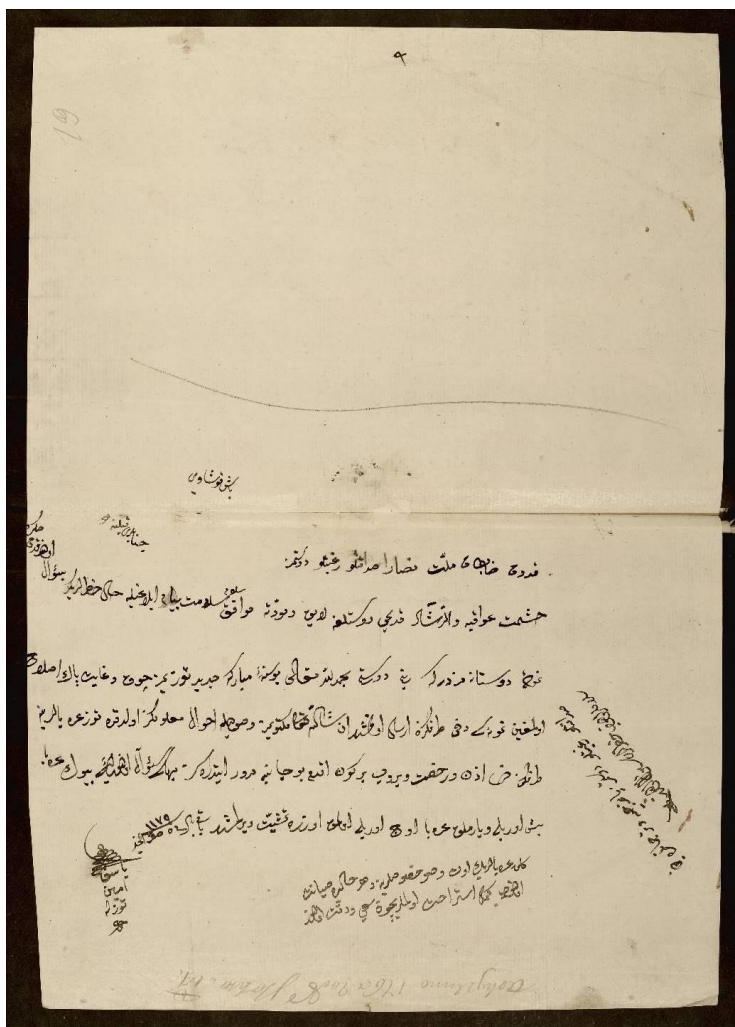
ЦДІАК України, ф. 221, оп. 1, спр. 165, арк. 3.

Фортеця Очаків. Алгоритичне зображення. Середина XVII ст.
ЦДІАК України, ф. 221, оп. 1, спр. 165, арк. 4.

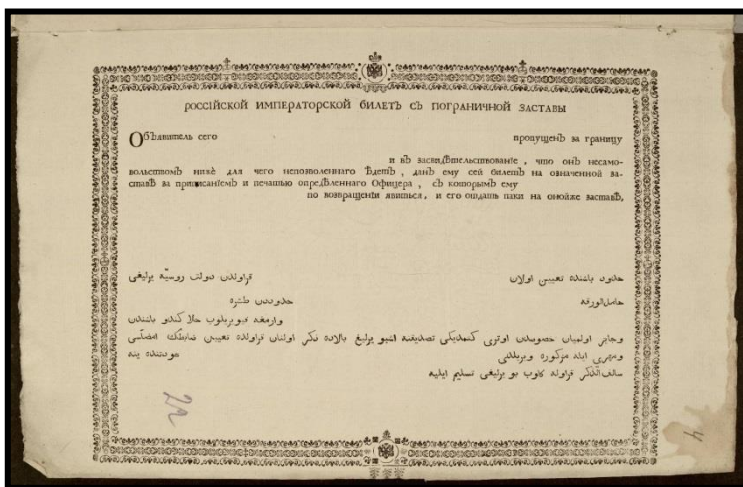
Фортеця Кафа. Алгоритичне зображення. Середина XVII ст.
ЦДІАК України, ф. 221, оп. 1, спр. 165, арк. 5.

Лист наглядча соляного озера Юсуфа
до Коша Нової Запорозької Січі. Оригінал.

Не пізніше 14 липня 1764 р.

ЦДІАК України, ф. 229, оп. 1, спр. 161, арк. 18-19.

Бланк паспорта для проїзду через Микитинську заставу чумаків та купецтва,
які прямують до Криму. Середина XVIII ст.
ЦДІАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 4026, арк. 4.

بابت قضاوت
 جناب خان
 قدومه الخلاء مضار و ذبده الخمره المسببه حله و كونه
 و سله از چپ و مودنه موافق سلامت پناه ابرخيد حله خوريل مسئله اوله ندره
 بنادره بواشاده جنب دولت و كونه شول حله ايشا اخذينه طرقيه الحلي لك خدمتيد
 كلن اوله كونه اتمام خدمت خود ايراب طرقيه كلر كونه ياندره ايشه برار اوله قوشوب
 كونه قوشوب اوله طرقيه على اقايد اقايد يا كونه قوشوب طرقيه ايشا اخذينه در الحلي و قوشوب
 ايشا لك مسله سلامت بر طرقيه داخل اوله قوشوب اقايد اقايد طرقيه بركونه ايشا اخذينه
 و كونه و كونه سلامت و سلامت حله ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 على قوشوب بركونه ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 اوله قوشوب ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 كلن اوله قوشوب ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 بونه قوشوب ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 بونه قوشوب ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه
 بونه قوشوب ايشا اخذينه ايراب بركونه بونه ايشا اخذينه

Лист перекопського каймакана Омер хан Аги
 до Коша Нової Запорозької Січі. 11 лютого 1762 р.
 ЦДІАК України, ф. 229, оп. 1, спр. 119, арк. 7.

Власенко Світлана,
начальник відділу використання інформації документів
Центрального державного архіву громадських об'єднань України,
кандидат історичних наук

КРИМ У ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України) зберігаються документи, що відображають історію Криму, починаючи від 20-х років минулого століття. Аналіз цих документів дозволяє робити висновки про українську складову в історії Криму та його роль у загальноукраїнських процесах XX-XXI століть.

Беручи до уваги основні фонди архіву, документи стосовно Криму умовно можна розподілити на три хронологічні періоди: перший охоплює 1918-1953 рр., другий – 1954-1991 рр. і третій – період незалежності України.

Документи міжвоєнного періоду, зокрема часів становлення радянської влади в Україні (до створення СРСР у грудні 1922 р. та врегулювання зовнішніх кордонів Української СРР у 1925 р.), свідчать про керівну роль українських центральних органів влади в окремих сферах взаємоіснування Україна–Крим. Мова йде про комплекс документів у фонді 1, описі 20 «Документи відділів Центрального комітету КП(б)У» щодо діяльності Збройних сил України і Криму (*«Вооруженные силы на Украине и в Крыму»*), тут і далі в статті текст документів подається мовою оригіналу й виділяється курсивом) впродовж 1921-1923 рр. Їх основу складали Київський і Харківський військові округи, морські сили Чорного та Азовського морів, управління розміщувалось у тогочасній столиці УСРР місті Харкові, командувачем був М. Фрунзе.

У ЦДАГО України зберігаються накази командування і Політичного управління Збройних сил України і Криму, починаючи від травня 1921 р. Це здебільшого оригінали; машинописні та типографські примірники. Нажаль,

зосереджені в архіві накази не є повним зібранням, однак вони дозволяють сформулювати певне уявлення щодо діяльності Збройних сил, частин особливого призначення, їх структури, організації, постачання тощо. Так, у Положенні про частини особливого призначення УСРР, затверджене постановою Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) від 23 квітня 1921 р. і наказом командувача Збройними силами України і Криму та уповноваженого Революційної військової ради від 10 травня 1921 р., визначалися особи, які підлягали зарахуванню до частин особливого призначення: *«члены КПУ и РКП, и кандидаты КПУ и РКП, и члены КСМУ обоего пола в возрасте от 17-ти лет до 50 лет»*¹ (КПУ – Комуністична партія (більшовиків) України, РКП – Російська комуністична партія (більшовиків), КСМУ – Комуністична спілка молоді України).

Суттєвим доповненням до наказів є плани, інструкції, розпорядження, протоколи засідань, значна увага в яких, поруч із суто воєнними питаннями, приділялася так званому «політичному розвитку» та вихованню червоноармійців. Так, у Тимчасовій інструкції з роботи серед поповнення в жовтні 1922 року, затвердженій наказом № 44 начальника Політичного управління Збройних сил України і Криму від 25 серпня 1922 р., давалися вказівки: *«Учитывая особенно неблагоприятные условия политического развития украинцев-крестьян (бандитизм, батьковщина, многочисленная смена властей), необходимо политработу с молодыми красноармейцами строить сугубо конкретно, взвешено и индивидуализируя ее по происхождению отдельных групп кр[асноармей]цев (Правобережье, районы Махновщины, голодные губ[ернии]»*². Наказом № 247 Політичного управління Збройних сил України і Криму від 25 серпня 1922 р. визначався план політроботи для нового поповнення, яким передбачалося проведення бесід на 29 тем з організаційних питань, питань Червоної армії, радянської влади, громадянської війни тощо³.

Накази та інші документи мали грифи «Таємно» і «Цілком таємно» й у свій час були направлені до ЦК КП(б)У. Також важливо відмітити, що окремі з них затверджувалися Центральним комітетом, що ще раз засвідчує підпорядкування командування Збройних сил України і Криму українській радянській владі. Так, наприклад, Положення про частини особливого призначення УСРР і Криму було затверджене ЦК КП(б)У 18 жовтня 1921 р. й опубліковане у Збірнику цілком таємних наказів командувача Збройними силами України і Криму та уповноваженого Революційної військової ради ⁴. Крім того, подекуди видавалися спільні циркуляри ЦК КП(б)У та командування частин особливого призначення України і Криму ⁵.

В той же час, компартійне керівництво України постійно інформувалося про стан справ у Збройних силах України і Криму. В ЦДАГО України зберігають доповідні записки, донесення, повідомлення, листи, адресовані до керівних органів ЦК КП(б)У або безпосередньо секретарям Центрального комітету. Зазначені документи часто готувалися на офіційних бланках, за якими чітко простежується підпорядкованість УСРР Збройних сил України і Криму. Більш повну інформацію з цього питання знаходимо в Положенні про частини особливого призначення УСРР і Криму, затвердженому ЦК КП(б)У 18 жовтня 1921 р.: *«Высшим политическим руководящим органом частей Особназ УСРР является Совет в составе: секретаря ЦК КПУ, представителя ВУЧК, представителя Командвойскукркыма и Командующего частями Особого назнач. УССР»* ⁶. Пряме ж роз'яснення щодо підпорядкованості частин особливого призначення України і Криму містилось у листі командування до одного із секретарів ЦК КП(б)У від 18 квітня 1922 р.: *«...все Ч[асти] о[собого] н[азначения] Украины и Крыма имеют своими естественными шефами местные парткомы, поэтому для Штаба ЧОН Укркыма, как центрального Управления ЧОН Укркыма естественным шефом является ЦК КП(б)У»* ⁷.

Ще однією важливою спільною сферою діяльності під центральним керівництвом радянських і партійних органів України на початку 1920-х років залишалося питання охорони морських кордонів. Зокрема, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 17 травня 1924 р. було визнано *«неблагополучие в деле охраны морских границ Союза на Черном море»* та вирішено *«поставить перед ЦК РКП вопрос о необходимости при составлении общей военной сметы ассигновать необходимые средства для обеспечения охраны южных морских границ»* (дана постанова мала характер підвищеної секретності й була поміщена в так звану «окрему папку») ⁸. Як свідчать архівні документи, зібрані Державним політичним управлінням (ДПУ) УСРР відомості про стан охорони кордонів та боротьби з контрабандою в Криму, розсилалися в усі центральні органи як Росії, так і України. Так, в щомісячному огляді ДПУ УСРР, датованому 1 січня 1923 р. повідомлялося: *«В Евпаторийском районе ведутся разработки, где агентурным путем устанавливаются турецкие суда, пытающиеся вывозить нелегальным путем лиц за плату. Препятствием задержания таковых является отсутствие быстроходного катера, ибо полоса побережья Евпаторийского района тянется на 347 верст и в связи с тем, что посты стоят друг от друга на 20-25 верст (фелюги могут свободно вывозить нелегально лиц, желающих выехать из пределов Республики). ... За отчетный период ввозная контрабанда обнаружена в портах: Севастопольском, Ялтинском и Керченском. Более ходкими товарами являются: галантерея, мануфактура, спирт и косметика, так как в данное время на означенные предметы помимо их высокой цены большой спрос. ... Вся пограничная полоса Крыма на протяжении около 800 верст с севера от г. Перекопа и на юге до Керчь–Еникале включительно обслуживается следующими воинскими частями: 1) 27-й (быв. 9) пограничный батальон; 2) 26-й (бывш. 8); 3) 29-м взводом Войск ГПУ; 4) 8-й ротой Войск ГПУ; 5) 31-м Отдельным взводом ГПУ; 6) бронепоездом № 151; 7) [бронепоездом] № 153; 8) отдельной ротой связи;*

9) морсв'язью. С вышеупомянутыми частями работают следующие погранотделения: 1) Евпаторийское; 2) Севастопольское; 3) Ялтинское; 4) Феодосийское; 5) Керченское»⁹.

Як бачимо, в першій половині 1920-х років, центральні органи влади України відігравали керівну роль в окремих сферах відносин з Кримом. Однак, попри це, а також не враховуючи ні територіальної єдності та спільності кордонів, ні економічних інтересів, у ході врегулювання зовнішніх кордонів України в 1924-1925 рр., питання Криму українською радянською стороною навіть не ставилось, оскільки, як розуміємо, воно вже було вирішено на користь Росії. Серед архівних документів цього періоду нам вдалося віднайти фактично єдине свідчення – протокол № 77 засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 11 травня 1924 р., на якому черговий раз розглядалося питання кордонів і було прийнято рішення *«рекомендовать нашим представителям в союзной комиссии по границам не подымать вопроса о Крыме»*¹⁰.

На противагу цьому, українська еміграція беззастережно вважала Крим українською територією. Про це свідчать відображення карт України, що зберігаються в Колекції документів «Український музей в Празі» (фонд 269). Серед них – листівка, надрукована у м. Львові орієнтовно в 1920-ті роки, на якій чітко викреслені зовнішні кордони українських земель у складі з Кримом¹¹; етнографічна карта України, опублікована у грецько-українському часописі «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ» за квітень 1920 р., з позначенням відсоткового співвідношення українського населення в різних регіонах, у тому числі й у Криму¹².

Не можна оминути увагою й економічний аспект взаємовідносин Україна–Крим. Серед документів ЦДАГО України зберігається проект договору між Укрзовнішторгом та Кримзовнішторгом (Українська та Кримська експортно-імпорتنі контори), датований серпнем 1921 р. Досить цікавим є обґрунтування доцільності співпраці цих організацій:

*«Территориальная близость Украины и Крыма, обуславливающая во многих отношениях общность их экономических интересов и приведшая к объединению целого ряда государственных учреждений этих республик, требует согласованной деятельности их органов, ведающих делом внешней торговли»*¹³. Є також в документах і свідчення про існування в 1922 р. Чорноморсько-Азовського округу шляхів сполучення, як самостійної господарської одиниці, що об'єднувала все господарство Чорного та Азовського морів, з управлінським центром у м. Одесі¹⁴.

Документи пізнішого періоду, здебільшого це постанови Політбюро ЦК КП(б)У, дають підстави стверджувати, що економічні стосунки України та Криму поступово звелись до вирішення питань постачання продовольства на півострів. Зокрема, 3 березня 1922 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову про відправлення в Крим двох маршрутів з хлібом¹⁵. Як відомо, в цей час у південних губерніях України в результаті неврожаю через посуху панував голод. У той же час, із інформаційного зведення ДПУ УСРР, датованого 8 липня 1922 р., маємо уявлення про стан у Криму: *«Настроение широких масс в общем удовлетворительное. Отношение к Сов[етской] власти сочувственное, но в отношении к отдельным органам и местным представителям власти, часто наблюдается недовольство. Комитеты помощи голодающим, в которые сумел проникнуть темный элемент, своими действиями вызвали во многих местах озлобление населения. В помкомголодах царит расхлябанность, злоупотребления; главным образом эти явления наблюдаются в Севастопольском, Бахчисарайском и Ялтинском районах. ... Среди селянства настроение улучшилось; в большинстве районов в сельсоветы избираются бедняки. ... На крымских рынках цены вновь понизились. Голод уменьшился настолько, что случаи голодной смерти стали редкостью. Увеличивается смертность от холеры, очагом которой сделался Симферополь. ... Настроение кр[асноармей]цев в большинстве удовлетворительное, за исключением Севастополя и Ялты, где наблюдается*

*недовольство в связи с острым недостатком обмундирования и перебоями в снабжении продовольствием»*¹⁶.

Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 13 січня 1928 р., на вимогу Народного комісаріату зовнішньої та внутрішньої торгівлі СРСР, було прийнято рішення про відправлення в Крим 100 тис. пудів ячменю. Цікаво відмітити, що навколо цієї постанови виник певний «скандал» на рівні московського центру, адже було прийнято рішення повідомити ЦК ВКП(б) про те, що вилучення 100 тис. пудів ячменю з посівного фонду України веде до зменшення площі засівів¹⁷. У відповідь на це Наркомторг СРСР висловився категорично проти, повідомивши, що *«январские заготовки ячменя на Украине и состояние ресурсов ячменя у основных заготовителей Украины дали возможность не только полностью выполнить установленный посевной фонд ячменя в размере 1100 т[ыс]. п[удов] для Украины, но и увеличить этот фонд до 1765 тыс. пуд. для Украины и 300 т. п. для Крыма, 25 т. п. для Сев. Кавказа и назначить отгрузку 500 т. п. для пивоваренной и дрожжевой промышленности севера (Москва, Ленинград и др. центры)»*¹⁸.

18 травня 1932 р., коли на українських землях вже фіксувалась масова смертність від голодомору, на виконання постанови ЦК ВКП(б) до Криму мали відправити 5 тис. тонн посівної картоплі¹⁹. До речі, саме на період Голодомору 1932-1933 рр. припадає існування Державного об'єднання зернових радгоспів СРСР «Союззернотрест» України і Криму. В архіві є окремі документи про його діяльність, зокрема про результати посівних кампаній та хлібозаготівель²⁰. І пізніше Україна продовжувала постачати Кримську АРСР продуктами харчування, про що свідчать архівні документи²¹.

Період історії Криму в роки Другої світової війни в архівних документах фактично не відображений. Враховуючи, що в ЦДАГО України зберігається комплекс документів партизанського руху опору на території

України, то, звичайно, доцільно звернути увагу на партизанські фонди. У фонді № 62 «Український штаб партизанського руху» зберігається незначна частина документів (звіти, довідки, доповіді, рапорти) про діяльність партизанських загонів та груп, підпільних організацій, які діяли на території Криму: «Орел», «Дід», «імені Чапаєва», «імені Кутузова», «імені Суворова», «Буревісник», «Перемога» та ін.²².

Пізніше по всій Україні проводилася робота з уточнення кількості партизанів, й обласні, в тому числі й Кримський, партійні комітети надсилали в Центральний комітет Компартії України відповідну інформацію. Зокрема, це звіт про партизанський та підпільний рухи опору на території Кримського півострова (1947 р.), перелік підпільних організацій та партизанських формувань, що діяли в Криму під час нацистської окупації (1964 р.), списки зруйнованих в 1941-1944 рр. населених пунктів Кримської області, поховань мирних жителів, військовополонених, партизан, підпільників, розстріляних під час нацистської окупації в Криму (1975 р.) тощо²³.

Друга світова війна позначилась і злочином радянської влади проти власного народу. Мова йде про трагедію кримських татар, депортованих у травні 1944 р. Нажаль, в архіві немає свідчень про ті події. Проте, ми маємо документи, що висвітлюють боротьбу кримськотатарського народу за право на батьківщину та відтворюють процес повернення кримських татар до Криму, починаючи з 1954 р. Це постанови Центрального комітету Компартії України та Ради Міністрів УРСР, пленумів і бюро Кримського обкому КПУ; доповідні записки, довідки, інформаційні повідомлення ЦК КПУ, Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, Міністерства внутрішніх справ УРСР, Державного комітету Ради Міністрів УРСР з використання трудових ресурсів, державно-правового та ідеологічного відділів ЦК КПУ, Кримського обкому партії; листування ЦК КПУ з ЦК КПРС тощо²⁴. Вони стосуються проблем, пов'язаних із прагненням кримських татар повернутися на

історичну батьківщину, реабілітацією кримськотатарського народу, вирішенням його соціально-побутових і національно-культурних потреб.

Крім того, в окремих документах розкриваються «причини» примусового переселення кримськотатарського населення, наводяться дані про кількість депортованих, вказуються місця їх спецпоселення тощо. Так, у довідці про виселення з Криму осіб татарської та інших національностей і зняття з них обмежень по спецпоселенню, направлений 15 квітня 1967 р. головою Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР В. Нікітченком, прокурором УРСР Ф. Глухом та міністром внутрішніх справ УРСР І. Головченком першому секретареві ЦК КПУ П. Шелесту, значиться: *«Выселение из Крымской области лиц татарской национальности проводилось согласно постановлению Государственного Комитета обороны СССР от 11 мая 1944 года за № 5859сс. Операция по выселению татар проведена в ночь с 18 на 19 мая 1944 года, в ходе которой выслано 44 006 семей в количестве 188 626 человек. Наряду с выселением крымских татар, в июле 1944 года были высланы на основании постановлений Государственного Комитета обороны СССР № 5984сс от 2 июня и № 6100 от 22 июня 1944 г. армяне, греки, болгары и лица других национальностей, в количестве 12 171 семьи – 44 636 человек. Таким образом, из Крыма всего выселено 56 177 семей в количестве 231 262 человека. Выселенные из Крыма лица освобождены со спецпоселения на основании Указов Президиума Верховного Совета СССР от 27-го марта 1956 года (греки, болгары, армяне) и от 28 апреля 1956 г. (татары) без права возвращения в места, откуда они были выселены, и без возвращения конфискованного имущества»*²⁵.

Відклались у фондах ЦДАГО України й звернення та заяви кримських татар до керівних державно-партійних органів УРСР і СРСР, української громадськості з метою привернення уваги до проблеми повернення до Криму осіб, виселених у 1944 р., відновлення їх прав та відшкодування завданих збитків: заява жінок, молоді, дітей, всього кримськотатарського народу щодо

свого нерівноправного становища в СРСР (1967 р.)²⁶; звернення кримських татар, які повернулися в Крим, до громадськості України (26 серпня 1968 р.)²⁷.

Аналіз архівних документів дозволяє також простежити зміни радянської політики стосовно долі спецпоселенців кримськотатарської національності, починаючи від 1954 р. Так, серед документів є копії постанови Ради Міністрів СРСР «Про зняття деяких обмежень у правовому становищі спецпереселенців» від 5 липня 1954 р.; указу Президії Верховної Ради СРСР «Про зняття обмежень по спецпоселенцях з кримських татар, балкарців, турків – громадян СРСР, курдів, хемшилів та членів їх сімей, виселених в період Великої Вітчизняної війни» від 28 квітня 1956 р.; постанови Ради Міністрів УРСР «Про розселення татар, німців, греків, болгар, вірмен та інших осіб, які раніше проживали в Кримській області, а зараз повертаються з місць спецпоселення» від 15 грудня 1956 р. та ін.²⁸

Фактично відразу ж після виселення татар та інших народів з Криму, радянська влада розпочала активне заселення Кримського півострова переселенцями, в тому числі з інших областей України. Перший архівний документ датується 18 серпня 1944 р. – це постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про переселення колгоспників у Куйбишевський район Кримської АРСР». Згідно з нею до 1 жовтня мало переселитись із Вінницької, Житомирської, Київської, Кам'янець-Подільської, Сумської та Полтавської областей 3 тис. господарств з 9 тис. чоловік²⁹. Далі, в 1950-1960-х роках, такі переселення здійснювались постійно. В архіві зберігається велика кількість документів (постанови ЦК КПУ, довідки, повідомлення, листування з обласними партійними комітетами про організацію переселення, житлове та побутове забезпечення переселенців на нових місцях тощо).

Другий хронологічний період умовного розподілу документів ЦДАГО України, пов'язаний з історією Криму в складі Української РСР. Зокрема, в архіві є постанови Пленуму ЦК Компартії України «Про передачу

Кримської області із складу Російської РФСР у склад Української РСР» та «Про текст промови голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка на спеціальному засіданні президії Верховної Ради СРСР», датовані 12 лютого 1954 р.³⁰

Цей політичний акт від першого дня і впродовж десятків років супроводжувався легендою про любов двох братніх народів. Так, у промові Д. Коротченка йшлося: *«Передача Криму Українській РСР, враховуючи спільність економічного розвитку, територіальну близькість і міцніючі господарські і культурні зв'язки між Українською республікою і Кримською областю, цілком доцільна і є дружнім актом, який свідчить про безмежне довір'я і любов російського народу до українського народу»*³¹. І на завершення він запевняв: *«що з боку Українського уряду буде приділена велика увага дальшому розвиткові народного господарства Криму і підвищенню матеріального та культурного добробуту трудящих Кримської області»*³².

Як відомо, владними органами збирались відгуки населення на це рішення, окремі з них відклались в архівних документах³³. В них звучить здебільшого загальне захоплення і схвалення, «почуття глибокої вдячності» за «великодушний акт». З іншого боку, зокрема у повідомленні Кримського партійного обкому, є певні зауваження, що *«Крым и раньше фактически был тесно связан с Украиной: получали от нее семена, картофель, оущали практическую помощь»*³⁴. Також говорилося про врегулювання мовного, кадрового питань у Криму, звучали запитання: *«1. Будет ли Крым отдельной областью или войдет в Мелитопольскую? 2. Останется ли Симферополь областным центром? 3. Увеличится ли территория области за счет других районов, прилегающих к Крыму? 4. Остается ли Севастополь городом республиканского подчинения? ... Кому теперь будут подчинены здравницы Крыма? Почему именно теперь возник вопрос о передаче Крыма Украинской ССР и не возникал раньше?»*³⁵.

Період історії Криму в складі УРСР в архівних документах представлений у повному обсязі – передусім це документи з фонду ЦК Компартії України (фонд 1, описи 24, 25, 30-32, 46-48, 70, 71, 73, 76-82). Вони стосуються всіх аспектів політичного, економічного, соціального, культурного розвитку Криму: розбудови інфраструктури регіону, розвитку промисловості та сільського господарства (садівництво, виноградарство, зрошування земель, вирощування тютюну тощо), розбудови міст і населених пунктів (житлове будівництво, в першу чергу для переселенців, соціально-побутові споруди), відновлення курортів, розвитку культурної, освітньої, наукової сфери Криму тощо, починаючи від 1954 р. Окремі з цих документів увійшли до збірника «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015)» (К., 2016) ³⁶.

Однак, особливу цінність в умовах тимчасової окупації Криму складають зосереджені в ЦДАГО України протоколи конференції, пленумів і бюро Кримського обласного комітету КПУ, а також обласного комітету ЛКСМУ за 1954-1991 рр. (фонд 1, описи 52-55; фонд 7, опис 13, 16, 19). Партильний комітет, відіграючи керівну управлінську роль в області, вирішував фактично всі питання життєдіяльності Криму. Сьогодні, коли ці документи не є доступними в Державному архіві в Автономній Республіці Крим, комплекс документів ЦДАГО України залишається чи не єдиним джерелом для забезпечення соціальних прав громадян, зокрема щодо підтвердження трудового стажу.

Третій етап представлений документами сучасних політичних партій України. Слід зазначити, що Крим був важливою складовою всіх демократичних та державотворчих процесів, які відбувалися в Україні в кінці 1980-х – на початку 1990-х років. Кримчани брали участь в Установчому з'їзді Народного Руху України 8-10 вересня 1989 р. – представленість від регіональної Кримської організації Руху склала 32 особи, що було на рівні Донецької, Кіровоградської, Житомирської областей, а в порівнянні з

деякими областями – навіть і більшою³⁷. В архіві подекуди зберігаються протоколи та виписки з протоколів установчих конференцій та зборів Кримської організації політичних партій початку 1990-х років. Так, виписка з протоколу Кримської обласної конференції Демократичної партії України, що пройшла в м. Сімферополі 18 листопада 1990 р., засвідчує факт створення цієї організації³⁸. Мала на початку 90-х років свою організацію в Криму і Українська Республіканська партія, яка у лютому 1991 р. налічувала 27 членів та 4 осередки³⁹.

Разом з тим, за партійними документами можна відстежити політичну ситуацію в Криму, настрої та налаштування населення та ін. Так, яскравою у цьому розумінні є записка капітана 2-го рангу у відставці С. Білінського до голови Демократичної партії України В. Яворівського, написана на телепрограмі в газеті «Вечірній Севастополь» за вересень 1993 р. У ній говориться про інформаційну блокаду телебачення і радіо в Криму: *«Шановний Володимире Олександровичу, вважаючи Вас щирим патріотом нашої незалежної Батьківщини, звертаюся до Вас: подивіться ось цю програму ТБ: закреслені по УТ-1 – це час, яким «закриває» ТРК «Крим», а УТ-2 – те ж саме робить Севастопольське телебачення. Може Ви, як кажуть, ужаснетесь від тих можливостей дивитись українські передачі українцям, що мешкають ось тут, в шовіністично-імперському кублі...»*. І далі він пише: *«...газет майже нема (натомість навалом і дешево московських і в день виходу), радіо блокується місцевими та московськими передачами...»*⁴⁰.

З іншого боку є й протилежна інформація, опублікована відділом зав'язків з громадськістю Української Республіканської партії у виданні «Дайджест новин УРП». Повідомляється про засідання круглого столу на тему «Українське шкільництво в Криму», проведеного з ініціативи Кримської організації УРП 15 серпня 1995 р. Його учасники прийняли низку рішень,

ключовим з яких було завдання розробити державну програму становлення національної освіти в Криму ⁴¹.

І таких різнопланових, десь неоднозначних, у чомусь гострих, подекуди незручних для влади, документів у фондах політичних партій за період вибудови взаємовідносин Україна–Крим (1991-1996 рр.) багато. Є серед них і ті, які стосуються питань статусу Криму, Чорноморського флоту, взаємовідносин України і Росії в контексті врегулювання цих проблем. Це здебільшого офіційні заяви, ухвали, звернення центральних органів партій ⁴².

Так, в заяві Малої Ради Народного Руху України з приводу ситуації в Криму та на Чорноморському флоті від 26 червня 1993 р. говориться, що в угоді між Україною та Російською Федерацією стосовно Чорноморського флоту *«містяться положення, реалізація котрих призводить до значних порушень державного суверенітету України і створює загрозу національним інтересам держави у південному регіоні»*. І далі: *«Тим самим створюється небезпечний прецедент виникнення російської власності та дислокації російських збройних сил на території України, відкривається шлях для посилення сепаратистських тенденцій в інших регіонах держави»* ⁴³.

У зверненні Демократичної партії України до Президента України Л. Кравчука та Верховної Ради України, зробленому в грудні 1992 р. пропонувалося вжити низку заходів, *«зокрема, українська мова, література, історія України мають вивчатися в повному обсязі в усіх школах та навчальних закладах Криму. ... Необхідно також відкрити вільний доступ у Криму засобам масової інформації України, припинити розпалювання міжнаціональної ворожнечі, сприяти поверненню кримськотатарського народу на його історичну батьківщину та відновленню його національних прав»* ⁴⁴. Цікавим є також зміст короткої записки, поданої членом Національної Ради Демократичної партії України В. Чмирем під час Другого з'їзду ДемПУ 13 грудня 1992 р.: *«Потрібно звернутися до Генерального*

прокурора з вимогою притягнути до кримінальної відповідальності за агітацію: 1) за змінення конституцій-ного ладу в Україні, 2) за зазіхання на територіальну цілісність України. То мусить стосуватися і Донбасу, і так званої “Новоросії”, а не лише Криму»⁴⁵.

Досить радикальною за своїми вимогами була ухвала Української Республіканської партії від 26 листопада 1994 р., яка стосувалась постанови Верховної Ради України про Крим і вимагала *«розпуску Верховної Ради Криму, скасування інституту президентства та територіальної автономії в регіоні, повернення Криму статусу області»* тощо⁴⁶.

Піднімали політичні партії й питання Чорноморського флоту, зокрема, в заяві Проводу Української Республіканської партії від 16 червня 1995 р. йшлося про угоду стосовно поділу Чорноморського флоту: *«УРП відстоює позицію, що на території України не можуть перебувати війська іноземної держави. Тому будь-який договір між Україною і Росією з приводу базування Чорноморського флоту на узбережжі Криму ми можемо розглядати тільки в контексті терміну, необхідного для його повного виведення з території України»*⁴⁷.

Таким чином, документи Національного архівного фонду, зосереджені в Центральному державному архіві громадських об’єднань України є різноплановими, подекуди безсистемними (перша половина ХХ ст.), але, безсумнівно, вони складають цінне джерело не лише для наукових чи краєзнавчих досліджень історії Криму, але й можуть бути підставою для захисту соціальних прав громадян України, відстоювання національних та державних інтересів.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА

¹ ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 645. Арк. 17.

² Там само. Спр. 1310. Арк. 13.

³ Там само. Арк. 17.

⁴ Там само. Спр. 645. Арк. 69-70 та зв.

⁵ Там само. Спр. 1025. Арк. 19.

⁶ Там само. Спр. 645. Арк. 70.

⁷ Там само. Спр. 1005. Арк. 26.

⁸ Там само. Оп. 16. Спр. 2. Арк. 33.

⁹ Там само. Оп. 20. Спр. 1758. Арк. 79, 81.

¹⁰ Там само. Оп. 6. Спр. 48. Арк. 75.

¹¹ Там само. Ф. 269. О. 1. Спр. 4. Арк. 35зв.

¹² Там само. Оп. 3. Спр. 125. Арк. 20зв.

¹³ Там само. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 26. Арк. 31.

¹⁴ Там само. Спр. 39. Арк. 202-202зв.

¹⁵ Там само. Спр. 29. Арк. 57.

¹⁶ Там само. Оп. 20. Спр. 1304. Арк. 56.

¹⁷ Там само. Оп. 6. Спр. 142. Арк. 9.

¹⁸ Там само. Оп. 20. Спр. 2791. Арк. 4-4зв.

¹⁹ Там само. Оп. 6. Спр. 250. Арк. 45.

²⁰ Там само. Оп. 20. Спр. 5379. Арк. 1-57.

²¹ Там само. Оп. 6. Спр. 564. Арк. 120-121; Спр. 864. Арк. 114-118.

²² Там само. Ф. 62. Оп. 2. Спр. 639. Арк. 1-103.

²³ Там само. Ф. 1. Оп. 10. Спр. 1508. Арк. 1-17; Оп. 22. Спр. 413; Ф. 57. Оп. 4. Спр. 233. Арк. 1-47.

²⁴ Там само. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 3614. Арк. 1-8; Спр. 6166. Арк. 1-58; Спр. 6321. Арк. 12-75; Оп. 25. Спр. 72. Арк. 1-47; Спр. 218. Арк. 1-33; Спр. 702, Арк. 1-6; Спр. 1401. Арк. 11-37; Спр. 1740. Арк. 1-19; Спр. 3368. Арк. 1-89 та ін.

²⁵ Там само. Оп. 24. Спр. 6321. Арк. 12.

²⁶ Там само. Арк. 56-74.

²⁷ Там само. Оп. 25. Спр. 72. Арк. 38-41.

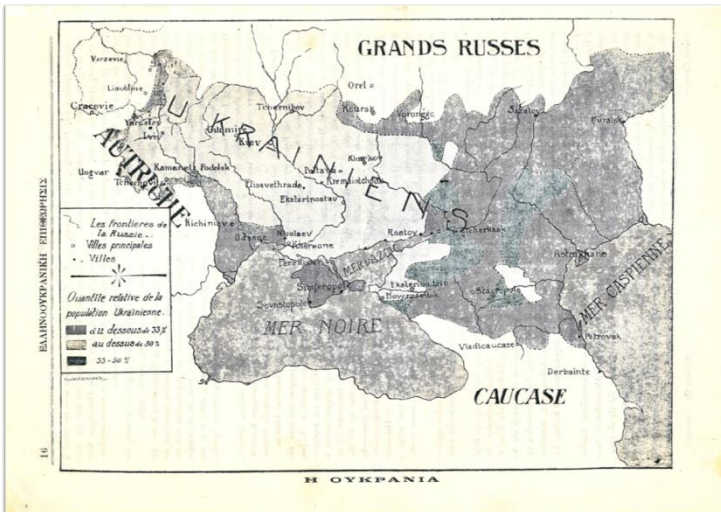
-
- ²⁸ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 6321. Арк. 16-20.
- ²⁹ Там само. Оп. 6. Спр. 731. Арк. 26-31, 93-95; Спр. 772. Арк. 119-127.
- ³⁰ Там само. Спр. 2041. Арк. 12-13, 26-28; Спр. 2184. Арк. 33-38.
- ³¹ Там само. Спр. 2184. Арк. 37.
- ³² Там само. Арк. 38.
- ³³ Там само. Оп. 46. Спр. 6837. Арк. 8-11; Спр. 6910. Арк. 1-5.
- ³⁴ Там само. Спр. 6910. Арк. 3.
- ³⁵ Там само. Арк. 4-5.
- ³⁶ Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015): Збірник документів та матеріалів. Упоряд.: О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 1092 с.
- ³⁷ ЦДАГО України. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 5.
- ³⁸ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 17.
- ³⁹ Там само. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 1.
- ⁴⁰ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 26.
- ⁴¹ Там само. Ф. 271. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 1.
- ⁴² Там само. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 32зв.-33; Спр. 129. Арк. 10-11, 20; Спр. 177. Арк. 4; Оп. 2. Спр. 12. Арк. 10, 71-71зв., 100зв., 107-107зв.; Ф. 271. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 19; Оп. 2. Спр. 44. Арк. 5, 19зв., 36зв.-37зв.; Ф. 272. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 23, 25-25зв.; Спр. 10. Арк. 19; Спр. 17. Арк. 1, 2; Спр. 24. Арк. 55зв.; Ф. 317. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 99-101; Ф. 337. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 4 та ін.
- ⁴³ Там само. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 4.
- ⁴⁴ Там само. Ф. 272. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 55зв.
- ⁴⁵ Там само. Спр. 11. Арк. 159.
- ⁴⁶ Там само. Ф. 271. Оп. 2. Спр. 44. Арк. 19зв.
- ⁴⁷ Там само. Арк. 37зв.

ДОКУМЕНТИ

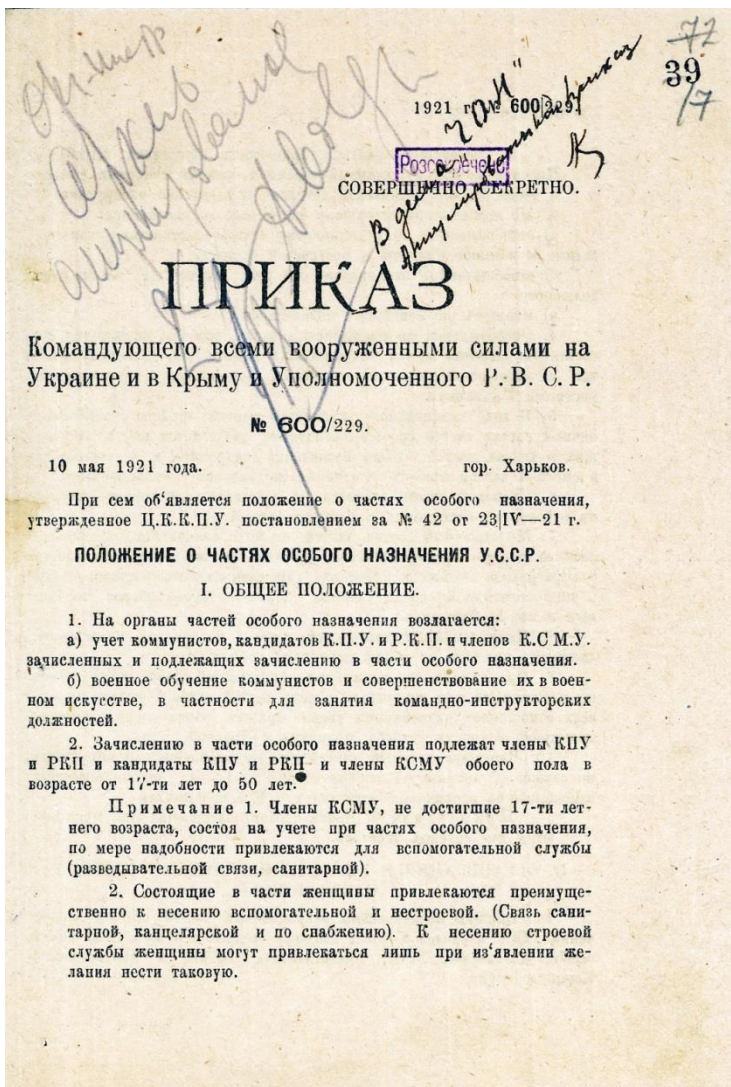
Листівка із зображенням карти України у складі з Кримом,
надрукована у м. Львів. 1920-ті рр.

ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 4, арк. 35зв.

Карта України, опублікована у грецько-українському часописі (м. Афіни),
з позначенням відсоткового співвідношення українського населення
в різних регіонах, у тому числі в Криму. Квітень 1920 р.

ЦДАГО України, ф. 269, оп. 3, спр. 125, арк. 20зв.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 645, арк. 17.

Розсекречено

149

1921 г. № 1430/492.

2

69

СБОРНИК совершенно секретных приказов

Командующего всеми вооруженными силами на Украине
и в Крыму и Уполномоченного Р. В. С. Р.

1921 года.

СОДЕРЖАНИЕ:

№ 1430/492. Положение о частях Особого назначения УССР и Крыма.

№ 1430/492. 20 октября 1921 года.

гор. Харьков.

В отмену приказа моего от 10 мая сего года за № 600/229, при сем объявляю положение о частях Особого назначения УССР и Крыма, утвержденное ЦККПУ 18 октября 1921 года.

ПОЛОЖЕНИЕ О ЧАСТЯХ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ У.С.С.Р.

1. Общее положение.

1. Части Особого назначения существуют на основании постановления ЦКРКП и ЦККПУ как боевая сила пролетарской Революции.

2. Части Особого назначения формируются из членов и кандидатов РКП и КПУ и членов РКСМ и КСМУ в границах губерний и городов Республики и призываются в порядке мобилизации.

3. Весь состав частей Особого назначения по своему строению разделяется на: а) кадровый и б) милиционный.

а) кадровый состав числится на действительной военной службе, состоит на всех видах довольствия в Красной армии и может комплектоваться не по территориальному признаку.

б) милиционный состав числится на учете, периодически призывается для odbyтия учебных сборов и систематически проходит занятия, не лишаясь своей обычной службы в местных предприятиях и учреждениях.

Збірник цілком таємних наказів командувача Збройними силами України і Криму та уповноваженого Револуційної військової ради за 1921 рік з наказом про Положення про частини особливого призначення УСРР.

20 жовтня 1921 р. Фрагмент.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 645, арк. 69.

4. Командующие частями Особназ округов могут быть лишь члены РКП и КПУ.

5. В губерниях и уездах для содействия частям Осназ имеются Губернские и уездные Советы ЧОН в составе: секретаря Компарта, Губ. и уездвоенкома, председателя или заместителя Губчека, пред. или зампред. губ. и уездисполкомов и соответствующего командира части Особого назначения.

6. В губерниях ведают формированием, обучением, проведением мобилизации, учебных сборов и учетов членов кандидатов РКП и КПУ и членов РКСМ и КСМУ—командиры частей Особназ губерний, подчиненные во всех отношениях Командующим частей Особназ округов (проводятся приказом Команд. ЧОН—УССР).

7. Начальниками частей Особназ в уездах являются (только члены РКП и КПУ) старшие из Начальников стоящих в данном уезде частей Особназ, подчиненные во всех отношениях командиру частей Особназ губернии (проводится приказом по губернии).

8. Руководство и командование частями Особого назначения в Республике, округах и губерниях—Командующие осуществляют через свои Штабы.

9. Начальниками Штабов и их отделов, частей и отделений должны быть члены РКП и КПУ. При недостатке в членах РКП и КПУ, могут быть привлечены на соответствующие должности беспартийные сотрудники.

Командующий всеми вооруженными силами на Украине и в Крыму и Уполномоченный РВСР М. Фрунзе.

Командующий частями Особназ и Всевобуч. УССР
и Крыма Малиновский.

Начальник Штаба,
Генерального Штаба Н. Соллогуб.

(По частям Особого назначения и Всевобуч. УССР и Крыма).

Поступила в печать 31/X 1921 г.
Вышла из печати 23/XI 1921 г.

Збірник цілком таємних наказів командувача Збройними силами України і Криму та уповноваженого Револуційної військової ради за 1921 рік з наказом про Положення про частини особливого призначення УСРР.

20 жовтня 1921 р. Фрагмент (продовження).
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 645, арк. 70зв.

Розсекречено
Сов. Секретно.

34
13

ПРИКАЗ

Начальника Политического Управления всех вооруженных сил
на Украине и в Крыму.

№ 44

25 августа 1922 г.

г. Харьков.

§ 1.

В связи с предстоящим в сентябре—октябре месяцах с. г. до-
призывом граждан, родившихся в 1901 году, ПРИКАЗЫВАЮ всем
военкомам Корпусов, КВР, Начподивам, Начпосекам и военкомам
окружных управлений и учреждений временно (до получения исчер-
пывающих приказов РВСР) руководствоваться прилагаемой пре сем
„Временной инструкцией по работе среди пополнения октября 1922 года“.

О получении сего донести.

Помначиурукрыма (Рабичев).

Начагитпропа (Блюменталь)

„УТВЕРЖДАЮ“

Помначиурукрыма (Рабичев)

25 августа 1922 г.

Временная инструкция по работе среди пополнения
октября 1922 года.

І. ОБЩИЕ УКАЗАНИЯ.

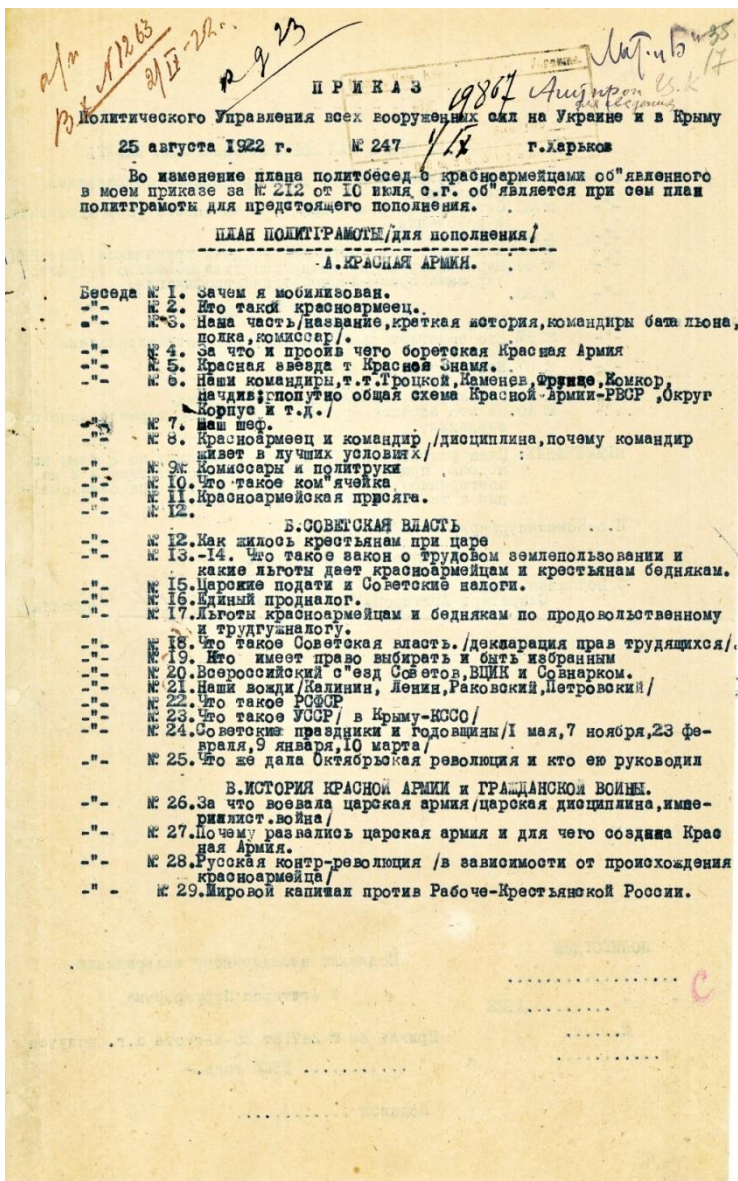
§ 1.

Необходимо принять во внимание, что в большей своей части
красноармейцы предстоящего пополнения (главным образом украинцы)
политически не развиты, в большинстве малолетних и с большим
процентом неграмотных.

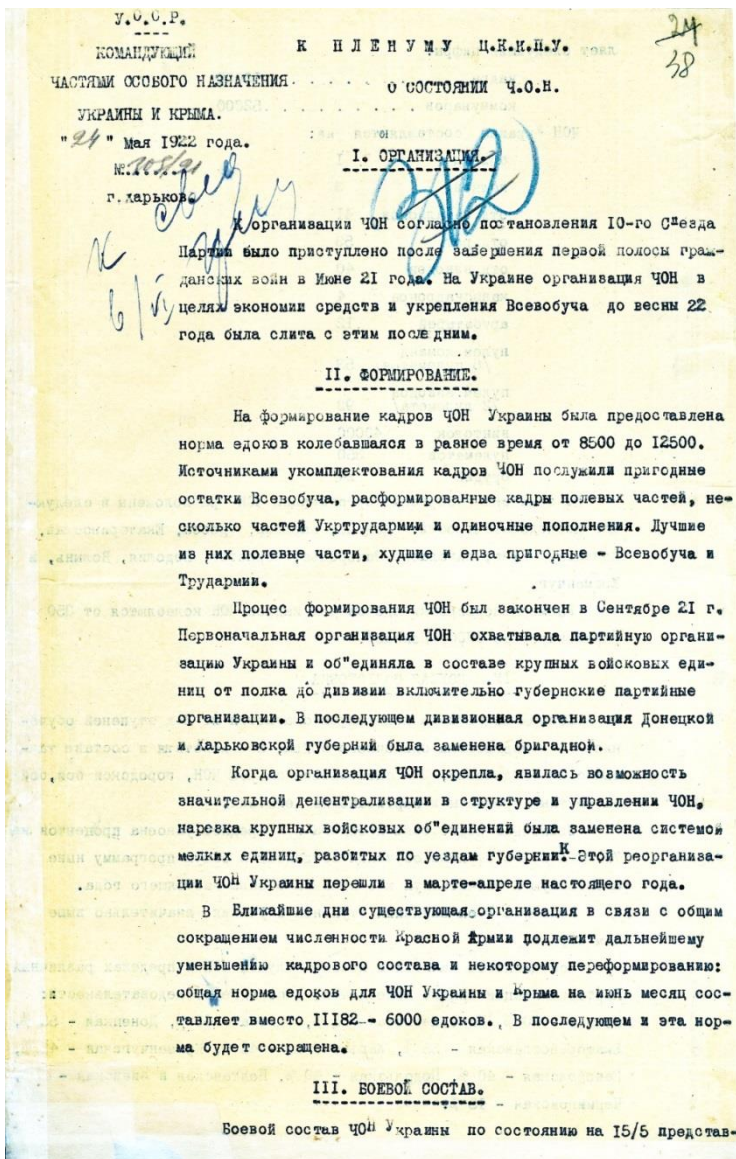
§ 2.

Учитывая особенно неблагоприятные условия политического раз-
вития украинцев-крестьян (бандитизм, батьковщина, многочисленная
смена властей), необходимо политработу с молодыми красноармейцами
строить сугубо конкретно, вдумчиво и индивидуализируя ее по проис-
хождению отдельных групп кр-цев (Правобережье, районы Махнов-
щины, голодные губ.).

Наказ № 44 начальника Політичного управління Збройних сил
України і Криму про Тимчасову інструкцію з роботи серед
поповнення в жовтні 1922 року. 25 серпня 1922 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1310, арк. 13.

Наказ № 247 Політичного управління Збройних сил України і Криму
про План політграмоти для майбутнього поповнення. 25 серпня 1922 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, стр. 1310, арк. 17.

Повідомлення про організацію, формування, бойовий склад і підготовку частин особливого призначення, направлене до Пленуму ЦК КП(б)У.

24 травня 1922 р. Фрагмент.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1005, арк. 38.

№ _____

Дата голосування
18. V - 1923 р.

ПОЛІТБЮРО 319

НА ГОЛОСОВАНИЕ
ОПРОСОВ

45 134 104
258

(Протокол № 74 пункт 18 опр.)

СЛУШАЛИ:	ПОСТАНОВИЛИ:
Постанова ЦК ВКП(б) про відвантаження Криму 5.000 тонн посівної картоплі.	Запропонувати Київському Облбюро КП(б)У під особисту відповідальність т. Демченко виконати протягом 5 днів по 24 години на посівну картоплю для Криму. Зобов'язати т. Демченко щоденно на протязі 5-ти днів телеграфувати ЦК про хід виконання.
Результат голосування:	
Демченко за Губарєв за Черетов { за 18 Сидоренко { за 18 Сидоренко { за 18	
Выписки т. т. Г. Демченко 06.05.33. 2. Г. Сидоренко - вид 2	

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Постанова ЦК ВКП(б) про відвантаження Криму 5000 тонн посівної картоплі». 18 травня 1932 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 250, арк. 45.

1936

С.С.С.Р. — Наркомзем

Государственное объединение зерновых Советских хозяйств С.С.С.Р.

— "Союззернотрест" —

Украины и Крыма

Телеграфный адрес: Харьков "Союззернотрест"

№ 1010 9/1 1932

На Ваш №

Ц.К. КП(б) У. Тов. СТРОГАНОВУ.

Зерносовхозы Украинно-Крымского Союззернотреста, выполняя план хлебодачи, установленный Партией и Правительством, в 1932 г. тис. тонн, фактически выполнили 169,8 т. тонн, сдав в хлебозапасный фонд, заграничные намы на посев, как собственного, так и обменный, в результате чего зерносовхозы Украинно-Крымского Союззернотреста по себестоимости на весну 1933 года совершенно не обеспечены.

Производственная программа зерносовхозов Украинно-Крымского Союззернотреста на 1933 год определяется в 321 т. га.

По культурам площадь распределяется таким образом:

культура	площадь, га	ср. норм. высева на 1 га, центн.
яровой пшеницы	124	1.1
ячменя	56	1.1
овса	11	1.1
проса	10	0.2
гороха	23	1.8
соя	73	0.6
кукурузы	36	0.25
подсолнуха	1	0.15
махорки	1	0.03

Для обеспечения семенным материалом вышеуказанной площади Украинно-Крымскому Союззернотресту необходимо иметь:

яровой пшеницы Меланопус 069	136.4	т. центн.
ячменя - 06/71, 032, Грушевский	58.6	"
овса - Мейтевицкого и Лохова	12.1	"
проса -	2.0	"
гороха "Нуд"	1.8	"
соя - Старо-Украинской	1.2	"
кукурузы - Вроун Конти, Минзота 23 и 13	19.75	"
подсолнуха - 169 Сир. Ст. и Зеленьки Хоз-Хоз	5.4	"
махорки -	0.03	"
ВСЕГО:	239.08	т. центнеров

н/об

Лист Державного об'єднання зернових радгоспів СРСР «Союззернотрест»
України і Криму в ЦК КП(б)У. 9 січня 1932 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5379, арк. 5.

$\frac{1}{26} \frac{115}{178}$

1. ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА:

1. МУХОРИ Федор Львович /командир/
2. РЫБАКОВ Борис Андреевич /зам.командира/
3. МЕТЬНИКОВ Иван Ефимович, и
4. СЕРГЕЕВИЧ Иван Григорьевич, были ском...

Второй раз группа "РЭИ" была обречена в тыл врага 1 ноября 1943; в 4 км. от ст. Асмань-Меле. Милославской области, группа действовала в направлении Херсона и ушла в пламенный устье Днепра, организовав партизанский отряд 18 человек. Кроме них был поднят на борьбу против немцев отряд из 20 человек местных жителей. Командиром отряда был МХУОРИ Федор Шергин, комиссаром ГЕРАСИМЕНКО или Игнатович, начальником штаба МХУОРИ Иван Виноградов.

После фильтрации, укомплектования, строя в составе 9 человек:

Т. ГРАСИМЕНКО Клим Иванович и

Науч. Штаба т. НС ВМС В Григорий Иванович.

подком, через Каркинитский залив Черного

на Крымском берегу 500 метров западнее
ее Ак-Мельх-нем. / в ночь на 7 марта 1944 г.

направился в район боевых действий.

В с.с. Булгак, Битак, Асанджи, Кокей, Б.

ЛП. 44/25 м.
18. VII 1944 г.

140 #8
129

46

О ПЕРЕСЕЛЕНИИ КОЛХОЗНИКОВ В КУЙБИШЕВСКИЙ РАЙОН,
КРЕМСКОЙ АССР

Постановление СНК УССР и ЦК КП/б/У

1. Во исполнение постановления Государственного Комитета Обороны от 12 августа 1944 года за № 6372с "О переселении колхозников в районы Крыма", обязать исполкомы областных Советов и обкомы КП/б/У Винницкой, Житомирской, Киевской, Каменец-Подольской, Сумской, Черниговской и Полтавской областей переселить до 7 октября 1944 года в Куйбышевский район, Крыма 3.000 хозяйств /9.000 человек/, в том числе:

из Винницкой области	- 600 хозяйств	1.800 чел.
из Житомирской "	- 500 "-	1.500 "
из Киевской "	- 400 "-	1.200 "
из Кам.Подольской	- 600 "-	1.800 "
из Сумской "	- 350 "-	1.050 "
из Черниговской "	- 350 "-	1.050 "
из Полтавской "	- 200 "-	600 "

2. Обязать облисполкомы и обкомы КП/б/У обеспечить переселение в Крым вместе с колхозниками: 41 председателя колхозов, 32 председателя сельсоветов, 40 учителей, 3 врачей, 20 юмбайнеров, 60 трактористов, 4-х механиков, 8 агрономов и 4 зоотехников, согласно приложению № 1.

Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про переселення колгоспників у Куйбишевський район Кримської АРСР». 18 серпня 1944 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 772, арк. 119.

Т-18/13-3
12.11-1954 р.

33

О ПЕРЕДАЧЕ КРЫМСКОЙ ОБЛАСТИ ИЗ СОСТАВА
РОССИЙСКОЙ СФСР В СОСТАВ УКРАИНСКОЙ ССР

*/м. Корольченко, Назаренко, Калаченко,
Назаренко, Звонко, Карпенко/*

Постановление ЦК КП Украины

Утвердить прилагаемый проект постановления
Президиума Верховного Совета Украинской ССР о пе-
редаче Крымской области из состава Российской СФСР
в состав Украинской ССР.

*Корольченко
Назаренко*

и А.В. Карпенко

Виталий

Постанова Президії ЦК КПУ «Про передачу Кримської області зі складу Російської РФСР у склад Української РСР». 12 лютого 1954 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 2184, арк. 33.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

КРЫМСКИЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ

Рассмотрено
СТРОГО-СЕКРЕТНО

сдано 8.12.54

ПРОТОКОЛ № 87

ЗАСЕДАНИЯ БЮРО ОБКОМА КПСС

от 1 марта 1954 г.

Экз. 8

И В Т Я Л И:	
Инструктор	<i>Мафеев</i>
Инспектор	<i>В. К. 54</i>

26.12.1954

Титульний аркуш справи з протоколом № 87 засідання бюро
Кримського обласного комітету КПУ. 1 березня 1954 р.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 52, спр. 4996, арк. 1.

2

ПРОТОКОЛ № 87

Заседания бюро Крымского обкома КП Украины
от 1 марта 1954 года

Члены бюро обкома КП Украины т.т. Мезенцев Л.Г., Горин В.А.,
Костаков В.Н., Курьянов М.С.

ПРИСУТСТВОВАЛИ: т.т. Карпенко, Семен, Ермушкин, Куценко /зав.
отделами обкома/, Делянина /инспектор ПК
КПУ/, Яковлев /зав. особым сектором/, Бутров /зав. физхозсек-
тором обкома/, Аламов /прокурор области/, Рышков /нач.
УМВД/, Карницкий /секретарь Симферопольского ГК КПУ/, Меду-
нов /секретарь Ялтинского ГК КПУ/, Кулаков /секретарь ОК
БЮКСИ/, Тременко, Максименко, Дурасов /зам. зав. отделами обко-
ма/, Уткин, Липенков, Каеткин, Иванов /инструкторы обкома КПУ/,
Никерин /председатель облпрофсовета/.

При рассмотрении вопроса:

О подготовке к выборам в Верховный Совет СССР в Симферопольской городской партийной организации - Анасьев /секретарь Симферопольского ГК КПУ/, Катков /председатель Симферопольского горисполкома/, Тимохин /зав. отделом партийных, профсоюзных, комсомольских органов Симферопольского ГК КПУ/, Каложный /зав. отделом пропаганды и агитации ГК КПУ/, Рашинович, Прокопович, Натускин, Иконин /зав. агитпункта-ми/.

§ I. О выполнении Ялтинским горкомом партии поста-
новления бюро обкома КПСС от 25 января с.г.
"О ходе обмена партийных документов в област-
ной партийной организации".

/т.т. Медунов, Уткин, Карпенко, Костаков,
Курьянов, Мезенцев/

Бюро обкома партии отмечает, что Ялтинский горком /секретарь т. Медунов/ не выполнил постановления бюро обкома от 25 января с.г. "О ходе обмена партийных документов в областной партийной организации", не принял должных мер к устранению вскрытых недостатков.

Вследствие плохой организации работы по обмену партийных документов горкомом систематически нарушается установленный график обмена. Из 48 партийных организаций, приступивших к обмену, полностью закончили его только четыре, а вместо 709 коммунистов обменяли партийные документы лишь 573.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Крымского обкома КП Украины и облисполкома
г. Симферополь № 707 14 сентября 1954 г.

О мероприятиях по дальнейшему развитию сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области

Областной Комитет КП Украины и облисполком доводят до сведения, что Совет Министров СССР в постановлении от 26 июля 1954 года № 1508 отметил, что в Крымской области за последние годы предельно большая работа по восстановлению сельского хозяйства, городов и курортов.

Вместе с тем Совет Министров СССР указал, что имеющиеся в области благоприятные возможности подъема сельскохозяйственного производства, развития курортов и городского строительства используются недостаточно.

В области до сих пор не восстановлены довоенные площади садов, виноградников и посадки табака. Производство овощей не удовлетворяет потребности населения городов и курортов.

Серьезное отставание допущено в механизации трудоемких работ в садоводстве, виноградарстве, на животноводческих фермах, а также работ по возделыванию табака и овощей.

Машинно-тракторные станции, колхозы и совхозы неудовлетворительно используют имеющуюся технику, не выполняют планов по урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивности животноводства.

Развитие городского хозяйства и строительство жилых домов отстают от роста населения и промышленности. Имеющееся количество школ, больниц, культурно-просветительных учреждений, а также торговая сеть недостаточно удовлетворяют потребности населения.

Совет Министров Союза ССР принял предложение Совета Министров Украинской ССР и ЦК КП Украины о дальнейшем развитии сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области.

Во исполнение постановления Совета Министров СССР от 26 июля 1954 г. № 1508 и постановления Совета Министров Украинской ССР и ЦК КПУ от 26 августа 1954 г. № 1261 Крымский обком КПУ и облисполком ПОСТАНОВИЛИ:

1. Утвердить план закладки садов, ягодников и виноградников на 1955—1958 годы по колхозам и совхозам в размере: садов—10960, ягодников—890 и виноградников—13230 гектаров, в том числе в колхозах: садов—8500, ягодников—390 и виноградников—9250 гектаров с распределением по годам, районам и трестам совхозов, согласно приложениям №№ 1—6.

2. Провести в 1955—1958 гг. работы по восстановлению и реконструкции садов на площади: в колхозах—1550 гектаров и в совхозах—50 гектаров; виноградников в колхозах—1250 гектаров и в совхозах—315 гектаров; по ремонту плодовых садов в колхозах на площади—4500 гектаров и совхозах—385 гектаров. Подсадить в порядке ремонта виноградников в колхозах—7200 тысяч и в совхозах—513 тысяч виноградных кустов с распределением по годам, районам и трестам совхозов, согласно приложениям №№ 7—14.

3. Установить план посадки виноградников на шпалеру в колхозах и совхозах области на 1955—1958 гг. на площади 11455 гектаров, в том числе: в колхозах—7900 и совхозах—3555 гектаров по годам, районам и трестам совхозов, согласно приложениям №№ 15, 16.

1

Постанова Кримського обкому КПУ та обласного виконавчого комітету
«Про заходи з подальшого розвитку сільського господарства, міст і курортів
Кримської області». 14 вересня 1954 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3553, арк. 5.

**Объем капиталовложений,
выделяемых для укрепления республиканских строительных организаций
в Крымской области на 1955—1957 годы**

	Год начала и год оконча- ния строи- тельства	Проектная мощность	Объем работ на 1955—1957 гг. (млн. руб.)	В т. ч. 1955 г.	
				объем работ (млн. руб.)	ввод в дей- ствие мощности
1	2	3	4	5	6
Министерство городского и сельского строительства Украинской ССР					
Всего	—	—	67,00	16,00	—
В том числе:					
Трест Крымстрой всего	—	—	30,00	7,50	—
В том числе:					
Жилостроительство	1955—1957	14,0 т. кв. м	15,30	3,00	3 т. кв. м
Стро-во служебного здания	1955	6 т. куб. м	1,0	1,0	6 т. куб. м
Стро-во производственной базы	1955—1957	—	9,00	2,00	—
В т. ч. стэнд по производству железобетон- ных изделий	1955—1956	5 т. куб. м желез.- бетонных изделий в год	2,50	0,50	—
Приобретение оборудования	1955—1956	—	4,50	1,50	—
Трест «Ялтоспенстрой» всего	1955—1957	—	26,00	5,00	—
В т. ч. жилищное строительство	1955—1957	12 т. кв. м	15,50	2,00	1,7 т. кв. м
Строительство производственной базы	1955—1957	—	6,50	1,50	—
В т. ч. стэнд по производству железобе- тонных изделий	1955—1956	5 т. куб. м желез.- бетонных изделий в год	2,50	0,50	—
Приобретение оборудования	1955—1956	—	4,00	1,50	—
Трест «Крымсельстрой» всего	—	—	11,00	3,50	—
В том числе:					
Жилищное стро-во	1955—1957	5 т. кв. м	4,50	1,50	1 т. кв. м
Строительство производственной базы	1955—1956	—	4,00	1,00	—
Приобретение оборудования	1955—1956	—	2,50	1,00	—

Додаток до постанови Кримського обкому КПУ та обласного виконавчого комітету
«Про заходи з подальшого розвитку сільського господарства, міст і курортів
Кримської області». 14 вересня 1954 р. Фрагмент.
ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3553, арк. 43.

23 (137)

-19-

У Х В А Л А

Першої конференції Демократичної партії України

ПРО СТАНОВИЩЕ В КРИМУ

Проблема Криму породжена імперськими зазіханнями Росії та сепаратистських шовіністичних сил півострова на цю частину території України. Ускладнили ситуацію і нерішучість та поступливість перед сепаратистами Верховної Ради й Президента України, але насамперед – їхній відступ від юридичних засад у ставленні до питання. Визнання українським керівництвом легітимності проголошеної в 1991 році Кримської АРСР не має правового обґрунтування, бо таким визнанням безпідставно узаконюється державність росіян на цій території і нехтується тим фактом, що суб'єктом національно-державного самовизначення в Криму є лише кримськотатарський народ. Особливо обурливо те, що до переговорів про розмежування повноважень між Кримом і центральними органами української держави не було залучено представників кримськотатарського народу. Та й саме це розмежування юридично не виправдане. Претензії керівництва Криму принижують гідність української держави.

Конференція Демократичної партії вимагає від Верховної Ради і Президента України:

1. Постановою Верховної Ради України розпустити Верховну Раду Криму як незаконну і таку, що перевищує свої повноваження, самочинно перетворивши себе з обласної на Верховну, нехтує закони української держави, фактично провокує міжнародні конфлікти.
2. Запровадити в Криму президентське представництво з метою стабілізації становища, повернення на батьківщину й відновлення прав кримськотатарського народу та інших національних груп, депортованих під час війни з Криму.
3. Припинити приватизацію на території Криму землі до повернення на свою батьківщину кримських татарів та інших депортованих народів Криму.
4. Забезпечити повновартісне поширення на Крим українського інформаційного простору – пресового, теле- й радіотрансляційного.
5. Забезпечуючи реалізацію права кримськотатарського народу на національно-державне самовизначення, гарантувати забезпечення громадянських і національно-культурних прав та інтересів усього населення Криму.

Конференція підтримує позицію керівництва України щодо Чорноморського флоту й закликає Верховну Раду та Президента України активізувати зусилля для мирного розв'язання конфлікту.

Перша всеукраїнська конференція Демократичної партії

Київ, 12 квітня 1992 року

Ухвала Першої конференції Демократичної партії України
про становище в Криму. 12 квітня 1992 р.
ЦДАГО України, ф. 272, оп. 1, спр. 10, арк. 19.

-4-

З А Я В А
МАЛОЇ РАДИ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

З ПРИВОДУ СИТУАЦІЇ В КРИМУ ТА НА ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ ФЛОТІ

Протягом останнього місяця відбувалися інтенсивні переговори між Україною і Росією. Підписання ряд документів, зміст більшості яких залишається невідомим не лише народові України, але і його обранцям.

Народний Рух України має серйозні підстави вважати, що в цих документах зафіксовані поступки на користь Росії й на шкоду державності України. Зокрема, про це свідчить угода між Україною і Російською Федерацією з приводу Чорноморського флоту, у якій містяться положення, реалізація котрих призводить до значних порушень державного суверенітету України і створює загрозу національним інтересам держави у південному регіоні.

Насамперед, це згода розділити не лише власне флот, але й берегові війська та берегові будівлі та споруди, які, відповідно до Акту про державну незалежність України, перебувають під юрисдикцією України.

Тим самим створюється небезпечний прецедент виникнення російської власності та дислокації російських збройних сил на території України, відкривається шлях для посилення сепаратистських тенденцій в інших регіонах держави.

Абсолютно неприйнятним є допущення подвійного громадянства військовослужбовців і цивільних осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей.

Із зазначеною угодою, особливо в частині, що стосується безпосередньої участі російської сторони у фінансуванні соціально-економічної сфери Севастополя та інших міст Криму, тісно пов'язаний Указ Президента України від 23.06.1993 р. "Про режим відкритої економіки на території Республіки Крим".

Це створює передумови для контролювання економіки Криму іноземним, а, фактично, російським капіталом.

Народний Рух вважає катастрофічною для України ситуацію в Криму і навколо Чорноморського флоту наслідком непослідовності Президента в питаннях зовнішньої та внутрішньої політики, розбудови Українських Збройних Сил, зміцнення територіальної цілісності Української Держави.

Враховуючи зазначене, Народний Рух закликає Президента до рішучих та послідовних дій для розбудови незалежної держави і збереження її територіальної цілісності.

26 червня 1993 року

м.Київ

Заява Малої ради Народного Руху України з приводу ситуації
в Криму та на Чорноморському флоті. 26 червня 1993 р.
ЦДАГО України, ф. 270, оп. 1, спр. 177, арк. 4.

Якубова Лариса,
завідувач відділу історії України 20-30-х рр. XX ст.
Інституту історії України Національної академії наук України,
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук

КРИМСЬКІ СТУДІЇ: ПОЛІТИЧНІ ТА НАУКОВІ ВИКЛИКИ І КОНТЕКСТИ

Події так званої «кримської весни» справили вибуховий ефект. Не лише Україна, що впродовж кількох тижнів занурилася в стан ментального шоку під враженням від дій «старшого брата», а й світова громадськість постали перед проблемою: світ стоїть на порозі повномасштабної війни в Європі; норми міжнародного права не діють; агресор, що здійснив блискавичну анексію, рядиться в шати визволителя та рятівника «співгромадян» і обґрунтовує свої експансіоністські зазіхання «історичним правом» на Крим. Суміш імперської та «руськомирської» риторики, якою супроводжувалися дії «ввічливих чоловічків», унаочнила на весь світ – Росія, яку перед тим вважали цивілізованою країною, що динамічно розвивалася в соціальному та економічному сенсах, виявилася напрочуд архаїчною в тому, що стосувалося суспільно-політичного життя та масової свідомості. Це відкриття стало чи не найбільшим політичним розчаруванням 2014 року.

Дж. Колтон зазначав, що Росія рухається врозріз із глобальним трендом, коли соціально-економічна модернізація безпосередньо не позначається на стані суспільства і не є підосновою політичної демократизації. Називаючи сталу економічну динаміку Росії вкупі зі зміцненням авторитаризму парадоксом, дослідник припускав: «Або є помилковими теоретичні викладки, що стосуються світових тенденцій; або ж у Росії є якась особливість, що виключає її з загальних закономірностей; або ж ми маємо справу з відставанням у розвитку, і в майбутньому Росія увіллється в тренд, тим самим все ж підтвердивши ці теорії»¹.

Подібні умовиводи – не нові, як і зауваження про особливість/винятковість/неосяжність Росії, про її трьохсотлітнє відставання, яке майже всі її керівники без особливого успіху намагаються надолужити з часів Петра I.

На нашу думку, системотвірним чинником, що збочує рух Росії, є сімдесятирічний комуністсько-більшовицький експеримент, що модернізував СРСР, перетворивши на одну з найпотужніших з економічного погляду країн світу, однак докорінним чином змінив внутрішні характеристики суспільства, затвердивши специфічну конфігурацію відносин «влада–суспільство». Не лише Україна, а й Росія останню чверть століття болісно і з малим ефектом шукала шляхи й інструменти модерного націєтворення. На біду для України в Росії ці пошуки повернули в небезпечне річище неоімперської доктрини, в якій українцям відводиться неприглядна роль резервного генофонду триєдиного східнослов'янського народу, невиразного статиста євразійського проекту. Досі не лише влада Росії, її пересічні обивателі та публічні особи, а й переважна більшість інтелектуалів не свідомі того, що відведена українцям роль не суголосна реальності.

З висоти нинішніх знань і теоретичних здобутків етнополітології та історії розмірковування російських істориків у пошуках відповіді на питання: «Чому проект загальноросійської нації, що включав і малоросов, і білорусів, реалізувати не вдалося?» – викликають щирі здивування. О. Міллер з цього приводу зазначав: «Важливе значення мали події початку ХХ ст., передусім Перша світова війна і революція. Проте не підлягає сумніву, що в другій половині ХІХ ст. імперія, яка намагалася наслідувати політику європейських імперій з консолідації пануючої нації в імперському ядрі, не мала достатньо ефективних інструментів для її проведення. В царській Росії жоден з тих інститутів, які Франція так успішно експлуатувала при здійсненні свого проекту національного будівництва – а саме: школа, армія, місцева адміністрація – ані за своїм станом, ані за рівнем

державного фінансування не спроможний був виконувати подібні завдання»².

Притаманне російській історіографії переставлення місцями причин і наслідків, як і глорифікація інтеграційних потуг влади у відриві від соціально-економічної та суспільно-політичної основи націєтворення, заводять російських колег у черговий глухий кут. У ньому, як і в часи останніх Романових, не піддають сумніву, що: а) наднаціональну спільноту можна утворити шляхом продукування циркулярів за монаршим підписом; б) українці й білоруси з легкістю відмовляться від власної ідентичності, якщо їх позбавити можливості набувати освіту рідною мовою; в) політична нація утвориться шляхом блискавичної солідаризації вчорашніх панів та кріпаків у суспільно-політичній практиці, в якій абсолютно відсутні всі політичні актори та атрибути модерного політичного життя. Ідеться про банальну підміну суб'єктності акторів націєтворення об'єктивно непереборним бажанням імперської влади в усіх її історичних формах залишатися єдиним суб'єктом процесу націєтворення. Підміна феномену «нації» мислеформою уваровської «народності» і далі залишається рефреном російського суспільно-політичного дискурсу. Найгірше ж те, що її апологети й досі не розуміють штучності концепту триєдності «русского мира».

Від 2000 р. «русский мир» з умоглядної конструкції маргінальних філософських напрямів та окремих політиків перетворився не лише на вісь зовнішньої політики Російської Федерації (РФ), а й на широкий інформаційний контекст, що виконує роль своєрідних ментальних «скреп» і забезпечує мобілізацію населення навколо поставленого керівництвом країни завдання перегляду ролі Росії у геополітичній системі координат. Реалізацію амбітного проекту руйнування однополярного світу Кремль розпочав на стратегічно традиційних для Радянського Союзу напрямках: 1) повернення в зону впливу Росії найбільш одіозних колишніх сателітів (цей намір анонсував нетривалий збройний конфлікт у Грузії та вповні уприввнила так

звана гібридна війна в Україні. Наслідком обох стало відторгнення частини територій, створення на них квазідержав, підпорядкованих Москві, а також системна економічна та суспільно-політична дестабілізація в країні-жертві агресії); 2) загострення близькосхідного та північно-кореєського театрів хронічної геополітичної напруги як вирішальних важелів тиску на Захід; 3) системна інформаційна та політична розкладницька діяльність у Європі та США, спрямована на зміцнення проросійського лобі в країнах розвиненої демократії. Вперше в цій складній геополітичній партії Україна виступає не як геополітичний компаньйон і опора Росії, а як її гібридна жертва, значною мірою дезорієнтована і дискредитована, доктринально не лише деперсоналізована, а й позбавлена права на існування в історичному та есенціальному сенсі. Гаслом масованого політичного наступу на Захід (цей умоглядний Карфаген «руського мира») стала ідея, яку безсоромно неодноразово висловлював В. Путін на вищому політичному рівні: немає такої держави – Україна, немає такої нації – українці.

Спекуляції стереотипами та штампами, затвердженими радянською та пострадянською історіографією у масовому дискурсі Російської Федерації та на територіях, які впродовж останніх десятиліть перебувають під її безроздільним інформаційним впливом (до таких передусім належали Крим та Східна Україна), відіграли провідну роль у ферментуванні суспільного бродіння впродовж так званої «русской весны»*. Нині, зважаючи на динаміку вибухового просування доктрини «руського мира» навесні та її не менш очевидне гальмування від літа 2014 р., варто наголосити: засадничі відмінності смислових рядів і ціннісної наповненості української і російської історіографій і, відповідно, моделей історичної пам'яті, стали природним муром на шляху «руського мира». Механізми цього феномену варті окремого

*

На початковому етапі розгортання гібридної війни широко вживаними були також терміни «кримська весна» і «східна весна». З часом з огляду на суттєві відмінності розгортання подій та негативний присмак, якого набули події на сході України, вони зникли з лексики ідеологів «руського мира».

грунтового дослідження, зупинимось лише на окремих, найважливіших його складових.

Російська історіографія давно привласнила історію Криму, відсунувши не лише українців, але й кримських татар, які до російської експансії кінця XVIII сторіччя були державотвірним етносом на півострові, на маргінес суспільної думки. Власне, сучасна російська історіографія є залізобетонним зліпком архаїчного імперського дискурсу, в якому українці та кримські татари відіграють роль малозначущих статистів-тубільців, від яких в історії, власне, нічого не залежить. Переконанням у тому, що українці та кримські татари є не лише не державними, а й не історичними народами, наскрізь просякнута російська історіографія. Зацікавлений читач може звернутися до блискучого історіографічного нарису Олексія Яся³, аби зрозуміти методики, за допомогою яких історія стає знаряддям пропаганди, а пропагандисти перетворюють міфізоване минуле на важіль управління сучасними політичними процесами та інструмент моделювання майбутнього.

Здавалося б, п'ять років такого довгоочікуваного набуття Криму мали спонукати російських істориків до якісного прориву в справі нового прочитання його історії. Тим часом про жодні вагомі зрушення, якщо не брати до уваги вивезення за межі півострова археологічних артефактів, не йдеться. Дослідження, що з'явилися впродовж 2014-2019 рр., переважно розробляють традиційні ділянки античної, середньовічної історії Криму, врешті – давно переоране поле Кримської війни. До честі фахових істориків, мало хто доклав руку до підведення «наукової бази» під анексію Криму. Радше йдеться про створення цілого пласту кон'юнктурних праць, які, апелюючи до принципу мультидисциплінарності, практикують новітні форми політичного та ідеологічного маніпулювання.

Серед робіт, що симптоматично віддзеркалюють перспективи та напрямки кримології в РФ, є дисертація Р. Старченка, захищена за спеціальністю «Етнографія, етнологія, антропологія» й виконана під

керівництвом Михайла Губогло. Актуалізація проблематики дослідження фразою «на пострадянському обширі до референдуму 16 березня 2014 р. Крим був одним з найбільших регіонів поза Росією, в якому росіяни в етнічному складі населення були більшістю» відразу розставляє геть не наукові акценти дисертаційного дослідження. Врешті в етнологічному дослідженні вирази на кшталт «языковая жизнь населения Крыма», «языковые потребности населения», «речевое поведение», «языковые установки» стають відволікаючим маневром від не менш нагальних понять, таких як от: «громадянські свободи» та «громадянська відповідальність», «мовна асиміляція» та «національна свідомість», «регіональна ідентичність» та «націєтворення». Мета маніпуляції доволі прозора – виведення «кримського питання» в площину «мовної поведінки та мовних орієнтацій» (мовою оригіналу – «языковое поведение и языковые ориентации»), що перетворює регіональний соціальний організм та таку собі умовну біологічну істоту*, життя якої зводиться до рефлексів на кшталт собачки Павлова. Провідним серед них, якщо пристати до думки російського вченого, є мова та мовні орієнтації, а основним негативним подразником – українізація. Пропоновані Р. Старченком тези можна було б взяти за основу наукової гіпотези, коли б материкова Україна «катувала» півострів самою лише українізацією, однак, вона тероризувала його також усіма конституційними правами й обов'язками та статусом автономії у складі унітарної української держави.

Вибірковість джерел є загальною хобою досліджень, що стосуються доби незалежності. Саме це і перетворює їх з наукових на ідеологічні. Втім, не висунення наукових гіпотез та їхнє доведення править тут за мету. Як і в радянські часи, справжнє завдання полягає в підміні національної політики –

*В цьому сенсі вкрай промовистим є визначення дисертантом об'єкту дослідження (повторимося – історичного дослідження) – «...доросле (від 18 років і старше) російське, українське та кримськотатарське населення Криму» (Старченко Р.А. *Языковая жизнь и этнополитические ориентации крымчан: 2013-2014 гг.: дис. ... к. ист. н. – М., 2015. – С. 7).*

«языковой политикой, учитывающей запросы представителей всех этнических групп населения Крыма» (щоправда, найменшою мірою – українців та кримських татар, найбільшою – російськомовних «представників» решти етнічних груп); нації – триєдиним концептом мертвої слов'янської єдності та позанаціональним монолітом «русскоговорящих»; реальної свободи – свободою самонавіювання про належність до неосвразійської цивілізації; факту міжнародного злочину анексії – концептом виявлення «общественных настроений» та «адаптации населения Крыма к российскому политическому, экономическому, культурному пространству»⁴.

Р. Старченко, власне, і не приховує, що його метою є «пояснення результатів референдуму в Криму 16 березня 2014 р.» – як бачимо, в «умовно науковій» етнолінгвістичній царині. Необізнаному читачу, який не свідомий того, що жодні «мовні особливості» чи «мовні звички» не дають права на руйнування жодної держави та порушення її суверенітету, аргументи дисертанта можуть видатися слушними. Тим часом інструментарій «наукової» доказової бази дисертації не витримує жодної наукової критики. Нею у автора (який перед тим шкодував з приводу недостатньої емпіричної обґрунтованості праць українських дослідників) стали матеріали соціологічних опитувань 2012-2014 рр., проведених (увага!) в Сімферополі та його передмістях за квотним принципом з огляду на дані перепису 2001 р., а також опитування 44 осіб, зокрема «керівників приватних та державних установ Криму». Вибірка склала 547 осіб у 2013 р. та 681 особу в 2014 р. Методологічну та методичну вагомість опитувальної програми і, відповідно, її наукової кореляції автор цілком очікувано підвищив за рахунок покликання на іменитих дослідників, зокрема – «Арутюняна Ю.В., Дробижевой Л.М., Губогло М.Н., Кахка Ю.Ю., Ковальченко И.Д., Кондратьева В.С., Шамшурова В.Н., Остапенко Л.В., Субботиной И.А., Сафина Ф.Г. и многих других»⁵. З легкої руки Р. Старченка результати

відповідей (опитувальний лист з 52 запитань) трохи більше півтисячі мешканців майже 2,5-мільйонного регіону стали основою далекоглядних умовиводів.

Винесені на захист у 2015 р. його висновки для кожного, хто так чи інакше цікавився історією Криму, звучать як наукове одкровення. Наведемо їх мовою оригіналу:

«1. Этнический состав населения Крымского полуострова на протяжении двух столетий кардинально менялся, однако уже с первых десятилетий советского периода и до настоящего времени численно доминирующее положение в этническом составе составляют русские. Украинцы даже в годы вхождения Крыма в состав Украины не имели численного преобладания, также как и крымские татары. 2. Несмотря на то, что нормативно-правовая база Украины, регулировавшая языковые процессы в Крыму, была призвана обеспечить развитие и использование государственного языка и языков, наделенных региональным статусом, но в реальности нормы законов соблюдались лишь отчасти, т. к. не отвечали сложившимся языковым потребностям крымчан. 3. Властями Украины осуществлялась политика украинизации в регионах страны, но в Крыму она не имела успеха. 4. Несмотря на политику украинизации последних десятилетий русский язык остается доминирующим в быту и общественной жизни Крыма. Он служит языком повседневного общения для абсолютного большинства населения полуострова. 5. Крымскотатарское население теряет знание языка своей национальности, частично переходя на русский язык. 6. Родной язык значительной части населения Крыма не всегда совпадает с этнической идентичностью. 7. Языковая политика Украины, языковая практика и языковые предпочтения населения Крыма, а также региональная идентичность его жителей стали факторами (одними из) перехода Крыма в состав России»⁶.

В якості наукового знання підноситься цілком обивательська заувага – «кримчани голосували за забезпечення власної безпеки в умовах, коли Україну розривали внутрішні суперечності, за можливість жити в країні, в якій мова своєї національності має статус державної, за близьку етнічну спільність, за одні історичні цінності і культуру, за підвищення рівня життя»⁷.

Можна було б зробити поправку на особливості авторської інтерпретації надскладних історичних процесів, якби названа робота, виконана під керівництвом знаного російського етнолога, не діагностувала сьогоденний хворобливий стан російського соціогуманітарного наукового знання, вкотре в російській історії стерилізованого агресивною державною доктриною. Власне, зауваги про те, що «методы, логику и методическую базу диссертационного исследования составляют принципы историко-политического и социолингвистического анализа, комплексного междисциплинарного подхода. Используются методы этнологической и логической интерпретации, учитывающие взаимосвязь социальных, этноязыковых, этнополитических и этнопсихологических явлений. Это позволило, опираясь на достаточные по количеству и надежные по качеству материалы, обеспечить научную корректность сделанных выводов и обобщений»⁸, виглядають у даному випадку як знущання над здоровим глуздом і науковою етикою.

Не менш характерні особливості сьогоденного історіографічного дрейфу кримології знаходимо в дисертаційному дослідженні В. Шнейдера⁹, захищеному за спеціальністю «Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики». На думку автора, Донбас і Крим мали «унікальний історичний досвід», що зміцнів під час перебування в складі СРСР. Відмінними рисами регіонів було використання російської мови переважною більшістю населення і перебування в особливому культурному та інформаційному просторі, що «визначило регіональну самосвідомість кримчан та мешканців

Донбасу». Регіональна самосвідомість доволі часто суперечила громадянській ідентичності. «Згодом, у 2014 році, після зміни влади в Україні, що відбулася в умовах політичної турбулентності, конфлікт регіональної та загальноукраїнської самосвідомості призвів до розповсюдження відцентрових тенденцій серед мешканців Криму та Донбасу»¹⁰.

Дисертант сором'язливо зауважує, що серед російських істориків існують ті, хто визнають «український народ окремою нацією та вивчають його історію, виходячи з цього факту» (згадуються Олексій Міллер, Віктор Мироненко й Тетяна Таїрова-Яковлева, а також «фундаментальний труд» «История Украины» (М., 2015), співавторами якого останні виступили, та Сергій Беляков – автор праці «Тень Мазепы. Украинская нация в эпоху Гоголя» (М., 2016)). Коло науковців, які належать до табору, де українці вважаються складовою (однією з трьох відгалужень) єдиного російського народу, традиційно є найбільш представницьким. Прикметно, що поруч з іменитими істориками, які довели свою фаховість, в історіографії називаються представники соціогуманітарного знання, які до історії не мають жодного стосунку. Серед них «почесне» місце посідає О. Дугін, не меншого пієтету заслужили видання Російського інституту стратегічних досліджень «Украина – это Россия» (М., 2014)*. За традиційним «квотним» принципом формується аналіз «стану вивченості проблематики» українськими дослідниками, в якому доволіно перемішані погляди Г. Касьянова, Я. Грицака, М. Степика, М. Рябчука, К. Бондаренка, В. Карасьова, М. Погребінського та ін., а також згадана праця «История Украины. VI-XXI вв.» (К.; М., 2018), за загальною редакцією Петра Толочка.

Теза дисертанта про множинність регіональних ідентичностей, сформованих історично, власне, не є новою. Не менш традиційними є інші

*Смолин М., Волконский А., Царинный А., Соболевский А., Будилович А., Линиченко И., Стороженко А. Украина – это Россия. – М.: РИСИ, 2014.

висновки дослідника*, які увиразнюють хворобливий стан сучасної російської україністики, що балансує на межі публіцистики та ідеології. Про вагоме наукове підґрунтя в такому випадку не йдеться. Роботу радше можна назвати інтерпретацією метафори «двох Україн», зведеної у ступінь.

Фінальний висновок – «...стала регіональна ідентичність, як правило, корелює з відповідними уявленнями про кращий (мовою оригіналу – предпочтительный) зовнішньополітичний курс країни. При цьому більшість жителів України, маючи особливі культурно-мовні характеристики, як і раніше не мають чіткого політичного світогляду, який має тенденцію до змін з плином часу під впливом низки факторів. Україна залишається державою з яскраво вираженими регіональними відмінностями, які сформувалися в зв'язку з особливим історичним досвідом різних регіонів країни. Проведений аналіз показав, що ідея загальноукраїнської громадянської ідентичності підтримується на державному рівні і поділяється більшістю жителів України. Водночас, поруч з усвідомленням себе частиною української держави, для значної кількості українців як і раніше важливі їх економічні, культурні та мовні особливості, що можуть бути пов'язані з фактором належності до певного регіону. Таким чином, регіональні аспекти української ідентичності уявляється важливим фактором, що справляє суттєвий вплив на здійснення Україною зовнішньополітичного курсу»¹¹ – демонструє якісно новий щабель узагальнень російської історичної науки. Власне, в цитований витяг можна замість України вставити назву будь-якої країни світу, зокрема й Росії, і він нічого не втратить від своєї схоластичної наповненості.

* Зокрема про те, що ідентичність мешканців Донбасу виявилася найбільш сильною, що і призвело до розповсюдження відцентрових тенденцій у регіоні, «відбувся розрив між самосвідомістю значної частини жителів Донбасу та українською громадянською ідентичністю. Ідея зближення з Росією, підтримуваною більшістю жителів Донбасу, нині сприймається частиною українців як загрозна для територіальної цілісності країни» (*Шнейдер В.М. Региональные аспекты украинской идентичности в контексте внешнеполитического выбора Украины в начале XXI века: автореф. дис. ... к. ист. н. – М., 2018. – С. 14, 20*).

Симптоматично, що проблема впливу кримської регіональної ідентичності на становлення вектору зовнішньої політики України дисертантом взагалі не порушується. Відповідь на питання: Чому? – цілком прозора. Кримське питання виведене за межі наукового дискурсу як таке, що на думку дослідника, не стосується України.

Ключові тези офіційного суспільно-політичного дискурсу обставин анексії Криму, оформлені в науково-подібній оболонці, представлені в дисертації І. Островської¹². Концептуальна рамка дослідження маніфестована виразами на кшталт «період українського контролю над півостровом»¹³. Не менш промовистим є й формулювання «наукової актуальності» дослідження: «Нині за межами Російської Федерації мешкає значна кількість не лише етнічних росіян, але й громадян, які ідентифікують себе з російською культурою та історією. Отже, історичний досвід участі громадянських об'єднань Криму та Севастополя у вирішенні проблем російської культурної спільноти, в зміцненні її самосвідомості є актуальним у масштабі не лише Російської Федерації, але й усього ареалу проживання російської діаспори в різних країнах СНД»¹⁴.

Власне, єдиним завданням російського дослідника стало доведення тез про те, що «...відсутність єдиного координаційного центру не завадила організаціям об'єднати свої ресурси і сили в період лютого-березневих подій 2014 р. Упродовж усього українського періоду новітньої історії Криму та Севастополя громадські об'єднання як різновид інститутів громадянського суспільства за допомогою різних форм і методів роботи впливали на підтримання гідного рівня політичної активності, а у вирішальний момент стали одним із важливих учасників протесту проти майданного націоналістичного заклоту, а потім – возз'єднання регіону з Російською державою»¹⁵ й «попри поліетнічність та полікультурність Криму, в регіональній спільноті переважав орієнтир в бік соціокультурного простору Русского мира»¹⁶.

Політична інструменталізація наукових досліджень¹⁷ за для виправдання анексії Криму та підведення псевдонаукового підґрунтя під міжнародний злочин, що не має терміну давності, не йде на користь соціогуманітарному знанню. Перетворення публіцистичних метафор* на універсальний аргумент академічних дискурсів, вибірковість у підборі джерел та історіографії, індокринованість замість наукової об'єктивності, замовчування чи ігнорування цілих пластів науково-теоретичного знання – такою є реальність сьогоденної російської історичної науки загалом, україністики зокрема. Обумовлюється вона виразним консервативним креном російської політики, що набирає обертів. Войовничий імперський шовінізм, як небезпідставно зазначає А. Піонтковський, перетворився на самостійну силу у владних колах аж до вищого російського керівництва¹⁸. Наразі не йдеться про притлумлення неоімперських амбіцій Кремля. Чи варто вести мову про тактичну перемогу носіїв пострадянської ментальності, що стала соціальною базою «кримської весни»? Чи можуть кремлівські політтехнологи вважати справу розвернення історичного годинника Криму в зворотному напрямі вирішеною – покаже час. Нині ані пересічні «кримнашисти», ані кремлівські політтехнологи, ані кремлівські керманичі, ані фахові історики, що надають значущості їхнім переступам, не спроможні усвідомити перспективно фатальні наслідки своїх дій.

Тим більш високі вимоги нині постають перед дослідниками та інтерпретаторами історії Криму: виписувати її чи то з імперських, чи то з етноцентричних позицій означає далі фальсифікувати на догоду скороминучій політичній кон'юктурі. Сучасне осмислення історії Криму не є легкою справою, оскільки розгляд сутності українсько-кримськотатарсько-

*Яскравим зразком такого підходу можуть слугувати тези, сформульовані М. Губогло в парадигмі «Російськомовної Вандеї» як боротьби процесів згортання розповсюдження російської мови («мовна революція»), пов'язаної з розпадом СРСР, та зустрічного руху за збереження і розповсюдження російськомовності (в оригіналі – русскоязычия) («мовної контрреволюції») (Губогло М.Н. *Нравственная энергия русскоязычной Вандеи // Исторические исследования.* – 2018. – № 11. – С. 35-54).

російських відносин в їх історичній динаміці потребує системного підходу і не може відбуватися поза контекстом східноєвропейської та євразійської історії в повноті їх національних інтерпретацій, без розуміння динаміки історичного процесу в чорноморській акваторії. Крим впродовж тисячоліть перебував на перетині найпотужніших цивілізацій, що змінювали одна одну. Цивілізаційний розлам між Європою та Азією, що тут пролягав, перетворив історію Криму на захопливу епопею, щоправда досі малознану, або знану в загальних рисах (зрозуміло, не йдеться про фахівців). Відтворення і донесення її в повному обсязі лишається нагальним завданням українських істориків.

Вважаємо, що теза «Крим – то Україна» не потребує доведення історичними аргументами. Вона не потребує доведення, оскільки закріплена в низці базових міжнародних угод та актів, завірених на вищому рівні світовим співтовариством. Подальшу дослідницьку роботу вітчизняних істориків варто розглядати не як банальне намагання запропонувати альтернативу російським неоімперським інтерпретаціям історії півострова (хоч це завдання також є актуальним), а як сучасне осмислення кримського питання та його місця в процесах модерного українського націєтворення, що спроможне виступити основою національного примирення та наступної інтеграції Криму.

Водночас не можна не помічати того, що масова свідомість формується за законами, що не залежать від суто наукових дискурсів та контекстів. Основою її формування виступає політика пам'яті та медіа, що інструменталізують історію на догоду чи то певних політичних сил, чи то держав. У цьому сенсі досвід Росії з дестабілізації пострадянських просторів загалом, України зокрема, слід вважати унікальним. Просуваючи цінності «руського мира», вона спромоглася стабілізувати низку маргінальних інформаційних спільнот, свідомість яких відтворюється на засадах альтернативних національним проектам країн проживання. Дослідження

політичних уявлень фокусних груп «новоросів» (що усвідомлюють себе як групи, що вціліли під «гнітом» ворожих національних і сепаратистських урядів) привело М. Мінакова до висновку про їхню маргінальність (як політичну, так й етнокультурну). Ідеологічною платформою «новоросів» на загал є політичний та економічний утопізм та консерватизм, міцно зациклені на самоізоляції¹⁹. Власне, завдяки цьому вони органічно імплантуються до широкого контексту політтехнологічного продукту під назвою «русский мир» (РМ).

Останній сьогодні становить основну загрозу державному суверенітету України, стабілізації українського проекту та його інтеграції. Проблеми в діагностиці внутрішніх і зовнішніх загроз РМ виникають через філігранне маніпулювання питаннями мови і культури, яким творці та адепти РМ досконало оволоділи. *Русскомировский* дискурс продовжує, транспонує і генералізує «радянську мову» (*langue soviétique*), що імплантує в масову свідомість визначені певним колом осіб семантичні, експресивні, суспільні й ментальні коди. Вузловою проблемою семантичних кодів «*русского мира*» є створення іншої реальності – «суміш фікції, яку слово називає реальністю, з реальністю, котру слово називає обманом»²⁰.

Втрата Криму дошкульно позначилася на Україні. Втім, було б неправдою твердження, що це стало непоправною втратою. У цифровому вираженні шкода, заподіяна анексією Криму, порівняно з аналогічними показниками щодо окремих районів Донецької та Луганської областей і руйнування народногосподарського комплексу українського Донбасу, виглядає менш драматично. Однак вона вимірюється не лише відсотками втраченого ВВП чи обсягів імпорту/експорту. Не втратою звичних місць відпочинку, дивовижних кримських краєвидів, велелюдних музичних фестивалів, історичних і культурних пам'яток зумовлюється вартість втрати Криму. Вона вимірюється втратою перспективи мирного життя, підступом «старшого брата», розвіюванням ілюзій щодо існування в безпечному і

дружньому міжнародному оточенні. Втрата Криму дорівнює усвідомленню, що колишніх російсько-українських взаємин вже ніколи не буде. І вже геть необчислюваною у жодних показниках стала втрата Криму для кримських татар: і тих, які нині через політичні переконання позбавлені можливості навіть навідуватися на батьківщину, і тих, які живуть на півострові, однак втратили батьківщину, адже втратили можливість вирішувати на свій розсуд питання її сьогодення та майбуття.

Нині доводиться вести розмову не лише про складності, небезпеки етнокультурного розвитку Криму, а й про непоправні втрати культурної спадщини у зв'язку з його анексією. Назвемо лише найбільш кричущі з них. За даними Міністерства культури України, станом на 2013 р. на території Автономної Республіки Крим діяли 34 музейних установи, де зберігалось 917477 предметів державної частини Музейного фонду України, 3772 пам'ятки історії, археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва. Загальна кількість пам'яток культури Криму сягала 8693, з них: археології – 2037, історії – 962, монументального мистецтва – 260, архітектури та містобудування – 512, науки та техніки – 13. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України було включено 63 пам'ятки національного, 1080 – місцевого значення²¹. Серед них – всесвітньо відомі археологічні комплекси «Алустон», «Неаполь Скіфський», рештки античних міст Тірітака, Мірмекій, Пантікапей, Німфей, Парфеній, генуезьких фортець, меморіальні будинки й поховання видатних діячів культури (І. Айвазовського, М. Волошина, О. Гріна, М. Самокиша, Лесі Українки, А. Чехова та ін.), печерні монастирі, палацово-паркові комплекси (Лівадійський, Масандра), караїмські, кримськотатарські, вірменські, грецькі святині, тобто вся матеріальна спадщина кількох цивілізацій, що існували в Криму від сивої давнини.

У Криму функціонували п'ять державних історико-культурних заповідників, підпорядкованих Міністерству культури Криму (в м. Керч,

м. Бахчисарай, палацово-парковий музей-заповідник у м. Алупка, історико-археологічний «Калос Лімен» у м. Чорноморському та «Старий Крим»). Улітку 2014 р. філія «Музей «Судацька фортеця» Національного заповідника «Софія Київська» також набув статусу Державного республіканського. Крім того, кілька установ мали республіканське підпорядкування, серед них: «Еколого-історико-культурний заповідник “Кіммерія М. Волошина”», історико-літературний музей і Будинок-музей О. Гріна у Старому Криму, історико-археологічний заповідник «Неаполь Скіфський»²².

У межах м. Севастополя перебували 2063 об'єкти культурної спадщини, зокрема унікальний Національний заповідник «Херсонес Таврійський», включений до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Крім того, в Криму розташовані 30 унікальних парків – пам'яток садово-паркового мистецтва.

Як цілком слушно зауважує С. Кот, «за цими сухими цифрами ховаються унікальні об'єкти – від стародавніх стоянок чи не останніх неандертальців у Європі, залишки давньогрецьких міст-колоній Північного Причорномор'я, легендарні скіфські кургани, середньовічні печерні міста-фортеці Чуфут-кале і Мангуп-кале, комплекс ханського палацу у Бахчисарай, розкішні палаци в Алупці та Лівадії, культові для світової культури меморіальні музеї видатних поетів, письменників та художників...»²³.

Роки російського панування не найкращим чином позначилися на стані низки історико-культурних пам'яток: повідомлення місцевих ЗМІ та соціальних мереж сигналізують про загрозливість ситуації. У ніч із 16 на 17 листопада 2015 р. обвалилася частина давньої вежі № 19 Генуезької фортеці у Судаку²⁴. До списку найбільш небезпечних туристичних об'єктів ЮНЕСКО потрапив Херсонес Таврійський²⁵. Тим часом як міжнародні організації не визнають пам'ятку російським надбанням, ЗМІ та громадськість повідомляють про те, що окупаційна адміністрація вивозить найцінніші артефакти до Ермітажу²⁶.

Внаслідок анексії Криму втрачено п'ять бібліотек науково-дослідних установ: Морського гідрофізичного інституту, Експериментального відділення Морського гідрофізичного інституту, Інституту біології південних морів, Карадаського природного заповідника та Кримського філіалу інституту археології. Порівняно з 2013 р. фонди бібліотек НДУ НАН України зменшилися на 0,8 млн. примірників. Найбільшою у Криму була бібліотека Інституту біології південних морів, заснована в 1871 р. Її фонд складався з понад 160 тис. примірників, серед яких – 83 тис. документів іноземними мовами. Другою за обсягами фондів була бібліотека Морського гідрофізичного інституту (120 тис. примірників, з них – 26 тис. одиниць іноземної літератури). Унікальним був фонд бібліотеки Карадаського природного заповідника, заснованої у 1914 р., в якому зберігається особиста бібліотека (близько 40 тис. книг) доктора медицини, приват-доцента Імператорського Московського університету, засновника Карадаської біологічної станції Терентія В'яземського. Наукову і культурну значущість цієї колекції засвідчує той факт, що постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2001 р. фонд стародруків XVII-XIX ст. ст. бібліотеки заповідника було внесено до переліку наукових об'єктів, які є національним надбанням України²⁷.

Втраченими для українських істориків наразі є фонди Державного архіву Автономної Республіки Крим (від 2014 р. – Держархів Республіки Крим).

Нині всі ці скарби перебувають у повному розпорядженні окупаційної адміністрації. Їхній стан викликає умотивовану тривогу, а доступність для пересічних громадян ускладнена цілком у загальноросійських трендах. Створюються умови, що фактично унеможливають етнокультурний поступ кримських татар та українців. Правозахисник, член президії Всетатарського громадського центру Рафіс Кашапов, який став першим засудженим за невизнання анексії Криму у Росії, зазначає, що після анексії у Меджлісу

кримськотатарського народу забрали всі об'єкти, книги, закрили кримськотатарські школи, мечеті, газети й радіо*. Посилення тиску на мусульман Криму стало органічним продовженням стратегії позбавлення кримськотатарської громади історичної та політичної суб'єктності.

Як антитеза кримськотатарському та українському питанню безроздільно панує імперський дискурс, запроваджуваний в освітній та культурній царині. За останні три роки окупаційні власті встановили 15 монументів і пам'ятних знаків, зокрема – актору Михайлу Пуговкіну, бюсти космонавта Юрія Гагаріна та вченого-конструктора Сергія Корольова, меморіальну дошку на честь Йосипа Сталіна та саакраментальну скульптурну групу «ввічливих людей». На вході до Лівадійського палацу в 2015 р. постав бюст останнього російського імператора Миколи II. Наприкінці 2017 р. тут само звели монумент «царю-миротворцю» Олександрю III, у відкритті якого В. Путін взяв особисту участь. Виступаючи на відкритті пам'ятника, новітній «збирач російських земель» зазначив: «Сьогодні тут, у Криму, в знаменитому Лівадійському палаці ми відкриваємо пам'ятник імператору Олександрю III – видатному державному діячеві й патріоту. При Олександрі III почалося і якісне переозброєння армії. Були реалізовані масштабні кораблебудівні проекти, в тому числі для Чорноморського флоту. При цьому він вважав, що сильна, суверенна, самостійна держава повинна спиратися не тільки на економічну й військову міць, а й на традиції; що великому народу важливо зберігати самобутність, а рух уперед неможливий без поваги до своєї історії, культури та духовних цінностей»²⁸.

*Окреслюючи етнонаціональну реальність у Росії, правозахисник зазначає, що близько половини жителів Татарстану не володіють татарською мовою. Після приходу до влади Володимира Путіна були закриті близько 4 тис. татарських шкіл. Кримськотатарська історія та мова вилучені з навчальних курсів. Укупі з порушеннями національно-релігійних прав кримських татар це прискорює русифікацію (Рафіс Каіапов: «Жителі Криму потрапили до “тюрми народів”» // *Крим. Реалії*. – 2018. – 26 лютого. URL: <https://ua.krymr.com/a/29063480.html>).

19 серпня 2016 р. в Сімферополі встановили 10-метровий пам'ятник Катерині II ²⁹. Відкриваючи монумент, С. Аксьонов порівняв чинного президента Росії з імператрицею і висловив думку, що монумент стане символом того, що Крим ніколи не повернеться до складу України. Слід зауважити, що монумент не єдиний – аналогічний ще 2008 р. відкритий у Севастополі під час святкування 225-річчя із дня заснування міста. Централізоване створення такого роду монументів (серед яких варто згадати і пам'ятник «ввічливим людям» у Бахчисараї) власне є імплантацією імперського міфу у просторовий контекст. За його допомогою правлячі кола Росії намагаються «перепрошити» новітню історичну пам'ять кримської регіональної спільноти та властивий їй пантеон героїв і місць пам'яті. Влада РФ не збирається збавляти оберти на цьому шляху. Так, група російських депутатів на чолі зі спікером Ради Федерації Валентиною Матвієнко внесла на розгляд Державної думи законопроект про визнання 19 квітня 2018 р. пам'ятною датою на честь завоювання Криму в 1783 р.

Найбільш помпезним святом останніх років у Криму став «День Росії», встановлений у зв'язку з ухваленням Декларації про державний суверенітет РРФСР 12 червня 1990 р. Від 2014 р. в Криму його відзначають з особливим розмахом. У 2018 р. Сергій Аксьонов розмістив на сторінці у Facebook привітання з Днем Росії такого змісту: «Дорогі земляки! Вітаю вас із Днем Росії! День Росії – це день наших великих перемог, трудових і ратних звершень. Це свято національної єдності, громадянського миру та злагоди в нашій батьківщині. Наш спільний обов'язок – передати нащадкам сильну, міцну та єдину Росію. Зі святом!» ³⁰.

Після 2014 р. нового символізму та помпи набули святкування визволення Криму від німецько-фашистських загарбників, що традиційно відбувалися у квітні–травні. Дискурс «визначної перемоги», «тріумфу радянських військ», зрештою, «третього сталінського удару», непереможності Червоної армії в новому історичному контексті

імплементується у масову свідомість, як і в повоєнний час, виконуючи роль системотвірного історичного міфу³¹. В 2017 р. глава російського парламенту Криму Володимир Константинов заговорив про друге дихання Першотравня³². Тож чимдалі більше своєрідний сурогат імперсько-радянської риторики та масової культури перетворюється на умоглядне культурне тло існування кримської спільноти. Російський філософ і публіцист Максим Горюнов зауважує: «...Російська пропаганда розглядає Крим як подію, яка підтримує імперський пафос у населення. ...В топку паровоза потрібно постійно підкидати поліна, й це свято – ще одне поліно в топку паровоза російського імперського пафосу. Потім будуть ще свята – пропаганда довго смакуватиме Крим, просто так не відчепиться. А набридне – щось інше знайдуть, потім знову повернуться. Головне – пафос»³³.

Варто визнати, що наче за рухом чарівної палички, лише вимкнувши ретранслятори імперської істерії, залагодити ті глибокі урвища, які утворилися в масовій свідомості впродовж 2014–2018 рр., не можна. Разючі виразки на тілі й у ментальності російської нації рубцюватимуться ще довго, а огидні шрами залишаться чи не назавжди. На жаль, світовий досвід вчить, що без вдумливого і системного лікування імперська хвороба спроможна загострюватися під впливом будь-яких зовнішніх та внутрішніх подразників, отож найближчим сусідам Росії в середньостроковій перспективі доведеться навчитися жити в стані постійної готовності до цього. В світлі зазначеного стає ще більш зрозумілою важливість повноцінного, системного та фахового відтворення історії Криму та його місця в історії України.

* * *

Існування в умовах фактичної фрагментації, порушення державного суверенітету та територіальної цілісності, що відбулося внаслідок російської експансії, засвідчило як життєву стійкість України, так і низку глибоких проблем, що перетворюють її існування в середньостроковій перспективі на

боротьбу за життя. Українська криза стала, без перебільшення, історичним випробуванням українського проекту, що багатьма геополітичними силами вважався failed state. Не варто ігнорувати той факт, що таке ставлення до української державності набуло поширення не лише в Росії та світі, а й в окремих сегментах пострадянського суспільства на її власних теренах.

І в Україні, і в Криму, і в Л/ДНРівських гібридах впродовж 2014 р. року домінували не так наступальні настрої, як очікування на «автоматичне» вирішення української кризи, та стереотипи про невідворотний і стрімкий крах «недодержавностей». Дарма, що «недодержавностями» одні вважали Л/ДНР, інші – Україну. Протиборчі сторони не просто зішлись зі зброєю на лінії зіткнення, випробовуючи одна одну на спроможність іти до кінця, а й перевіряли на міцність та життєздатність свої філософські та ціннісні системи. Власне, збройний конфлікт став гіпертрофованою і болючою матеріалізацією суспільних, соціальних та етнокультурних стереотипів, упереджень, догматичних уявлень, які тримали українське суспільство загалом, його регіональні сегменти зокрема, в полоні впродовж усього пострадянського транзиту, і були виведені подіями 2014 р. в фазу вибухового загострення.

Події *«русской весны»* засвідчили, що легковажити деструктивним потенціалом по-неоімперському налаштованої меншості не можна. Попри неприродність та безмістовність її претензій на визначення перспектив національних проектів, за умови підтримки зовні сценарій порушення державного суверенітету та територіальної цілісності перестає бути віртуальним. Наслідки насильницької реалізації волі меншості над більшістю доведеться ліквідовувати, докладаючи безліч зусиль та матеріальних ресурсів, ще довго.

Феномен гіпертрофії банальної ностальгії за радянською чи імперською (без різниці) величчю спостерігається в Україні вже тривалий час. В умовах гальмування розвитку демократії та доступу громадянина до

реалізації конституційних прав вона компенсує страх перед майбутнім і перетворюється на універсальний спосіб його знищення в сьогоденні. Архаїзація світосприйняття за цих обставин перетворюється на компенсаторний психологічний інструмент, що «замирює» індивідуума з реальністю, яку він сприймає як несправедливу чи неправильну. На жаль, побічним ефектом такої матриці мислення є самозупинення низки спільнот в історичному поступі.

Методологічна та історіографічна самоізоляція, консервація історичних міфів та деградація гуманітарного знання як наслідок філософської індокринації *«русского мира»* набирають обертів як у Росії, так і в Криму. Наслідком підпорядкування гуманітаристики пропагандистським завданням є реставрація та актуалізація колоніальних дискурсивних практик як у масовій навчальній, так і в науковій літературі. Яскравим прикладом тенденції є давно анонсована і врешті видана минулого року «История Новороссии» (М., Центр гуманитарных инициатив, 2018)*.

На жаль, нині можна вести мову про теоретико-методологічну й термінологічну катастрофу, що набирає обертів в суспільствознавстві Російської Федерації. Аналіз дотичної наукової та суспільно-політичної літератури засвідчує – у фаховій дискусії з проблем сучасного російського націє- і державотворення загалом, участі Росії в українській кризі зокрема, прогресує яскраво виражена термінологічна недостатність. Загальновживані терміни західного модернізму і постмодернізму непридатні повною мірою для вираження пострадянських реалій Росії, а нові не продукуються внаслідок індокринації *«русским миром»*. Ця, на перший погляд, не дотична до щоденного існування російського суспільства і держави обставина, насправді має далекосяжні негативні наслідки. В купі з затвердженням

*Аби зануритися в «кухню» підведення історичної бази під «Новоросійський міф» варто звернутися до рецензії Дмитра Вирського (*Вирський Дмитро. Зустріч з минулим, або російські історики в пошуках Лукомор'я-Новоросії // ZN,UA. – 2019. – 25 січня*).

маніпулятивних політтехнологічних практик у якості основного важеля формування масової думки методологічна криза перетворює пошук засад нації- і державотворення в Росії на аматорський стихійний процес з непередбачуваними і загрозливими для України наслідками.

Події останнього часу засвідчують, що тоталітарний та неоімперський дискурси переживають в Росії друге народження. Не лише події в Криму та на Сході України підтверджують, що здаватися без бою чи принаймні без спроби реставрації вони не збираються. В окреслених обставинах чи не провідним завданням українських істориків варто вважати фаховий демонтаж імперського історичного дискурсу та закладання основ подолання комплексу історичної меншовартісності.

Варто наголосити на актуальності та нагальності системного наукового дослідження практик квазідержавних утворень на всіх рівнях їхнього відтворення: ідеологічному, структурному, адміністративному, політичному, культурному тощо. Саме воно надасть ключ для розуміння причин та шляхів/інструментів подолання деструктивних практик дезінтеграції України.

Нині надзвичайно гостро стоїть проблема фахового збирання та архівування джерельної бази названої проблеми. Найбільш нагальними напрямками, що потребують невідкладного вирішення, варто вважати:

- збір, акумулювання та систематизацію доступних джерел з історії створення та життєдіяльності так званих органів влади і управління Л/ДНР (архівування так званих нормативно-правових актів ОРДіЛО, відомостей про дійових осіб, кураторів, ідеологів тощо) та АР Крим;

- дослідження участі Росії (як організаційної, військової, так й ідеологічної) в забезпеченні їхнього відтворення;

- діагностування маніпулятивних практик психологічної обробки населення, а також практик ідеологічної обробки населення, передусім молодого покоління;

– створення реєстру масмедійних ресурсів *«русского мира»* та демонтаж *рускомирского* наративу.

За логікою розвитку подій архівування джерел, які в майбутньому можуть стати чи не основою дослідження цього періоду історії окупованих територій і покликані забезпечувати дотримання прав громадян України, дотичних до зони конфлікту, мало б розпочатися ще в 2014 р. Однак, діюче законодавство, що регулює архівну справу в Україні, досі не відреагувало на утворений подіями *«русской весны»* казус: зрозуміло, що ані тепер, ані згодом здавати на зберігання до державних архівів України документи, що віддзеркалюють обставини анексії Криму, утворення та існування Л/ДНР, учасники державного перевороту та самопроголошені органи влади і управління, не будуть. Це закладає катастрофічні прогалини в джерельному полі, з якими змушені будуть зіткнутися не лише майбутні покоління істориків, а й правники, правоохоронні й державні органи, врешті – пересічні громадяни.

Унормування проблеми архівування джерел, що розкривають історію окупованих територій від 2014 р., створення відповідної нормативно-правової бази, фінансування збору та збереження інформації, є прямим обов'язком органів влади і управління. Самою лише самовідданою роботою архівістів та істориків, врешті – аматорів, громадських активістів, які на загал працюють на волонтерських засадах, проблемі зарадити неможливо.

З огляду на ізоляцію самопроголошених органів влади на окупованих територіях на часі створення спеціальних баз даних та бібліографічних збірань та їхнього удоступнення принаймні для експертів, які спеціалізуються на дослідженні проблематики. Структурною основою формування таких баз міг би виступити Архів СБУ. Це питання має бути врегульоване відповідними нормативно-правовими і підзаконними актами.

¹ *Тимоти Дж. Колтон*. Парадоксы путинизма // *Контрапункт*. – 2017. – № 10. URL: http://www.counter-point.org/9_colton/

² *Миллер А. И.* Этноконфессиональный фактор в развитии Российской империи (конец XVIII – начало XX в.) // *Этнический и религиозный факторы в формировании и эволюции российского государства* / Отв. ред. Т. Ю. Красовицкая, В. А. Тишков. – М.: Новый хронограф, 2012. – С.120.

³ *Ясь О.* Південна Україна як об'єкт історіографічного осмислення й політичних маніпуляцій // *Верменич Я. В.* Південна Україна на цивілізаційному пограниччі. – К., 2015. – С. 111-162.

⁴ *Старченко Р. А.* Языковая жизнь и этнополитические ориентации крымчан: 2013-2014 гг.: дис. ... к. ист. н. – М., 2015. – С. 3.

⁵ Там само. – С. 9.

⁶ Там само. – С. 13-14.

⁷ Там само. – С. 38-39.

⁸ Там само. – С. 11.

⁹ *Шнейдер В. М.* Региональные аспекты украинской идентичности в контексте внешнеполитического выбора Украины в начале XXI века: автореф. дис. ... к. ист. н. – М., 2018. – 25 с.

¹⁰ Там само. – С. 4.

¹¹ Там само. – С. 24.

¹² *Островская И. В.* История становления и развития русского и пророссийского движений Крыма и Севастополя в 1991 – марте 2014 гг.: автореф. дис. ... к. ист. н. – Краснодар, 2018. – 33 с.

¹³ Там само. – С. 3.

¹⁴ Там само. – С. 3.

¹⁵ Там само. – С. 29.

¹⁶ Там само. – С. 29.

¹⁷ *Губогло М. Н., Старченко Р. А.* Референдум в Крыму 16 марта 2014 года. Опыт этносоциологического исследования. – М.: ИЭА РАН, 2015. – 310 с.; *Плеханов А. А.* Инструментализация истории в политике нациестроительства Украины в постсоветский период: дис. ... к. ист. н. – М., 2018. – 276 с.

¹⁸ Ярче тысячи солнц. Андрей Пионтковский – о разрушении до основания // Свобода. – 2018. – 14 декабря. URL: https://www.svoboda.org/a/29652467.html?fbclid=IwAR1xkHjaen7yiZpCBiicEZEb3xBI0h2PzkLAnbjSba8t_x64yLPHnq4C_M

¹⁹ Минаков М. Новороссийский миф и транснациональность непризнанных постсоветских государств: амбивалентность промосковского сепаратизма // Форум восточноевропейской истории и культуры. – 2018. – № 1-2. URL: – <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltstruss29.html>

²⁰ Контопер Д. Ultima Thule // Вести. – 2002. – 24 января. URL: http://z_archive.tripod.com/kontorer/eurasia.html

²¹ Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: mincult.kmu.gov.ua/mincult/ukr/index

²² Титова О. М. Культурна спадщина Криму та Донбасу за сучасних умов: загрози, втрати, перспективи збереження // Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: матеріали круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення»; м. Київ, 12 листопада 2015 р. – К., 2016. – С. 25-32.

²³ Кот С. І. Проблеми захисту культурних цінностей на окупованих територіях Криму та м. Севастополя // Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: матеріали круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення»; м. Київ, 12 листопада 2015 р. – К., 2016. – С. 7.

²⁴ В Криму обвалилась пам'ятка архітектури світового значення // Zaxid.net – 2015. – 18 листопада. URL: zaxid.net/news/showNews.do?objectId=1373444

²⁵ Херсонес Таврійський опинився у списку небезпечних для відвідування туристичних об'єктів // Еспресо ТВ. – 2016. – 9 квітня. URL: http://espresso.tv/news/2016/04/09/khersones_tavriyskyy_opynyvsya_u_spysku_n_aybilsh_nebezpechnykh_turystychnykh_obyektiv

²⁶ Росія вивозить цінні експонати з кримських музеїв – Денисова. URL: <http://www.unian.ua/society/1196820-rosiya-vivozit-tsinni-eksponati-z-krimskih-muzejiv-denisova.html>

²⁷ *Солоїденко Г. І.* Академічні бібліотеки Півдня та Сходу: втрачені можливості для користувачів України // Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації... – С. 63-64.

²⁸ *Сергій Громенко.* Історія з імперського листа: нові кримські пам'ятники як частина російської політики колонізації // Крим. Реалії. – 2018. – 1 січня. URL: <https://ua.krymr.com/a/28949952.html>

²⁹ Історик: Россия пытается «пометить территорию» в Крыму // Крим. Реалії. – 2016. – 22 серпня. URL: ru.krymr.com/a/27938038.html

³⁰ *Олександр Янковський.* «Свято на замовлення». Як у Криму влаштовують День Росії // Крим. Реалії. – 2018. – 12 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29287456.html>

³¹ *Сергій Грабовський.* Битва за Крим: двобій тоталітарних систем і «свято зі сльозами на очах» // Крим. Реалії. – 9 травня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29217514.html>

³² *Сергій Мокрушин.* «Крим котиться в пізній СРСР»: Першотравень на анексованому півострові // Крим. Реалії. – 1 травня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29202875.html>

³³ *Сергій Громенко.* «Це було варварське захоплення»: в Росії хочуть відзначити першу анексію Криму // Крим. Реалії. – 29 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/29328255.html>

*Григорчук Наталія,
завідувач сектору публікації документів
Центрального державного архіву вищих органів
влади та управління України*

**ДОКУМЕНТИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ
У ВИСВІТЛЕННІ ІСТОРІЇ КРИМУ**

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) за своїм профільним спрямуванням є архівом влади і, мабуть, показовим є той факт, що в його фондах збереглися й документи з історії Криму. Ці документи були створені під час діяльності різних владних структур протягом XX ст.: від Української Центральної Ради до незалежної України.

Масштабне виявлення й опрацювання документів з історії Криму вперше почалося в 2014 р. Ця робота була пов'язана з виданням збірника документів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015)», у підготовці якого взяли участь співробітники Інституту історії України НАН України, ЦДАГО України, ЦДАВО України та Галузевого державного архіву Служби безпеки України¹. У ході роботи в фондах ЦДАВО України було виявлено значний обсяг документів, частина з яких увійшла до вищезазначеного документального видання. З 2015 р. ЦДАВО України почав розробляти та реалізовувати виставкові проекти з метою ознайомлення громадськості з документами, що висвітлюють історію кримськотатарського народу. На офіційному веб-сайті архіву в рубриці «Виставки» розміщено онлайніві виставки: «70-та річниця депортації кримських татар. Україна пам'ятає», «Повернення ідентичності», «Характерною рисою кримських татар є їх міцна, зразкова єдність. В тому їх головна сила»².

Характеризуючи комплекс документів з історії Криму, слід зазначити, що основний документальний масив офіційного походження зосереджений у фондах вищих органів влади й управління, окремих установ і організацій. Водночас, в незначній кількості зустрічаються документальні джерела особового походження. Протягом десятиріч документи періоду Української революції (1917-1921 рр.) та нацистської окупації України в роки Другої світової війни (1941-1944 рр.), про які мова буде йти нижче, перебували на секретному зберіганні³. Обмеження доступу до них було знято в 1990-х роках.

Виявлення документів з історії Криму доби Української революції (1917-1921 рр.) проводиться в ЦДАВО України з 2017 р. у рамках проекту «Українська революція: архівні хроніки». Цей документальний масив досить різноманітний за видами документів та цікавий за змістом.

У фондах періоду Української Центральної Ради відомості про Крим зустрічаються фрагментарно, й переважно в документах Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки (УНР) (ф. 2592). У цілому такий стан пояснюється тим, що значна частина поточного діловодства центральних установ була втрачена ще під час більшовицької навали взимку 1918 р.

Більше інформації можна знайти в документах періоду Української Держави, адже після приходу до влади гетьмана П. П. Скоропадського була зроблена серйозна спроба приєднати Крим до України. Найкраще це ілюструє запис у журналі засідань Ради Міністрів Української Держави, що був зроблений на початку травня 1918 р.: «Визнати кордонами початковий намічений на карті, представлений Військовим міністром, кордон, що відповідає етнографічним умовам, причому звернути особливу увагу на необхідність приєднання Криму до України»⁴. В журналах засідань уряду Української Держави (ф. 1064) також містяться відомості, що стосуються відносин з Кримським Краєвим урядом на чолі з С. Сулькевичем,

асигнування коштів на Севастопольський порт, запровадження економічної блокади Криму, перебігу переговорів щодо умов приєднання Кримського півострова до України. Важливі свідчення збереглися і в документах департаменту чужоземних зносин Міністерства закордонних справ Української Держави (ф. 3766). Серед них – листування міністерства про необхідність включення Криму до складу України; звіти, доповіді про становище в Криму української справи. Зокрема, справа № 132 (оп. 1) під назвою «Листування по дипломатичних зносінах з Кримом. Частина 1. Доповідні записки, протоколи, постанови і листування представників українського і кримського урядів у питанні про державність Криму» містить такі документи, як протокол наради в Міністерстві зовнішніх справ щодо вирішення питань про Таврію та Крим (від 16 травня 1918 р.), лист німецького посла в Україні барона А. Мумма фон Шварценштайна до Міністра закордонних справ Д. І. Дорошенка про недостатнє забезпечення Криму продовольчими продуктами та інші документи стосовно вирішення питання товарообміну між Україною і Кримом; доповіді про становище в Криму, підготовлені в. о. Євпаторійського повітового старости В. М. Байдаком, в. о. Перекопського повітового старости П. Є. Вільнером. Наступну справу цього ж фонду № 133 (оп. 1) «Листування по дипломатичних зносінах з Кримом. Частина 2. Про торговельні операції і по справах окремих організацій і громадян» складають документи, що свідчать про складну економічну ситуацію, в якій опинився Крим в умовах митної війни.

У жовтні 1918 р. у м. Києві між представниками Уряду Української Держави і представниками Кримського Краєвого уряду відбулися переговори з питання про відносини Криму й України. В документах зовнішньополітичного відомства Української Держави вдалося виявити лише два протоколи нарад – № 3 та № 4. Копії протоколів усіх нарад відклалися в особовому фонді посла Української Народної Республіки у Фінляндії та

Австрії, доктора філософії Залізняка Миколи Кіндратовича (ф. 3008). Там же збереглися й машинописні копії двох важливих документів – проекту з 19 пунктів «Головні умови возз'єднання Криму з Українською Державою», який пропонували підписати представники Українського уряду⁵, та заяви Голови делегації Кримського уряду від 10 жовтня 1918 р.⁶

Особливо пізнавальними, на наш погляд, є аналітичні документи: меморіал «О границях Української Держави під взглядом політичним» до політичної комісії при Українській мирній делегації, підготовлений українським політичним діячем, очільником Українського телеграфного агентства і Державного бюро преси Д. І. Донцовим⁷ та огляд «Значення Криму для України», підготовлений 1-м генерал-квартирмейстером Генерального штабу⁸. Зокрема, в огляді дається оцінка стратегічного значення Криму, наведено інформацію про історію та населення Криму, географічне положення півострова, національні військові формування, стан землеробства, промисловості та торгівлі.

Документи періоду Директорії Української Народної Республіки щодо кримського питання збереглися в фонді Міністерства закордонних справ УНР (ф. 3696). Серед них – звернення до міністерства Краєвої української ради в Криму з проханням заснувати в Криму представництво українського уряду; статuti Краєвої української ради в Криму, Кримсько-українського товариства «Південний край»; листування з Тимчасовим представником Кримського уряду в справах представництва і окремих громадян Криму; інформаційні доповіді про політичне становище; листування з представниками місій УНР про стан української справи в Криму. Деякі факти щодо історії та національного складу населення Криму можна знайти в справі під назвою «Замітки Трембицького про географічне положення Криму в 1925 р.» з колекції документальних матеріалів українських емігрантських установ, організацій та осіб (ф. 4465)⁹.

У ЦДАВО України зберігається низка фондів радянських установ 1920-1930-х років, у назві яких зазначений Крим. Серед них – управління, комісії, комітети, контори та інші установи. Ці фонди мають пряме або дотичне відношення до історії Криму. Наприклад, у документах фонду Всеукраїнський комітет допомоги населенню Криму, що потерпіло від землетрусу, при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) (ф. 452) містяться протоколи засідань комітету про плани роботи, заходи щодо збору коштів на користь населення Криму, організацію комітетів допомоги в округах, підсумки діяльності; плани агітаційно-освітньої роботи серед населення, вирізки з газет із відозвами про допомогу Криму «Допоможемо населенню Криму», «Допомога України Криму», «Всі на допомогу Криму», «Україна допомагає» та інші; листування, підписні листи зі збору коштів для допомоги Криму по Артемівській, Волинській, Кам'янецькій, Конотопській, Кременчуцькій, Луганській, Миколаївській, Ніжинській, Первомайській, Полтавській, Роменській, Шепетівській округах. Стан соляної промисловості в Криму висвітлюють документи фонду «Уповноважений відділу торгівлі сіллю Народного комісаріату продовольства РРФСР з вивезення солі з України та Криму, м. Харків» (ф. 3465). До складу фонду увійшли постанови, накази, протоколи засідань про організацію видобування і вивезення солі; доповіді, звіти, рапорти щодо обстеження соляних промислів, транспортування солі; зведення та повідомлення про відправлення солі по Геніченському, Євпаторійському, Керченському, Феодосійському районах. Також, серед фондів цього періоду вирізняється фонд Центральної комісії національних меншин при ВУЦВК (ф. 413), у складі якого збереглося листування про становище євреїв, переселених до Криму в 1920-х роках.

Надзвичайно цінну інформацію з історії Криму в період Другої світової війни містять документи двох «окупаційних фондів». Це – ф. КМФ-8 та ф. 3676. У фонді КМФ-8 «Колекція мікрофотокопій документів німецько-

фашистської окупаційної адміністрації і командування вермахту, що діяли на тимчасово окупованих східних територіях» є документи командувача німецькими військами в Криму та коменданта 553-го тилового армійського району за 1941-1943 рр. Це, зокрема, накази, розпорядження та інструкції нацистського командування в Криму; оперативні донесення, журнали бойових дій; відомості щодо військовополонених, місць розквартирування нацистських військових частин; списки опорних пунктів, бойових груп і тактичних підрозділів зв'язку; маршрути пересування нацистських військ у Криму; плани, карти Криму та Чорноморського узбережжя. Інформативними є звіти та донесення нацистських гарнізонних, місцевих і польових комендатур, у яких зосереджено відомості про становище на підконтрольній їм окупованій території Криму, зокрема в Армянську, Бахчисараї, Джанкої, Євпаторії, Карасубазарі, Сімферополі, Феодосії, Ялті та інших населених пунктах. Інформацію згруповано за такими напрямками: військові питання (чисельний склад та розміщення нацистських військових частин, забезпечення охорони, діяльність партизан, збір трофеїв, мінування узбережжя); політичні та адміністративні питання (здійснення каральних акцій та обшуків у населення, проведення пропаганди серед місцевого населення, видавництво газет, організація радіомовлення, розповсюдження агітаційних плакатів, настрої населення, проведення публічних страт, облік фольксдойче, проведення перепису населення); економічні питання (забезпечення продовольством та паливом, проведення польових робіт, стан транспорту, водопроводів, електростанцій); різне (санітарний стан населених пунктів, випадки інфекційних захворювань, становище ветеринарної справи, стан доріг).

Фонд «Штаб імперського керівника (рейхсляйтера) Розенберга для окупованих східних областей, м. Берлін, Київ» (ф. 3676) містить звіти, листування робочої групи Криму; інформацію про стан архівів, бібліотек, музеїв Криму; повідомлення про транспортування культурних цінностей;

огляди та нариси з історії Криму; списки художніх цінностей, вивезених нацистами із замку графа Воронцова, радянських архівних фондів, що зберігалися в Історичному архіві Криму. Документи цього фонду оцифровані й представлені у вигляді повнотекстової бази на офіційному веб-сайті ЦДАВО України в рубриці «Колекція документів Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга»¹⁰. Пошук необхідної інформації можна робити за назвами організацій, прізвищами та географічними назвами. Так, за допомогою цих показників можна швидко знайти відомості про Крим та окремі населені пункти півострова – Алупку, Бахчисарай, Євпаторію, Керч, Севастополь, Симеїз, Сімферополь, Феодосію, Ялту. Більшість документів німецькою мовою.

Фонди органів влади та управління вміщують великий обсяг інформації про процес входження Криму до складу України, повернення кримськотатарського народу на свою історичну батьківщину, проблеми їх облаштування в Криму як за радянських часів, так і за часів незалежної України.

Важливий комплекс документів зберігається у фонді Верховної Ради (ВР) України (ф. 1): постанова Президії Верховної Ради УРСР про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР від 13 лютого 1954 р.; протоколи засідань Президії ВР УРСР, листи Голови Президії ВР УРСР щодо питання передачі Кримської області до складу УРСР, укази про перейменування деяких населених пунктів Кримської області; довідки та листи голови Кримського обласного виконавчого комітету щодо розселення і працевлаштування адміністративно висланих громадян, які повернулися до Криму зі спецпоселення; інформації облвиконкомів про виконання постанови Ради Міністрів УРСР про переселення в колгоспи Кримської області.

Велика кількість документів з історії Криму знаходиться у фонді Кабінету Міністрів України (ф. 2). Вже з кінця 1940-х років у справах почали

відкладатися документи про переселення до колгоспів Кримської області. За видами це постанови Ради Міністрів (РМ) УРСР, звіти, інформації про виконання цих постанов; рішення виконкомів обласних рад про переселення сімей колгоспників до Кримської області. Згодом, після входження Криму до складу УРСР, у фонді сформувався блок документів, направлених на вирішення питань, пов'язаних з господарським розвитком півострова: постанови РМ УРСР, численні довідки та доповідні записки різних міністерств УРСР до Голови РМ УРСР про розвиток міст, курортів, сільського господарства Кримської області. Серед документів фонду наявні стенограми нарад з питань районного планування Південного берега Криму, поліпшення роботи санаторного табору для дітей «Артек», вивчення в школах української мови; листування Кримського облвиконкому з РМ УРСР про надання кредитів колгоспникам-переселенцям на ремонт власних помешкань, забезпечення постачання до Криму картоплі та овочів, надання допомоги колгоспам лісоматеріалом; відомості про чисельність населення Кримської області. Також тут можна виокремити документи, які стосуються питання водопостачання: інформація Голови РМ УРСР до РМ СРСР про хід будівництва та підготовку до здачі в експлуатацію Старо-Кримського водосховища та Салгирської зрошувальної системи (1955 р.); постанови «Про будівництво Північно-Кримського каналу» від 22 лютого 1961 р., «Про хід будівництва водоймищ на північних схилах Кримських гір і тунелю для водопостачання міст і курортів Південного берега Криму» від 20 березня 1961 р., «Про хід будівництва Північно-Кримського каналу» від 4 листопада 1962 р.; довідки та доповідні записки про розвиток водопостачання міст Сімферополя, Севастополя та Південного берега Криму.

На окрему увагу заслуговують документи фонду, які висвітлюють процес повернення кримськотатарського народу на батьківщину. Саме в них зафіксовано інформацію, що цей процес був непростий, і супроводжувався проблемами з облаштуванням та відновленням прав. Серед документів –

постанова РМ УРСР від 16 серпня 1990 р. № 192 «Про першочергові заходи щодо вирішення питань, пов'язаних з поверненням кримських татар у Кримську область», постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. «Про утворення фонду депортованих народів Криму»; Угода між Урядом України і Урядом Республіки Узбекистан про співробітництво щодо добровільного організованого повернення депортованих осіб, національних меншин і народів в Україну; протоколи засідань, листування Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму. Також, у фонді містяться документи про евакуацію до Автономної Республіки Крим кримських татар з Абхазії. Збереглося листування голови Державного комітету у справах національностей та депортованих громадян Автономної Республіки Крим з Президентом України, Кабінетом Міністрів України, в якому є відомості про фінансування заходів, пов'язаних з облаштуванням осіб, які були незаконно депортовані з України, про проект Державної програми адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, а також осіб інших національностей, відродження і розвитку їх культури та освіти. Документи фонду свідчать, що не менш складними були й проблеми, пов'язані з приватизацією. Серед них: заява Президії Меджлісу кримськотатарського народу «Про приватизацію в Криму», звернення позачергової сесії Третього Курултаю кримськотатарського народу до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України «Про врахування інтересів кримськотатарського народу в процесі приватизації в Україні» (1997 р.), листування з цього питання.

У фонді Адміністрація Президента України (ф. 5233) зосереджено документи щодо здійснення економічних реформ у Криму. Так само як і у фонді Кабінету Міністрів України, тут міститься чимало документів про становище кримських татар та інших депортованих народів, які поверталися на батьківщину.

Повнішу інформацію звісно можна отримати з документів профільних міністерств. Так, у складі ф. 166 «Міністерство освіти і науки України» наявні звіти про підготовку шкіл до навчального року; роботу дитячих будинків, дитячих садків, шкіл по Кримській області; відомості про віковий склад учнів початкових, семирічних і середніх шкіл. У фонді Міністерства фінансів України (ф. 30) збереглися проекти бюджетів Кримської області, документи про виконання бюджетних програм, діяльність на півострові фінансових установ; листування фінансового відділу виконкому Кримської обласної ради депутатів трудящих з Міністерством фінансів УРСР; листи та скарги платників податків по Кримській області. Серед документів Міністерства культури і мистецтв України (ф. 5116) є доповідні записки, довідки про стан культурно-освітніх установ у Кримській області, звіти про роботу парків культури та відпочинку.

Проведена пошукова робота в архіві дає підстави зробити висновок, що потенціал джерельної бази Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України з історії Криму досить потужний. Зважаючи на важливість теми, співробітники архіву продовжують активно працювати як у напрямі виявлення цих документів, так і в напрямі їх використання.

¹ Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. 2-е вид. / Упоряд.: О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Галузовий державний архів Служби безпеки України. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. – 1092 с.

² 70-а річниця депортації кримських татар. Україна пам'ятає / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/63408095.html>; Повернення ідентичності / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/63993411.html>; «...Характерною рисою [кримських] татар є їх міцна, зразкова національна єдність. В тому їх головна сила» / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64244335.html>

³ Реєстр розсекречених архівних фондів України: Міжархів. Довідник. Т. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2 : Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / Укрдержархів України, Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. – К., 2012. – С. 10-11.

⁴ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 5-6зв.

⁵ Там само. Ф. 3808. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 43-45.

⁶ Там само. Арк. 50-51.

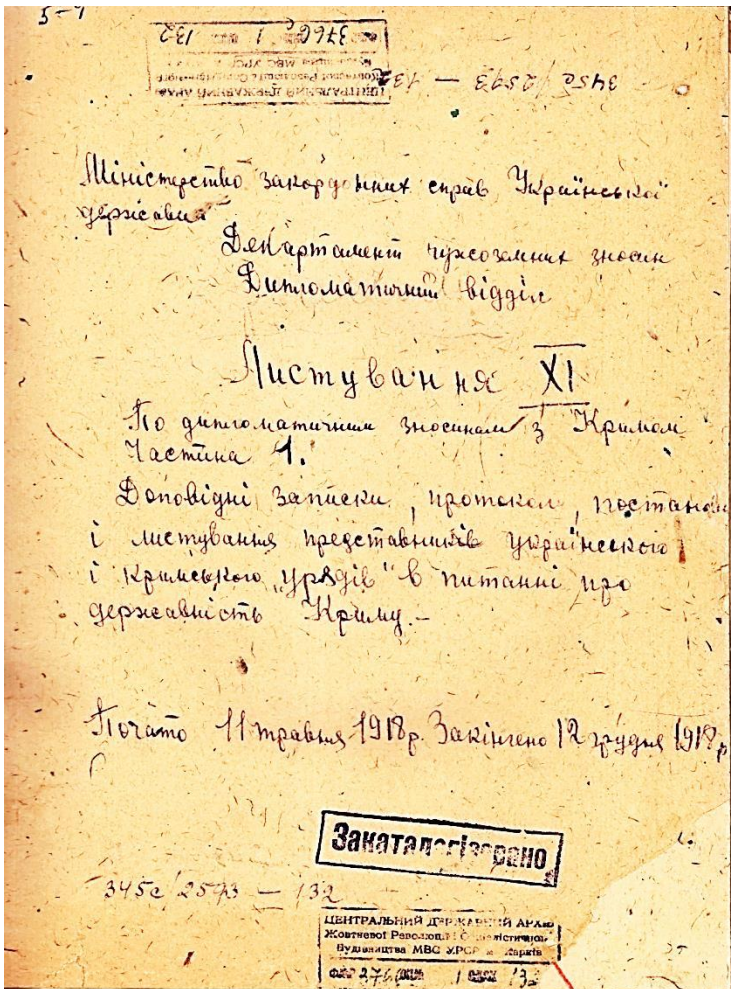
⁷ Там само. Ф. 2607. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 76-80.

⁸ Там само. Ф. 1077. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1-5.

⁹ Там само. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 802.

¹⁰ Колекція документів Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга. URL: <http://err.tsdavo.gov.ua/1/webpages/61535226>

ДОКУМЕНТИ

Титульний аркуш справи «Листування по дипломатичних зносинах з Кримом. Частина 1. Доповідні записки, протоколи, постанови і листування представників українського і кримського урядів в питанні про державність Криму». 11 травня – 12 грудня 1918 р. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 132.

30 50

ПРОТОКОЛ № 3.

Совѣщанія по вопросу о взаимоотношеніях Крыма и Украини.
Кіев, 10-Х - 18.

П Р И С У Т С Т В О В А Л И:

Предсѣдатель Совѣта Министров Украинской Державы

Ф.А. ЛИЗОГУБ.

Представители Крымскаго Правительства:

Министр Юстиціи А.М. АХМАТОВИЧ.

Мин. Народн. Просв. Н.В. САРЫКОВ.

Мин. Пут. Сообщен. Л.Л. ФРИЛАН.

Мин. Снабженія В.Л. ДОМЕРОВО.

Управл. Мин. Финан. Д.И. НИКИФОРОВ.

Представители Нѣмецких Колонистов в Крыму:

Т.Р. РАПП.

А.Я. НЕФТ.

Представители Татарскаго Населенія: Ю.В. ВЕЗИРОВ.

А. ОЗЕНЕАШЛИ.

Представители Украинскаго Правительства:

Минист. Иностр. Дѣл Д.И. ДОРОШЕНКО.

Минист. Внутр. Дѣл І.А. КИСТЯКОВСКИЙ.

Военный Министр А.Ф. РОГОЗА.

Министр Финансов А.К. РЯПЕЩНИЙ.

Товарищ Министра Иностр. Дѣл А.А. ПАЛТОВ.

Морского Министра Н.И. ЧЕРНИЛОВСКИЙ-СОКОЛЬ.

Представители Германскаго Командованія Принц РЕЙС.

Секретари: Со стороны Крымскаго Правительства А.М. ИВАНОВ и Г.И. ЭДЖУ-

БОВ. Со стороны Украинскаго Правительства Чинов. Особ. Порученія при

Пред. Сов. Министр М.Е. ПЕРЕЛЯНИ и Чинов. Особ. Поруч. при Министр. Иностр.

Дѣл М.В. ПЕРЕМЕТВСКИЙ.

Засѣданіе открывает Предсѣдатель Совѣта Министров Ф.А. ЛИЗОГУБ в 4ч.30м

Ф.А. ЛИЗОГУБ. Просит Представителей Крымскаго Правительства представить
свое письменное изложеніе о котором говорилось в предыду-
щем засѣданіи.

А.М. АХМАТОВИЧ. Прежде представленія своего изложенія читает полномочія

Протокол № 3 наради представників Уряду Української Держави
і представників Кримського Краєвого уряду з питання про відносини
Криму й України. 10 жовтня 1918 р. Фрагмент.
ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, стр. 132, арк. 50.

КРИМСКО - УКРАИНСКОЕ

ОБЩЕСТВО

" Ю Ж Н Ы Й К Р А Й "

Цѣль Общества

1. Крымско-Украинское Общество " Южный Край " имѣть цѣлью сближеніе украинскаго и крымскаго населенія на почвѣ общей культурно-просвѣтительной и благотворительной дѣятельности.
2. Для осуществленія этой цѣли Общество:
 - а/ Устраиваетъ въ Крыму курсы, школы, лекціи, чтенія и собесѣдованія.
 - б/ Издаетъ брошюры, книги и періодическіе органы печати.
 - в/ Содѣйствуетъ благоустройству крымскихъ курортовъ.
 - г/ Организуетъ медицинскую помощь народонаселенію Крыма.

Составъ Общества

3. Членами Общества могутъ быть лица обоего пола, достигшія гражданскаго совершеннолѣтія и имѣющія гражданскую правоспособность, а также общественныя учрежденія, земства, города и другія общественныя организаціи.
4. Члены Общества раздѣляются на почетныхъ, дѣйствительныхъ и сореазнователей.

Дѣйствительные члены уплачиваютъ ежегодно 25 р.
Члены-учрежденія - отъ 250 до 2500 р.
Члены сореазнователи 5 р.

Примѣчаніе:

Учрежденія, являющіяся дѣйствительными членами Общества, участвуютъ въ дѣятельности послѣдняго черезъ своихъ представителей въ количествѣ отъ 10 до 100.

Статут Кримсько-українського товариства. [Жовтень 1918 р.]. Фрагмент.
ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 28, арк. 20.

Начальник 553-го армейского тылового района
Отдел квартирмейстера / № 566/42, секретно.

Штаб, 16 июня
1942 года

Содержание: Планы минных заграждений в районе, подчинённом
810-ой полевой комендатуре.

810-ой полевой комендатуре,
Е в п а т о р и я.

Штамп: Полевая комендатура (У) 810
Дата поступления: 18 июня 1942 года
Отдел: комендант.
Регистрационный номер 97/42.

На основании телефонного запроса переслал 4 нижеуказанных
пакета:

Квартирмейстер, 115/42,
секретно

Содержащий новые планы мин-
ных заграждений Ярылгача.

Квартирмейстер, 148/42,
секретно

Содержащий карту и план мин-
ных заграждений восточной
части Евпатории.

Квартирмейстер, 163/42,
секретно

Содержащий план минных за-
граждений западной части
Евпатории с относящимися с
да предохранительными штиф-
тами и шнурами для снятия с
предохранителя.

Квартирмейстер, 486/42,
секретно

Содержащий планы минных за-
граждений на участке Ак Ме-
чет - Караджа.

Настоятельно прошу сохранить нынешнюю подборку пакетов и
после ознакомления вернуть их.

За начальника армейского тылового района
Квартирмейстер.
Подпись.

Т 501 РОЛ 63 К 823

Документ з відомостями щодо планів мінних огорож у районі,
підконтрольному 810-й польовій комендатурі (м. Євпаторія). 16 червня 1942 р.
ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 418, арк. 207.

Міністерство освіти УРСР

справа № 2358
опис № 15
фонд № 166
ЦДАВО України

Управління шкіл

Річний звіт про роботу шкіл
Кримської області за
1957-1958 н.р.

ЦДАВО УРСР
фонд № 166
опис № 15
справа № 2358

на 287 аркушах
Зберігати постійно

тир. 300,
зам. 882
мг р.3

Титульний аркуш справи з фонду Міністерства освіти і науки України
з річним звітом про роботу шкіл Кримської області
за 1957-1958 навчальний рік.
ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2358.

Фонд № Р-2
Опис № 15
Справа № 6014

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Розділ з питань освіти, культури і
охорони здоров'я
(назва структурного підрозділу)

Справа № 18-30 том №
(за індексом)

Листування з міністерствами, відомствами,
Урядом Автономної Республіки Крим, обласними
держадміністраціями, держуправліннями, міжнарод-
ними та іншими організаціями з питань повер-
нення кримських татар, депортованих осіб інших
національностей, Фонду депортованих народів
Криму, Республіканської комісії у справах депорто-
ваних народів Криму (згідно з постановою Ради Міністрів України)

Почато „3“ січня 19897р.

Закінчено „19“ грудня 19897р. (арк. № 197)

Фонд № Р-2

Опис № 15

Справа № 6014

На 312 аркушах

ЗБЕРІГАТИ ПОСТІЙНО

Титульний аркуш справи з фонду Кабінету Міністрів України
з документами щодо вирішення питань, пов'язаних з поверненням
на батьківщину кримських татар та інших депортованих народів.

3 січня – 19 грудня 1997 р.

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 15, спр. 6014.

*Пижик Андрій,
завідувач кафедри новітньої історії України
історичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат історичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС КРИМСЬКОЇ АВТОНОМІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Крим нерозривно пов'язаний з Україною. Історичні взаємини у політичній, військовій, економічній та інших сферах зумовили розуміння в українських та кримськотатарських діячів, що спільне минуле визначає і спільне майбутнє. У ХХ ст. населення Кримського півострову отримало можливість відновити свою державність у вигляді автономії у складі радянської Росії, а згодом і в складі України. Кримська автономія має свої конституційні традиції, які впливали на ситуацію в Криму напередодні та після відновлення незалежності України.

Ще у середині ХІХ ст. один із членів Кирило-Мефодієвського братства Георгій Андрузький, працюючи над проектом конституції для майбутньої слов'янської федеративної республіки вважав, що Україна не може обійтися без Криму. За підготовленим ним «Начерком Конституції республіки» слов'янська федерація мала об'єднати 7 автономних штатів із своїми президентами. Серед штатів названі: 1) Україна з Чорномор'ям, Галичиною та Кримом; 2) Польща з Познанню, Литвою і Жмуддю; 3) Бессарабія з Молдавією і Валахією; 4) Остзея; 5) Сербія; 6) Болгарія; 7) Дон ¹. У слов'янській конфедерації не знайшлося місця Росії, що було не характерно для української суспільно-політичної думки вказаного періоду. Таким чином, Г. Андрузький одним із перших сформулював положення про відокремлення України від Росії і входження до нової федеративної держави і водночас висловив думку, що Крим має бути складовою частиною України.

Активізація суспільно-політичного життя та розгортання конституційного будівництва в Криму пов'язані з наслідками Лютневої революції 1917 р. в Росії. Захоплення влади у Петрограді більшовиками сприяло переростанню конституційної теорії у практику як в Україні, так і на кримському півострові.

За III Універсалом Центральної Ради проголошувалося створення Української Народної Республіки (УНР) у складі 9 губерній. Однак у переліку територій, які входили до УНР, зазначалося, що «Таврія (без Криму)». Проголошення III Універсалу викликало необхідність прискорити вироблення власної Конституції. Конституційна комісія завершила роботу і у газеті «Народня воля» 16, 17, 20 грудня 1917 р. (за ст. ст.) був опублікований «Проект Конституції Української Народної Республіки». Територія республіки закріплювалася неподільною і включала українські землі, які входили до російської держави, зокрема губернії Київську, Подільську, Волинську, Холмську, Чернігівську, Полтавську, Харківську, Катеринославську, Херсонську і Таврійську, «за виключенням частей неукраїнських (як Крим) і з причиненням сусідніх територій українських»². Етнічний склад населення був визначальним при окресленні територій, які мали входити до УНР. Центральна Рада практично не втручалася у політичні процеси в Криму.

Майже водночас із появою проекту Конституції УНР з'явилася перша конституція в Криму. 13(26) грудня 1917 р. Курултаєм була ухвалена «Національна Конституція (Основний Закон) кримськотатарського народу».

Конституція проголошувала створення Кримської народної (Демократичної) Республіки. 20 грудня 1917 р. текст Конституції опублікувала газета «Голос татар». У 18 статтях Конституції закріплювалися демократичні засади створення та функціонування держави: право всіх народностей на повне самовизначення, розподіл влади на окремі гілки, перспективи скликання і остаточне встановлення форми правління

кримськими Установчими зборами, закріплення основних прав і свобод населення тощо. Однак органи влади, які мали бути сформовані, свідчили, що республіка утворювалася для представлення і захисту інтересів саме кримськотатарського населення³. Реалізувати цю Конституцію не вдалося через розгортання війни з більшовиками.

Наступні документи конституційного характеру, які з'явилися в Криму в роки революції, проголошували створення і основні напрямки діяльності різних урядів. Радянська Соціалістична Республіка Тавриди, кримські Крайові уряди у 1918-1919 рр., Кримська Соціалістична Радянська Республіка, в деклараціях чи декретах закріплювали програмні цілі й засади нової республіки, структуру влади, знайомили із складом вищого виконавчого органу⁴.

Для більшовиків проголошення кримської республіки виступало засобом боротьби для встановлення радянської влади і використовувалося як інструмент зовнішньополітичної тактики. Так, відповідно до декрету Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) від 1 червня 1919 р. про об'єднання радянських республік для боротьби з світовим імперіалізмом, у переліку республік поряд із Росією, Україною, Латвією, Литвою, Білорусією окремо названо і Крим⁵. Водночас створення кримської республіки розглядалося як один із форпостів для проникнення ідеї світової революції на Схід.

Після евакуації військ П. Врангеля у листопаді 1920 р., у Криму утверджується радянська влада. Більшовики багато уваги приділяли конституційному закріпленню державності в Криму, однак від статусу окремої республіки відмовилися. 18 жовтня 1921 р. ВЦВК схвалив постанову про утворення Кримської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (Кримська АСРР) у складі РСФРР, а 10 листопада 1921 р. делегати І Всекримського установчого з'їзду рад одноголосно ухвалили Конституцію автономії.

Історики, як правило, не звертають увагу на невизначений чітко статус Кримської АСРР. І Всекримський з'їзд рад прийняв Декларацію про проголошення Криму Кримською Автономною Соціалістичною Радянською Республікою, а її основний закон мав назву «Конституція Кримської Соціалістичної Радянської Республіки» і далі в тексті використовується назва КримСРР (ст. 4, 7, 14, 19, 20 та ін.). Про входження до складу радянської Росії говориться в ст. 3: «КримС.Р.Р. заявляє про свою тверду рішучість залишитися однією з складових частин спільної федерації Великої Російської Республіки на основі тісного і повного політичного та економічного об'єднання для спільної боротьби за торжество Комуністичної Революції»⁶. У цій же статті містилася норма, що в КримСРР діють всі закони РСФРР, які вже прийняті та будуть затверджені у майбутньому, однак закріплювалася можливість змінювати їх відповідно до місцевих умов та особливостей Криму. Конституція Кримської СРР взагалі не торкалася проблеми компетенції автономії. У тексті Конституції автономії єдиний раз уживається термін «державний», коли закріплюється статус російської і татарської мов (ст. 2). Декларативна більшовицька Конституція Кримської СРР давала підстави для ігнорування та різного тлумачення її норм, маніпулювання в майбутньому.

У травні 1929 р. VI з'їзд рад Кримської АСРР ухвалив нову редакцію Конституції, яка містила суттєві новації. Всюди в тексті використовується назва Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка. Визначалися компетенції і предмети відання Кримської АСРР та органів республіканської і місцевої влади. У межах цих прав автономна республіка в особі своїх органів влади наділялася повноваженням видавати законодавчі акти, обов'язкові на всій її території. Включення до Конституції чіткого переліку її прерогатив піднімало статус автономії.

Також ця Конституція запроваджувала своєрідну систему «стримувань і противаг» у відносинах між центром і автономією. Так, відповідно до ст. 19

ЦВК Кримської АСРР та його Президія наділялися правом вносити до Всеросійського ЦВК і через Раду Національностей СРСР до союзного ЦВК «подання про скасування чи зміну декретів і постанов усіх центральних органів, котрі визнаються ними недоцільними з огляду на місцеві умови». Раднарком Кримської АСРР мав повноваження контролювати і перевіряти діяльність на своїй території усіх урядових установ і підприємств, що були безпосередньо підвідомчі центру й не входили до складу народних комісаріатів і управлінь Кримської АСРР ⁷.

Конституція 1929 р. вводила поняття «кримське громадянство» (ст. 13). Громадяни Кримської АСРР були водночас громадянами радянської Росії та СРСР.

Конституція Кримської АСРР 1929 р. діяла недовго. У червні 1937 р. IX надзвичайний з'їзд рад Кримської АРСР затвердив нову Конституцію, яка відповідала новій Конституції СРСР 1936 р. та новій Конституції РРФСР 1937 р. О. Л. Копиленко в своїй монографії «Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу» наголошує, що саме в цій Конституції Кримської АРСР послідовно вживається термін «державний» ⁸. Стаття 1 визначала Кримську АРСР соціалістичною державою робітників і селян. Глава II називалася «Державний устрій», глава III – «Вищі органи державної влади Кримської АРСР», глава IV – «Органи державного управління Кримської АРСР», глава V – «Місцеві органи державної влади Кримської АРСР». І в тексті всіляко підкреслювався державний характер автономії. У VIII главі закріплювалися широкі права, свободи та обов'язки громадян Кримської АРСР. У 1937 р., попри надання автономії усіх зовнішніх ознак державності, водночас відбулося позбавлення її реальних повноважень.

Радянські Конституції, в яких визначався статус Криму, закріплювали територіальну автономію і мали відігравати важливу роль як інструмент реалізації зовнішньополітичної тактики більшовиків, сутність якої полягала в тому, щоб показати докорінну відмінність ставлення радянської держави до

вирішення проблем національних меншин у порівнянні з капіталістичними країнами.

Кримська автономія у складі радянської Росії проіснувала 24 роки. Незадовго до завершення Другої світової війни 30 червня 1945 р. Кримську АРСР ліквідували, натомість створили звичайну область у складі РРФСР. Населення півострова зменшилося втричі внаслідок нацистської окупації та радянських депортацій.

Кримська область була передана до складу України у 1954 р. на відзнаку 300-річчя «возз'єднання» України з Росією та враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні культурні зв'язки між Кримською областю та Україною. Відповідно до спільного подання Президій Верховної Ради РРФСР та Верховної Ради Української РСР про передачу Кримської області до складу України, Президія Верховної Ради СРСР видала указ 19 лютого 1954 р. «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». 26 квітня того ж року цей указ був підтверджений відповідним законом та постановою Верховної Ради СРСР про внесення змін до статей 22 і 23 Конституції СРСР⁹. Передача Кримської області зі складу РРФСР у склад УРСР обумовлювалася єдністю економіки, територіальною близькістю, тісними господарськими та культурними зв'язками між цією областю та УРСР, а також виконувала ідеологічну функцію, оскільки пов'язувалася із 300-річчям міфічного возз'єднання України з Росією. Українська РСР доклала значних людських та матеріальних ресурсів, щоб відродити регіон і забезпечити його стабільний розвиток в наступні кілька десятиріч.

В умовах політики «перебудови», на хвилі реформування політичної системи в СРСР і обговорення перспектив підписання нового союзного договору, відбувається зміна правового статусу Криму.

У липні 1990 р. Верховна Рада Української РСР приймає Декларацію про державний суверенітет. У цьому ж місяці друга сесія Кримської обласної ради утворює оргкомітет з вироблення пропозицій щодо статусу Криму,

а згодом приймає звернення до Верховних Рад СРСР та РРФСР про відміну указів про скасування статусу автономної республіки. У листопаді 1990 р. четверта сесія облради ухвалює рішення про проведення місцевого референдуму щодо статусу Криму. На референдумі отримували право голосувати громадяни СРСР, які мешкали на території Кримської області та досягли 18 років. Офіційною реакцією України на це рішення стала постанова Президії Верховної Ради УРСР «Про деякі заходи по стабілізації суспільно-політичної ситуації в Кримській області» від 27 листопада 1990 р.¹⁰

20 січня 1991 р., відбувся референдум у Криму, в якому, за офіційними даними, взяли участь 81,37 % від загальної кількості громадян, внесених до списків для участі в референдумі. За відновлення Кримської АРСР висловилося 93,26 % тих, хто прийшов на дільниці для голосування. Кримські політики обрали шлях позиціонування автономії як суб'єкта Союзу РСР та учасниці нового Союзного договору.

Верховна Рада УРСР законом «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» від 12 лютого 1991 р. визнала відновлення автономії в складі Української РСР (ст. 1) і визначила, що до прийняття Конституції Кримської АРСР тимчасово Кримська обласна рада народних депутатів отримує статус Верховної Ради автономії (ст. 2)¹¹. Одночасно вносились зміни до Конституції УРСР (ст. 75.1). Вже у березні 1991 р. Верховна Рада Кримської АРСР утворила комісію для розробки Конституції, а в липні затвердила Концепцію Конституції. Відповідно до Концепції назву автономії мали винести на референдум. У документі зазначалося насамперед, що Республіка Крим (Кримська РСР) «разом з іншими рівноправними державами-учасниками Союзного договору» входить до складу СРСР. Хоча і вказувалося, що Республіка Крим є «правовою демократичною державою в складі України». О. Л. Копиленко вважає, що згадка про Україну була у цьому документі лише «протокольною» і зв'язок з українською державою був до певної міри другорядним¹².

Під час референдуму 1 грудня 1991 р. 54 % громадян мешканців Криму, які взяли в ньому участь, підтримали незалежність України. Однак кримські політики обрали шлях поступового обмеження впливу України на суспільно-політичні процеси в Криму.

Для узгодження позицій була сформована робоча група з делегації Верховної Ради України і Верховної Ради Республіки Крим з питань розмежування повноважень між центром і автономією. 24 квітня 1992 р. Верховна Рада України затвердила Закон України «Про статус Автономної Республіки Крим», який надав досить широкі можливості для реалізації інтересів автономії у сфері внутрішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України.

Однак поступок з боку центральної влади виявився недостатньо на думку кримських політиків і 5 травня 1992 р. Верховна Рада автономії проголосила «Акт державної самостійності Республіки Крим», а наступного дня ухвалила Конституцію. В цій Конституції декларувалося, що Республіка Крим є правовою, демократичною державою і здійснює через органи державної влади всі повноваження окрім тих, які добровільно делегує Україні (ст. 1, п. 1, 2). Глава 3, яка складалася лише з однієї статті, визначала відносини Республіки Крим з Україною і декларувала входження до держави Україна і визначення взаємовідносин на основі договору та угод (ст. 9). У главі 4 регулювалися відносини з іншими державами, з якими Республіка Крим самостійно укладає договори та угоди про співробітництво в економіці, культурі, охороні здоров'я, освіті, науці та інших сферах. Також декларувалося, що розбудова відносин має будуватися на засадах рівності, поваги суверенітету, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи тощо (ст. 10). Вищими органами державної влади в Республіці Крим відповідно до 103 статті мали бути Верховна Рада Криму (Парламент), Президент Республіки Крим, Уряд, Конституційний Суд Криму, Верховний

Суд Криму¹³. За своєю суттю пропонувалося перетворити Україну на конфедерацію.

Парламент автономії також прийняв рішення провести референдум, який мав підтвердити Акт проголошення державної самостійності Республіки Крим. Одночасно влада автономії направила звернення до Президента України та Верховної Ради України про укладення Договору між Кримом і Україною¹⁴.

Через незаконність, а саме порушення статті 70 Конституції української держави, за якою територія України не може бути змінена без її згоди, ці акти були відмінені Верховною Радою України. І восени 1992 р. до тексту Конституції Верховна Рада автономії внесла зміни й доповнення, пом'якшивши окремі формулювання. Згідно з оновленим варіантом Республіка Крим мала бути «правовою, демократичною, світською державою в складі України» (ст. 1), відносини з Україною визначалися «на основі взаємоузгоджених законодавчих актів» та угод (ст. 9), органом законодавчої влади визначалася Верховна Рада Криму (ст. 108), а главою виконавчої влади – Президент Республіки Крим (ст. 125)¹⁵.

Керівництво автономії і далі продовжувало дотримувалося курсу на перешкоджання реалізації розпоряджень центральної влади на території республіки.

Політичне протистояння загострилося після прийняття Верховною Радою Криму в жовтні 1993 р. законів «Про Президента Республіки Крим», «Про вибори Президента Республіки Крим».

20 травня 1994 р. Верховна Рада кримської автономії прийняла постанову «Про відновлення конституційних основ державності республіки Крим», яка знову стала підбурювати сепаратистські настрої і відновила дію положень Конституції Криму. Верховна Рада України своєю постановою запропонувала Верховній Раді автономії у десятиденний термін привести

своє законодавство у відповідність Конституції. Але представницький орган автономії проігнорував рішення парламенту України¹⁶.

Обрання на початку 1994 р. президентом Республіки Крим Ю. О. Мешкова і проведення за змішаною системою виборів до Верховної Ради автономії ще більше загострило протистояння. Через поглиблення політичних конфліктів між органами влади автономії та державними органами України, наростання протиріч між виконавчою та законодавчою владою автономії суспільно-політичні процеси в Криму стали некерованими¹⁷. Враховуючи ці фактори, а також в умовах загострення українсько-російських міждержавних відносин через статус півострова, Верховна Рада України рішуче втрутилася у вирішення ситуації.

Парламент України у березні 1995 р. затвердив низку законів, які чітко визначили статус автономії. Так, у Законі України «Про скасування Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим» від 17 березня 1995 р. йшов перелік нормативних документів, схвалених представницьким органом автономії, дія яких припинялася. Зокрема, скасовувалися Конституція Автономної Республіки Крим, прийнята Верховною Радою Автономної Республіки Крим 6 травня 1992 р. із наступними змінами і доповненнями, а також закони Автономної Республіки Крим «Про вибори Президента Республіки Крим» від 17 вересня 1993 р., «Про Президента Республіки Крим» від 14 жовтня 1993 р., «Про відновлення конституційних основ державності Республіки Крим» від 20 травня 1994 р., конституційний закон Автономної Республіки Крим «Про Конституційний Суд Республіки Крим» від 8 вересня 1994 р. і Закон Автономної Республіки Крим «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах Рад» від 18 січня 1995 р. із змінами і доповненнями від 10 березня 1995 р. як такі, що суперечать статтям 31, 70, 71, 75-1, 77, 112, 149, 150 Конституції (Основного Закону) України¹⁸. В автономній республіці скасовувався інститут президентства.

17 березня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила також новий Закон «Про Автономну Республіку Крим», який істотно змінював і чітко визначав повноваження автономії. За цим законом Конституція Автономної Республіки Крим мала затверджуватися Верховною Радою України. Закон зазначав, що припиняються законодавчі функції парламенту автономії і повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Криму можуть бути достроково припинені у разі їх суперечності діючій Конституції та законам України¹⁹. Так почався новий етап закріплення конституційного статусу автономії.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим підготувала кілька проектів Конституції автономії. Однак ці проекти містили положення, які не відповідали Конституції і законам України.

Паралельно тривала робота над узгодженням проекту Конституції України, в якому значна увага приділялася визначенню статусу автономії у складі унітарної держави. В Конституційній комісії дискутувалися питання назви «Автономна Республіка» чи «автономія» і визначення основного нормативного документу «Конституція» чи «Статут». Тимчасова спеціальна депутатська комісія, яка діяла на останньому етапі конституційного процесу, визначилася із назвою «Автономна Республіка Крим». Чітко закріплювалося коло питань, які нормативно регулює автономна республіка, а також предмети її відання. У проекті тимчасової спеціальної Комісії Верховна Рада Автономної Республіки Крим визначалася як представницький орган, котрий у межах своїх повноважень має право приймати рішення й постанови, але не закони. Питання, чи матиме Автономна Республіка Крим свою Конституцію залишалося відкритим до знаменитої конституційної ночі.

Розділ Конституції України, присвячений закріпленню статусу автономії, разом із статтями, які визначали державну символіку, статус мов став предметом додаткового узгодження в ніч прийняття нового Основного Закону України. Лише під ранок вдалося таки знайти консенсус і розділ X Конституції України, присвячений правовому статусу автономії, набрав

більше 300 голосів народних депутатів²⁰. Як результат широкого компромісу різних політичних сил залишилася назва Автономна Республіка Крим (АРК), яка отримала право на свою Конституцію.

Конституція України в статті 134 визначає Автономну Республіку Крим як невід’ємну складову частину України, підтверджуючи і закріплюючи тим самим цілісність і недоторканність території України в межах існуючих кордонів. Ця конституційна норма мала зняти питання щодо можливості приєднання Криму до будь-якої іноземної держави або набуття ним статусу суверенної держави. З цієї статті також випливало, що опитування населення автономії чи проведення місцевого референдуму щодо цих положень є антиконституційним і не може мати правових наслідків. Питання зміни території України відповідно до статті 73 Конституції України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом.

Після затвердження Основного Закону України активізувалася робота з розробки Конституції автономії. Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції України, Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10 лютого 1998 р. прийняла Конституцію 21 жовтня 1998 р. Після численних дебатів 23 грудня 1998 р. Верховна Рада України затвердила Конституцію Автономної Республіки Крим²¹. За Закон України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» проголосувало 230 народних депутатів.

Конституція Автономної Республіки Крим складається з 5 розділів, що розподіляються на 9 глав і містять 49 статей²². У цьому документі визначаються правові основи статусу та повноважень Автономної Республіки Крим; територія, символи (герб, прапор, гімн), столиця; забезпечення прав і свобод громадян України на території автономії, права національностей, що мешкають в Криму; окремо виділяється охорона навколишнього середовища; повноваження представницького органу – Верховної Ради АРК, органу виконавчої влади – Ради Міністрів АРК; здійснення правосуддя та діяльність

прокуратури на території автономії (суди, які діють на території АРК, входять до єдиної системи органів судової влади України; Верховна Рада АРК мала право порушувати перед Генеральним прокурором України питання про звільнення Прокурора АРК з посади); визначалося здійснення місцевого самоврядування в АРК (на основі Конституції та законів України).

Вже пункт 1 статті 1 Конституції автономії чітко визначав, що Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання. У статті 2 пункт 2 також підтверджував: «У разі протиріччя положень нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим Конституції України, законам України, діють положення Конституції України, законів України»²³.

Окупація військами Росії Кримського півострову, організація і проведення незаконного референдуму в Криму, приєднання Криму до Російської Федерації стали порушенням норм міжнародного права. Які б нормативні документи Росія не приймала щодо визначення статусу Криму в її складі, відповідно до чинного міжнародного і українського законодавства, Автономна Республіка Крим залишається автономією у складі України, а її статус визначається Конституцією і законами України. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. із подальшими змінами і доповненнями, правовий статус тимчасово окупованої території України визначається у 1 статті, в якій зафіксовано, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Закон визначає датою початку тимчасової окупації 20 лютого 2014 р.²⁴.

На сучасному етапі конституційного будівництва питання зміни конституційного статусу Криму залишаються актуальними. Діюча

конституційна комісія створила групу з фахівців конституційного права та народних депутатів, яка підготувала пропозиції змін і доповнень до Конституції України щодо Автономної Республіки Крим. Робоча група запропонувала надати назву «Кримська автономія» замість існуючої «Автономна Республіка Крим». В основу автономії має бути покладене право кримськотатарського народу на самовизначення як корінного народу в Україні. За пропозицією робочої групи, до складу представницького органу автономії Кримської Ради, яка має нараховувати 100 депутатів, входить 34 представники кримськотатарського народу. Пропонується розширити повноваження Президента України як гаранта територіальної цілісності України щодо забезпечення стабільності в Криму в разі реальної загрози державному суверенітету.

Таким чином, конституційний статус кримської автономії впродовж XX – початку XXI століть змінювався. В умовах революції 1917-1921 рр. населення півострова отримало можливість проголосити і почати будувати власну модель державності, які й були закріплені в конституційних документах тієї доби. Прихід до влади більшовиків зумовив проголошення і відображення в Конституціях статусу автономії у складі радянської Росії. Після втрати статусу окремої автономії, Крим до складу Української РСР був переданий як звичайна область. Відновлення автономії у вигляді окремої республіки у складі України стало джерелом постійного напруження у відносинах між центральною владою та регіональними політиками. Конституційний статус Автономної Республіки Крим та повноваження її органів влади визначені в Конституції України. Незаконна анексія Криму Росією не змінила конституційний статус Автономної Республіки Крим, яка надалі залишається тимчасово окупованою територією України.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Історія української Конституції / Упорядники: А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К.: Право, 1997. – С. 55.
- ² Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 5.
- ³ *Копиленко О. Л.* Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Ін-т держави і права НАН України. – К.: Таксон, 2001. – С. 156-160.
- ⁴ *Бикова Т. Б.* Створення Кримської АСРР (1917-1921 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 247 с.
- ⁵ Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак.: У 2 т. / ред. В. Д. Гончаренко. – К.: Ін Юре, 1997. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. – С. 151.
- ⁶ *Копиленко О. Л.* Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Ін-т держави і права НАН України. – К.: Таксон, 2001. – С. 186.
- ⁷ Там само. – С. 194-195.
- ⁸ *Копиленко О. Л.* Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: монографія. – К.: Таксон, 2002. – С. 74-75.
- ⁹ Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак.: У 2 т. / ред. В. Д. Гончаренко. – К.: Ін Юре, 1997. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. – С. 569.
- ¹⁰ *Копиленко О. Л.* Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: монографія. – К.: Таксон, 2002. – С. 84, 87-88.
- ¹¹ Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 9. – С. 84.
- ¹² *Копиленко О. Л.* Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Ін-т держави і права НАН України. – К.: Таксон, 2001. – С. 75-76.
- ¹³ Там само. – С. 235-275.
- ¹⁴ *Падалка С. С.* Кримське питання в політичних реаліях незалежної України (І половина 90-х років ХХ століття) // Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-

річчя входження Криму до складу УРСР» (Київ, 19 лютого 2004 р.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 341.

¹⁵ *Копиленко О. Л.* Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Ін-т держави і права НАН України. – К.: Таксон, 2001. – С. 275-283.

¹⁶ *Падалка С. С.* Кримське питання в політичних реаліях незалежної України (І половина 90-х років ХХ століття) // Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР» (Київ, 19 лютого 2004 р.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 344.

¹⁷ *Велігодський В.* Автономна Республіка Крим: проблеми суспільно-політичного розвитку (90-і роки ХХ століття) // Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. «Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР» (Київ, 19 лютого 2004 р.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 350.

¹⁸ Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 11. – С. 67.

¹⁹ Там само. – 1995. – № 1. – С. 69.

²⁰ *Копиленко О. Л.* Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: монографія. – К.: Таксон, 2002. – С. 165-166.

²¹ Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5-6. – С. 43.

²² *Копиленко О. Л.* Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Ін-т держави і права НАН України. – К.: Таксон, 2001. – С. 322-361.

²³ Там само. – С. 323-324.

²⁴ Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – С. 892.

*Берковський Владислав,
директор Центрального державного
кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного,
PhD, кандидат історичних наук*

**КРИМ У КІНОДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО
ДЕРЖАВНОГО КІНОФОТОФОНОАРХІВУ УКРАЇНИ
ІМ. Г. С. ПШЕНИЧНОГО**

Поступ української історичної науки щораз більше вимагає прискіпливої уваги до джерельної бази. Введення в науковий обіг нових масивів джерел дозволяє не лише по-новому підійти до висвітлення тих чи інших подій, але й більш об'єктивно оцінити ситуацію, що створилася в певний проміжок часу на певній локальній території. Більш того, джерелознавчі студії є одним із суттєвих показників розвитку не лише конкретно історичних досліджень, але й, за висловом М. Ковальського, стану національної історіографії. Сама масштабність та інтенсивність джерелознавчих студій, ступінь розширення, освоєння, аналізу та використання у конкретно-історичних дослідженнях джерельної бази, вказує на багаторівневість генези сучасного регіонального джерелознавства¹.

В дослідженні джерел з історії Криму є можливим виділити кілька основних напрямків. У першу чергу це аналіз джерел за місцем їхнього накопичення та зберігання, тобто дослідження як окремих архівосховищ, так і системи архівосховищ в цілому. Другим напрямком є дослідження компактних джерельних комплексів, що зберігаються в фондах того чи іншого архіву². Врешті, третім, і найскладнішим, напрямком є дослідження всіх без виключення матеріалів, що стосуються історії Криму в фондах одного окремо взятого архіву. Очевидно, що особливо складним, по відношенню до третього напрямку дослідження джерельної бази, є аналіз збірок специфічних архівних джерел – аудіовізуальних документів.

Аудіовізуальні документи є єдиним і унікальним джерелом / сховищем зображувальної та звукової інформації, яка дозволяє відслідкувати ті явища та процеси, які неможливо дослідити в межах звичайних паперових інформаційних носіїв. У першу чергу, говоримо про зорове відображення тих чи інших явищ, можливість побачити та почути відомих історичних персон тощо. А в другу чергу, аудіовізуальні документи є носіями інформації, яка надійшла до нашого часу у своєму оригінальному паперовому вигляді.

На сьогодні єдиним і найбільшим сховищем унікальних аудіовізуальних документів з історії як України в цілому, так і Криму зокрема є Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного). При цьому документи до історії Криму групуються в межах фондового зібрання архіву за кількома напрямками – фонодокументи, фотодокументи, кінодокументи та відеодокументи. В даній розвідці ми спробуємо проаналізувати лише дві останні з вище зазначених типологічних груп.

Отже, станом на 1 січня 2019 р. у фондах архіву відклалося понад 840 кіносюжетів, 217 кінофільмів, 348 сюжетів теленовин та 1 відеофільм. Фактично це є найбільша кінозбірка відносно регіональної представленості у кінодокументах, створених як українськими, так і загально радянськими кіностудіями.

Вперше до кінокадру Крим потрапляє наприкінці 1890-х рр., а вже починаючи з 1900-го року окремі місцевості кримського узбережжя (Феодосія, Ялта, Гурзуф, Севастополь) доволі масово фільмуються. Щоправда, основний масив цих кінокадрів пов'язаний з перебуванням у Криму російської імператорської родини. На превеликий жаль, практично усі кінодокументи про Крим, зняті у період 1890-х – 1922 року зберігаються поза межами України і з моменту відновлення української незалежності не

було зроблено жодного кроку до їх повернення, як не у вигляді оригіналів, то хоча б у вигляді копій.

Перші кінодокументи, які стосуються кримської тематики, у фондах ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного датуються першою половиною 1920-х років. Зокрема, це сюжети Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), присвячені підготовці спеціальної делегації Української економічної ради до огляду портів України та Криму (1923 р.)³ та святкуванню 1-го травня в Ялті (1925 р.)⁴. Однак, ці кіносюжети є лише спорадичними зверненнями до кримської тематики з боку кінематографістів.

Систематично ж до об'єктів кінокамер Крим потрапляє, починаючи з 1927 р., коли щороку знімається по кілька сюжетів про життя та побут Кримського півострова. Разом з тим, враховуючи соціально-політичну спрямованість радянського кіноагітпрому, кінокадри, створені в період 1927-1939 рр., а зрештою й до середини 1980-х рр., присвячувалися агітаційним та політичним сюжетам. Наприклад, з 5 кіносюжетів, які побачили світ у 1927 р. – 3 сюжети було присвячено спортивним подіям (Всекримська водна спартакіада⁵, Всесоюзні змагання планеристів у Коктебелі⁶, прибуття до Ялти російського спортсмена Альбінського⁷), а інші два – політичним (проведення «тижня оборони» в місті Керч⁸ та святкування міжнародного дня молоді в Ялті⁹).

Починаючи з 1928 р. до вище зазначених кіносюжетів про Крим додаються нові тематичні спрямування – кіноописування півострова як всесоюзної здравниці та аграрно-промислового регіону. Так, до кінооб'єктиву потрапляють різного роду санаторії та здравниці (наприклад будинки відпочинку гірників, центральних органів виконавчої влади, військово-курортні станції тощо¹⁰). При цьому кінооповіді супроводжуються презентацією унікальної природної характеристики Кримського півострова.

Аграрно-промисловий потенціал Криму представлявся через призму відображення квітучих садів, збору врожаю, який мав би бути більшим за всі

попередні, роботу птахоферм, будівництва промислових об'єктів¹¹. При цьому увага кінооператорів зосереджувалася на фіксуванні роботи найбільших промислових об'єктів півострова – відкриття першої домни на Керченському металургійному заводі імені П. Л. Войкова у 1929 р.¹², спуск на воду нових кораблів у 1930 р.¹³ та ін.

В 1928 р. з'являється один з перших повнометражних фільмів, присвячених виключно Криму. На жаль, обставини появи цього фільму є трагічними, оскільки він стосується землетрусу та його наслідків¹⁴. Цій же події присвячено й низку кіносюжетів, в яких відображено ремонт будинків відпочинку та санаторіїв, відбудова пошкоджених землетрусом будинків у Ялті, Гурзуфі, Сімеїзі¹⁵ тощо.

Наприкінці 1930-х рр. до тематичної лінійки кіноіндустрії додаються окремі фільми та сюжети, присвячені давній історії Криму. Так, у 1937 р. на Ялтинській кіностудії знімається документальний кінофільм про проведення підводних археологічних досліджень давнього Херсонесу Таврійського та роботу археологічної експедиції професора К. Є. Гриневича¹⁶.

Окремої уваги заслуговують кінокадри, зняті у 1930-х рр., які відображають повсякденність життя кримських татар. Унікальність цих та інших кадрів не лише у відображенні татарських населених пунктів, меморативних образів тогочасного татарського населення Криму, але й у тому, що кінокадри зберегли обличчя тих, хто буквально за кілька років буде підданий репресіям та висланий з Криму. Тим не менше, протягом 1930-х рр. кіносюжети фіксують усміхнені обличчя кримських татар під час жнив у радгоспі «Чернес-Табай», татарських колгоспах ім. С. Орджонікідзе та ім. В. Куйбишева¹⁷, всесоюзного перепису населення 1939 року в селищі Ай-Петринське¹⁸. Врешті, на прискіпливу увагу заслуговує й видовий фільм «По Криму» (1940 р., режисер Й. Посельський) знятий Українською студією хронікально-документальних фільмів (Укркінохроніка). Напевно, це один з

небагатьох збережених до сьогодення кінофільмів, де якнайповніше відображено життя та побут татарського населення Криму¹⁹.

Відносно незначна кількість кінодокументів про Крим збереглася за період 1939-1945 рр. Всього лише 25 кіносюжетів та 4 кінофільми, які відображають мирне життя напередодні Другої світової війни, її початок та хід, а також звільнення та відбудову Криму після нацистської навали. Якщо перша категорія кіносюжетів практично нічим не відрізняється від вище згаданих сюжетів періоду 1920-х – 1930-х рр., то вже воєнні кадри вражають своєю експресією і глибиною відображення війни.

Однак з цієї невеликої кількості на особливу увагу заслуговують кінокадри документального кінофільму «Битва за Севастополь». До складу цього кінофільму увійшли кінозаписи, створені 18 фронтовими операторами. Фактично фільм веде розповідь про підготовку та хід Кримської наступальної операції, проведеної військами 4-го Українського фронту, Чорноморського флоту, Азовської військової флотилії та Окремої Приморської армії.

Також не можна обійти увагою кіносюжети, виконані німецькими операторами. Зокрема, мова йде про кадри, що зображують відвідини міністром національної оборони Румунії К. Патанаці румунських окупаційних військ у Криму²⁰.

Врешті збережені кіносюжети відображають відбудову народного господарства Криму (наприклад запуск Кримсько-Кавказької теплоходної лінії²¹). Разом з тим, ці кадри були спрямовані на те, щоб показати не лише радянським громадянам, але й усьому світу, що Радянський союз тільки своїми силами не лише перемагає нацизм, але й будує найкращий світ.

З завершенням війни розпочинається активна робота кіностудій над відображенням повсякденності Криму, що знаходить свої прояви у збільшенні чисельних показників. Так, лише за перше повоєнне десятиріччя, з 1945 р. по 1955 р., збереглося понад 60 кіносюжетів та кінофільмів.

Основними сюжетами, представленими у цих кінокадрах, є діяльність санаторіїв та здравниць (особливої уваги в операторів заслуговував всесоюзний дитячий табір «Артек»), будівництво нових житлових масивів по селах та містечках півострова. Однак найбільшу чисельність складають різного роду сюжети про повсякденне життя сільського трударя в колгоспах області – посівна, жнива, обробка винограду, збір фруктів, робота з ефіро- та оліємісткими культурами. І все це на фоні унікальних за красою кримських краєвидів.

Починаючи з 1950 р. поступово збільшуються об'єми виробництва кінофільмів та кіносюжетів про півострів. Так, якщо за 1950-ті роки було збережено 107 кіносюжетів та 18 кінофільмів, то вже за наступне десятиріччя – 174 кіносюжети та 51 кінофільм. Піком архівної кінофіксації Криму стали 1970-ті роки, коли було прийнято на зберігання до ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного 286 кіносюжетів та 59 кінофільмів.

Аналіз кіноматеріалів за період 1956-1985 рр. дає підстави говорити про певну сюжетну незмінність. Так, незважаючи на зміни у політичному курсі Радянського союзу, тимчасову відлигу в мистецтві та культурі, надалі найбільше знімається кіно- та телесюжетів про аграрно-промисловий комплекс Криму. Щоправда, з другої половини 1960-х рр., в наслідок ідеологічного замовлення, на екран потрапляють сюжети, присвячені великому будівництву восьмої та дев'ятої п'ятирічок, зведення «зразкових» населених пунктів у Криму. Наприклад, в 1974-1975 рр. створено низку телесюжетів про розбудову зразкових курортних міст Керч та Євпаторія.

Разом з тим, якщо у попередні роки кінодокументи фіксували безпосередньо технологічні моменти (відбудови, пуски, реконструкції), то записи другої половини ХХ ст. акумулюють свою увагу навколо працівників підприємств та інститутів. Таким чином, в кіноописанні Криму з'являється біографічна складова. Наприклад, записуються інтерв'ю з провідними науковцями, аграріями, працівниками таких установ, як Український

науково-дослідний інститут медичної кліматології та кліматотерапії ім. І. Сеченова, Кримська астрофізична лабораторія, Сімферопольський завод продовольчого машинобудування імені В. Куйбишева, Всесоюзний науково-дослідний інститут виноградарства і виноробства «Магарач»²².

Також починає звертатися більше уваги на культурну складову регіону. Так, наприклад, в кінокадрі з'являються художники та поети, майстри з виготовлення моделей морських суден, колекціонери голубів²³. Фіксується проведення художніх, модельних виставок.

Враховуючи, що кіно надалі залишається одним з основних механізмів політичної та ідеологічної пропаганди, активно знімалися ідеологічно вірні події – пов'язування галстуків піонерам, зустрічі з ветеранами (наприклад зустріч з ветеранами трьох російських революцій у травні 1957 р. в Севастополі²⁴), засідання пленумів Кримського обкому КПУ. Окремим напрямком у кінофіксації стоять сюжети про «висловлення незадоволення», «обговорення про антипартийну діяльність» тих чи інших осіб. Для прикладу наведемо кіносюжет про мітинг співробітників Сімферопольської ДРЕС з приводу антипартийної групи Г. Маленкова, Л. Кагановича та В. Молотова²⁵.

Окремо маємо вказати, що саме з кінця 1950-х рр. починають масово зніматися тематичні кінофільми про Кримський півострів. У першу чергу, це фільми Ялтинської кіностудії «Ми їдемо до Криму» (1957 р., режисер З. Чернявський) та студії Укркінохроніка «В Кримському степу» (1958 р., режисер Р. Фощенко), «Вода – Ялті» (1960 р.), «Легендарний Севастополь» (1962 р., режисер М. Юдін), «Мис Тарханкут» (1963 р., режисер Р. Нахманович) та інші. В 1965 р. до вище згаданих кіностудій додаються нові студії – Українська студія телевізійних фільмів (Укртелефільм), діяльність якої була спрямована на створення телефільмів для щойно зародженого радянського телебачення, а також Кримська студія телебачення.

Врешті, говорячи про останні роки існування Радянського союзу, маємо звернути увагу, по-перше, на поступове зменшення кількості

кіноматеріалів (всього за цей період збережено трохи більше 300 одиниць обліку кінодокументів) та, по-друге, на зміну тематики документальних фільмів та сюжетів. У цей період, знімається більше кіносюжетів на культурні теми (про виставки, художні та самодіяльні гуртки), з'являються записи гостро соціального характеру. Також у цей же період вперше на кіноекрани потрапляють постаті раніш заборонених та репресованих радянською владою митців.

Період відновлення незалежної держави Україна у кіно- та відеодокументах представлений доволі незначною кількістю джерел. Фактично повністю зникають кінодокументи, натомість їх місце займають відеодокументи – телесюжети центрального українського телебачення та лише окремі передачі місцевого кримського. Ця ситуація пов'язана, в першу чергу, з негативною загальнодержавною політикою стосовно комплектування Національного архівного фонду аудіовізуальними документами. Адже відсутність дієвих заходів щодо обов'язкового передавання теле- та радіостудіями документальних, хронікальних, науково-популярних та інших передач на державне зберігання до архівів, призвела до того, що єдиним джерелом про події в Криму за період 1996-2017 рр. залишилася інформаційно-аналітична програма «Подробиці тижня». Особливо трагічно це виглядає на фоні російської окупації Кримського півострова, адже до фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного практично не надходило аудіовізуальних документів про перебіг окупації та про сучасний стан на півострові.

Підсумовуючи дану розвідку маємо звернути увагу на те, що кінодокументи, безумовно, є одним з найцікавіших елементів, які дозволяють відобразити історію Криму в ширшому історичному розумінні. Почасти саме збережені кіносюжети дозволяють відтворити вигляд не лише тих чи інших подій, але й, що найголовніше, вигляд втрачених на тепер об'єктів культури та природних пам'яток, відобразити суттєві елементи

міського та сільського краєвиду. Отже, безумовно, кінодокументи, що зберігаються в зібраннях Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного є важливим джерелом до історії Криму.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА

¹ *Ковальський М.* Лекційний університетський курс (1879-1881 рр.) «Источники для истории Юго-Западной России» в контексті археографічних і джерелознавчих студій та дидактичної діяльності професора В. Б. Антоновича // Антонович В. Лекції з джерелознавства. – Острог-Нью-Йорк, 2003. – С. 8.

² *Войналович В.* Матеріали фондів архівних установ як джерело вивчення державної політики щодо релігії і церкви в Україні (друга половина 40 – перша половина 60-х років XX ст.) // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». – Кам'янець-Подільський, etc., 2005. – Т. 1. – С. 224.

³ ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного (Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного). Од. обл. 1348/II.

⁴ Там само. Од. обл. 1339/II.

⁵ Там само. Од. обл. 1350/III.

⁶ Там само. Од. обл. 1353/ II.

⁷ Там само. Од. обл. 1351/IV, V.

⁸ Там само. Од. обл. 1349/I.

⁹ Там само. Од. обл. 1351/IV, V.

¹⁰ Там само. Од. обл. 1374/II.

¹¹ Там само. Од. обл. 1368/III, 3055/IV, 1429/V.

¹² Там само. Од. обл. 1404/IV.

¹³ Там само. Од. обл. 1460/VI.

¹⁴ Там само. Од. обл. 12108.

¹⁵ Там само. Од. обл. 1367/III, 1371/III.

¹⁶ Там само. Од. обл. 2281.

¹⁷ Там само. Од. обл. 69/II, 93/IV, 1478/II.

¹⁸ ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 31.

¹⁹ Там само. Од. обл. 12103.

²⁰ Там само. Од. обл. 3280/III.

²¹ Там само. Од. обл. 238/V.

²² Там само. Од. обл. 1224/III, 1226/II, 1228, 1800/VI.

²³ Там само. Од. обл. 1221/IV.

²⁴ Там само. Од. обл. 1599/II.

²⁵ Там само. Од. обл. 2938/I.

ДОКУМЕНТИ

Набережна в місті Ялті. Крим, до 1917 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-57353.

Вид міста Ялти. Крим, до 1917 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-72143.

Учасники III Всесоюзних планерних змагань. Зліва направо: К. К. Арцеулов,
К. М. Яковчук, В. М. Зернов. Крим, 7 жовтня 1925 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-65524.

Відпочивальники санаторію «Україна» танцюють біля центрального корпусу.
Кримська область, 1959 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-76689.

Винзавод «Сурож» виноробного комбінату «Масандра».
Кримська область, 1960 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-67391.

Винзавод № 1 виноробного комбінату «Масандра». Кримська область, 1960 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-67300.

Склад готової продукції Севастопольського заводу виноградних соків.
Кримська область, квітень 1964 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-117533.

*Каменєва Соф'я,
директор Державного архіву Київської області*

*Якобчук Світлана,
провідний архівіст відділу довідкового
апарату та обліку документів
Державного архіву Київської області,
кандидат історичних наук*

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ КРИМУ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історія Криму є невід'ємною частиною історії України, починаючи з найдавніших часів і до сьогодення, при чому багато її аспектів досі залишаються недостатньо дослідженими. В умовах сучасних реалій новітньої історії України кримська проблематика набуває особливої актуальності. Російська агресія, політизація історії півострова, творення міфів та стереотипів, поширення на різних рівнях емоційних дискусій вимагають від наукової громадськості виваженого підходу до історичних джерел, критичного осмислення історичних процесів та об'єктивності в їх оцінках.

Важливі джерела з історії Криму є частиною документального масиву Державного архіву Київської області (ДАКО). Для них не характерні значний обсяг і тематична різноманітність, однак це не применшує їх інформаційного потенціалу. У комплексі цих джерел переважають офіційні документи – розпорядження, постанови, плани органів державної влади на Київщині (Київського окружного виконавчого комітету, окружної робітничо-селянської інспекції, профільних державних комісій та інших), протоколи і повідомлення профспілкових організацій, анкети та заяви громадян до районних виконавчих комітетів тощо. Вони містять цінну інформацію про окремі аспекти соціально-економічного та соціально-культурного розвитку Криму впродовж 20-60-х років XX ст.:

1) організацію допомоги населенню півострова, яке постраждало від землетрусів влітку і восени 1927 р.;

2) політику щодо переселення з Київщини до Криму українців та представників національних меншин у 20-30-х роках ХХ ст.;

3) політику щодо заселення півострова впродовж 1944-1950-х рр.;

4) будівництво об'єктів курортної інфраструктури Криму в ХХ ст.

26 червня та в ніч з 11 на 12 вересня 1927 р. на території Кримського півострова відбулися два землетруси потужністю 6 та 9 балів. Наслідком другого стали загибель і травмування людей, значні руйнування в м. Ялта, районі прибережної смуги від Алушти до Севастополя, селищах передгірної і степової частини Криму. В Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР), як на республіканському так і місцевому рівнях, було проведено масштабну кампанію з організації допомоги постраждалому населенню. Свідченням цього є виявлені у фондах ДАКО документи Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) УСРР, Київського окружного виконавчого комітету та профспілкових організацій Київщини.

Насамперед, це надісланий Київському окрвиконкому витяг з протоколу засідання Малої президії ВУЦВК від 4 жовтня 1927 р., на якому розглядалося питання «Про утворення при ВУЦВК Комітету допомоги робітникам і селянам, що потерпіли від землетрусу в Криму». Серед прийнятих рішень зазначено виділення на допомогу постраждалим з коштів уряду УСРР 50 тис. крб та рекомендація створити відповідні комітети при окружних виконкомах¹. Значний інформаційний потенціал також мають витяги з протоколів засідань президії Київського окрвиконкому від 19 жовтня і 19 грудня 1927 р. та затверджений ним проект плану роботи Комісії допомоги Кримській республіці. У витягах зафіксовано відомості про створення Київського окружного комітету допомоги робітникам та селянам Криму, асигнування на допомогу жертвам землетрусу 2000 крб,

затвердження «Плану роботи Комісії по допомозі Кримській республіці»². Проект згаданого плану – це детальний перелік та опис різнопланових заходів у сфері агітації та зібрання коштів для допомоги жителям Криму, що мали здійснюватися на території Київського округу впродовж 15 грудня 1927 р. – 15 березня 1928 р. Серед них: друк 10-15 статей про необхідність допомоги Криму в місцевій пресі, видання присвяченої цій проблемі одноденної газети, організація оплатних і безкоштовних лекцій для робітників, збір благодійних коштів на підприємствах та серед населення, проведення лотерей та ігор «Алегрі», «Заочне лото», «Щасливий номер», надання протягом 1 місяця дозволів на роботу в святкові дні та в понеділок перукарень, закладів торгівлі, їдалень, організація 6 вистав у великих театрах, розіграшу квитків у театри оперети, кінопоказів тощо³.

Доповнює джерельну базу дослідження цього питання протокол № 17 засідання президії Білоцерківської окружної профспілкової ради від 5 листопада 1927 р., в якому ухвалено рішення про ведення профспілковими організаціями округу масової інформаційної роботи щодо становища в Криму та організації зібрання коштів серед членів профспілок⁴.

У документальному масиві ДАКО з кримської проблематики чи не найбільшим за обсягом є комплекс документів, які містять відомості щодо переселення жителів Київщини на територію Кримського півострова у міжвоєнний період та в 1944-1950-х рр.

Безперечно важливе значення мають джерела, датовані 1920-1930-ми роками. Саме у другій половині 1920-х рр. органи державної влади заохочували переселення на південь України та до Криму представників національних меншин, особливо євреїв. Відповідно до постанови Центрального виконавчого комітету СРСР «Про землевпорядкування трудящих євреїв» (1924 р.), у Крим для ведення сільського господарства планувалося переселити з України, Росії, Білорусі 10 тис. єврейських родин. Ці заходи були стратегічною грою Й. Сталіна, який, плануючи створення у

Криму значного поселення євреїв, прагнув отримати різні економічні вигоди від всесвітніх єврейських фінансових кіл (у 1920-х рр. переселення євреїв до Криму активно спонсорувала американська організація «Агро-Джойнт» (3,6 млн крб), з якою СРСР уклав угоди, та інші). У 1926 р. Політбюро Центрального комітету ВКП(б) прийняло постанову «Про переселення євреїв у Крим». Проти таких заходів виступала влада Кримської АСРР, оскільки саме в цей період, у ході політики «коренізації», на провідні владні посади в Криму були призначені татари, а вони самовіддано прагнули до зміцнення своєї автономії. В майбутньому це опосередковано було використано для згортання «коренізації».

Документи з фондів ДАКО відображають організаційні моменти, статистику, плани і підсумки політики переселення, а також становище переселенців, які виїхали на південь України і до Криму. Так, у характеристиці 10-річного плану переселення жителів Київщини, що була фрагментом доповіді Київської окружної робітничо-селянської інспекції (РСІ), підготовленій у листопаді 1928 р., містяться інформація про основні підстави для переселення та статистичні відомості про кількість сімей євреїв, які виїхали до Криму за 5 років (з 1925 р. до 1929 р.). Зміст документа свідчить, що впродовж 1925-1928 рр. з Київщини було переселено 837 єврейських родин (при плані – 2120), з яких 93 виїхали до Криму. Ці відомості доповнює інформація зі списку євреїв-переселенців Київщини (1928 р.). У цьому документі вказано райони розселення 85 родин переселенців у Криму (Джанкойський – 50, Євпаторійський – 25 і Чонгарський – 10), соціальний статус, професії громадян, а також місце їх попереднього проживання (міста Київ, Переяслав та с. Гоголів Броварського району) ⁵.

Окрім того, заслуговує на увагу постанова колегії Київської окружної РСІ в справі переселення на Київщині 1929 р., яка містить цікаву статистику – процентне співвідношення кількості жителів Київщини, що

впродовж 1928 р. виїхали у різні райони СРСР: «1928 року переселилося на південь України – 15 %, до Криму – 3,5 %, на Далекий Схід – 3 %, до Сибіру – 18 %, до Надволжя – 22,7 %, Уралу – 7 %, на Пн. Кавказ – 0,8 %»⁶. Зазначено, що облік переселенців з Київщини почав вестися з березня 1923 р., але здійснювався стихійно і заплановані показники перспективного плану з переселення не відповідали дійсності. Наголошено, що до 1926 р. жителі Київського округу в основному виїжджали на південь України, а з 1927 р. почали обирати й інші регіони. У цьому ж документі зафіксовано інформацію про «багаж» переселенців – ті, хто їхав на південь України (і, вірогідно, в Крим), перед від'їздом продавали лише житло і великі сільськогосподарські знаряддя, а робочу худобу, корову і вози брали з собою.

Важливе джерельне значення мають протоколи засідань двох комісій Київського облвиконкому – у справах національних меншин та щодо земельного облаштування трудящих-євреїв, датовані 1932-1933 рр. З протоколу першої комісії дізнаємося, що на кінець 1932 р. план з переселення до Криму було перевиконано на 128 %, тоді як відповідний показник щодо національних районів України сягнув лише 35 %⁷. Протокол другої комісії містить рішення про розподіл нарядів щодо переселення єврейських родин до Криму на міста тодішньої Київської області. Вказано, що впродовж 1933 р. на територію півострова мали відбутися переселення з Житомира (25 родин), Ружина (15), Білої Церкви (15), Києва (10), Умані (30), Андрушівки (5), Новоград-Волинського (10), Погребища (10), Рокитного (10), Монастирища (15), Шполи (10), Черкас (10) і Сквирі (10)⁸.

Політика переселення жителів Київщини (як і інших областей) до Криму відновилася з 1944 р. і здійснювалася до початку 1960-х рр. Упродовж 1944-1950-х рр. перед радянським керівництвом стояло нове завдання – заселити півострів після депортації кримських татар і представників інших народів та якнайшвидше відновити агропромисловий сектор краю після

Другої світової війни. Разом з тим, зміст виявлених у фондах ДАКО документів свідчить, що такі заходи були складовою продуманої національної політики і спрямовувалися на уникнення національної однорідності на прикордонних територіях Радянського Союзу.

У ДАКО зберігаються джерела, що відображають організаційну складову цього процесу – повідомлення про пільги, заяви та анкети бажаючих переселитися, рішення районних комісій з переселення та ешелонні списки. Значний інформаційний потенціал має документ «Пільги переселенцям у Крим» з грифом «Після завершення переселення підлягає поверненню до райвиконкому»⁹. У ньому зазначено 15 пунктів різноманітних заохочень для осіб, які виявлять бажання переїхати та колгоспів, утворених з переселенців (грошова та матеріальна допомога, списання боргів, звільнення на 1 рік від податків, надання новоствореним колгоспам у вічне користування земель виселених громадян тощо).

Важливим історичним джерелом є й інші документи, датовані 1944 р. Серед них, наприклад, власноруч написана заява жителя с. Телешівка Рокитнянського району Потапа Одрини від 14 вересня 1944 р., в якій він просив дозволу переселитися до Криму з усією своєю сім'єю (6 осіб), а також список з 15 родин колгоспників, які виїхали до Куйбишевського району Кримської АРСР 23 вересня (у цьому списку зазначено П. Одрину та його старшу доньку Надію)¹⁰.

З кінця 1940-х рр. при виконках районних рад Київської області створювалися спеціальні комісії по переселенню сімей колгоспників до Кримської області, які розглядали анкети-заяви громадян, що виявили бажання переселитися. В бланках анкет вказувалося місце проживання та місце переселення, біографічні дані заявника, дата народження, національність, освіта, соціальний статус, професія, стаж роботи в колгоспі, кількість відпрацьованих трудовнів за поточний і минулий рік, наявність майна для перевезення, інформація про членів родини. У більшості випадків

комісії приймали позитивні рішення. Відмови до заяв могли бути лише, якщо у складі родини переселенця налічувалося менше двох працездатних осіб, заявник уже переселявся до інших районів і повернувся назад та інше.

У ДАКО зберігається досить значний масив рішень районних комісій та анкет-заяв жителів Київської області, датованих 1950 р. Зміст документів свідчить, що переважна більшість авторів заяв – це українці середнього віку, з різним рівнем освіти, переважно колгоспники, які переселяються у Бахчисарайський, Радянський та інші райони Кримської області. Не менш інформативними є ешелонні списки цього періоду, які дають можливість з'ясувати чисельність, віковий склад переселенців, вид та вагу належного їм майна. Зразком такого документа у фондах ДАКО є датований 28 березня 1950 р. ешелонний список переселенців, які виїжджають з Київської до Кримської області зі станції Бабанка (24 родини, 108 осіб)¹¹.

Кількісно найменшим комплексом у масиві документів ДАКО є джерела, що містять інформацію про розбудову курортної інфраструктури Криму в XX столітті, серед яких повідомлення управляючого справами Всесоюзної центральної ради професійних спілок від 19 серпня 1924 р. профспілковим організаціям Спілки металістів про відкриття неподалік м. Ялта Будинку відпочинку «СЕЛЯМ» та вартість путівок для різних категорій громадян¹². Зі змісту джерела дізнаємося інформацію про оснащення закладу, прейскурант цін на відпочинок, вимоги до оформлення та термін подання заявок. Наступний документ – розпорядження ради народного господарства Київського економічного адміністративного району про будівництво курортного містечка в с. Планерське (сучасний – Коктебель) від 5 липня 1961 р. з доданим до нього зауваженням начальника адміністративного-господарського відділу Київського раднаргоспу А. Петрова від 24 грудня 1960 р. щодо фінансування будівництва вказаного об'єкту¹³. В цих джерелах вміщено відомості про організацію будівництва

курортного містечка, озвучено заплановану для виконання робіт суму коштів – 14 млн крб, а також наголошено на необхідності виділення 7 млн крб, щоб розпочати будівництво.

Отже, документальна спадщина з історії Криму в фондах Державного архіву Київської області має значний інформаційний потенціал, заслуговує на всебічне вивчення та популяризацію. Вона може доповнити та урізноманітнити джерельну базу наукових студій, присвячених проблемам соціально-економічного та соціально-культурного розвитку цього краю впродовж XX століття.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА

¹ ДАКО (Державний архів Київської області). Ф. Р-112. Оп. 1. Спр. 2685. Арк. 4.

² Там само. Спр. 2685. Арк. 13-13зв.; Спр. 2973. Арк. 1-1зв.

³ Там само. Спр. 2973. Арк. 2, 3.

⁴ Там само. Ф. Р-761. Оп. 1. Спр. 499. Арк. 10.

⁵ Там само. Ф. Р-290. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 29, 33зв., 140.

⁶ Там само. Арк. 18.

⁷ Там само. Ф. Р-710. Оп. 1. Спр. 1225. Арк. 11.

⁸ Там само. Ф. Р-354. Оп. 1. Спр. 993. Арк. 55.

⁹ Там само. Ф. Р-4469. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 15-15зв.

¹⁰ Там само. Арк. 12, 19.

¹¹ Там само. Ф. Р-880. Оп. 3. Спр. 24. Арк. 207зв., 203-207.

¹² Там само. Ф. Р-774. Оп. 1. Спр. 143. Арк. 254.

¹³ Там само. Ф. Р-5003. Оп. 1. Спр. 459. Арк. 54-55.

ДОКУМЕНТИ

У. Р. С. Р. ДО

КИЇВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ

СЕКРЕТАРІАТ

ПРОТОКОЛЬНА ЧАСТИНА

192 р.

№

Надсилається цей витяг для відома та виконання в термін, а саме

Про виконання сповістить.

Тех. Секретар Президії
Окрвиконкому

Діловод

13

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ Ч 36

Засідання Президії Київського Окрвиконкому скилику

Від 19-го жовтня 1927 року.

С Л У Х А Л И:	У Х В А Л И Л И:
970. Про допомогу населенню Кримської АСРР, що потерпіло від землетрусу. Т. ЛЮБЧЕНКО / Постанова Президії ЕУЦЕНУ 4/Х-27р. пр. ч. 24/325, п. 20. 16/Х-27г. пр. ч. 24/304 то т. м. № 271 Бсеукр. К-ту доп. Криму /-	970. 1/ Асигнувати 2.000 карб. з фонду непередбачених видатків на допомогу населенню Кримської АСРР, що потерпіло від землетрусу. 2/ Що б прийти до роботи по допомозі населенню Кримської АСРР широкі кола суспільности? - визнати за потрібне утворити при ОБІ Округовий Комітет допомоги робітникам і селянам Криму, що потерпіли від землетрусу в такому складі:

С Л У Х А Л И:	У Х В А Л И Л И:
	Голова - Т. КУРПІН; Ленин - Т. Т. ВИСТРУКОВ, СИДЬОЛКІН, САХАРОВ, ПЕТРИК, БЕНІН, ЛАСКАВІЙ, ОБОРОВ, ЛЕХ, ТРАПКО, СЕМКО, ТУТІВСЬКИЙ, ВАРСЬКИЙ, СТАРОВІН, КАРПЕНКО/Арсенал, ГРИШІН, ЛЕНІНСЬКА, КУЗНА, ВОРИЩНИЙ, БІЛЬШОВИК, ПИЛИПЕНКО, ГОЛ. МАЙСТЕРНІ ПЗЗ, МАХАЛОВА /4-а тютюна. ф-ка/, ШУЛІАЧОВА /1-а ф-ка вугля/. 3/ Доручити Комітету негайно приступити до роботи, виробивши відповідного плану заходів.-

Оригінал за належними підписами.
З оригіналом згідно: Діловод

13

Витяг з протоколу № 36 засідання президії Київського окрвиконкому про організацію допомоги населенню Кримської АСРР, яке потерпіло від землетрусу. 19 жовтня 1927 р.
ДАКО, ф. Р-112, оп. 1, спр. 2685, арк. 13-13зв.

10

ПРОТОКОЛ ЧІТ

ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ ОКРУЖНОЇ

Від 5го листопаду 1927 року.

Президія: Голова Президії Окпрофради: т. Райман, Членівський, Муляр, Ковальчук.
 Секретар: т. Райман, Членівський, Муляр, Ковальчук.
 Інструктори: т. Райман, Членівський, Муляр, Ковальчук.
 Інструктори: т. Райман, Членівський, Муляр, Ковальчук.
 Інструктори: т. Райман, Членівський, Муляр, Ковальчук.

Голова: т. Райман Секретар: т. Райман.

1/216. Про посланку представника на з'їзді запровадження кооперативів.
 т. Райман.

2/217. Про постачання олією робочої кооперації.
 т. Райман.

3/218. Про допомогу населенню Криму, допущеному від землекористування представників з Криму при Оксиконкомі.
 т. Райман.

4/219. Про переведення масової пояснювальної кампанії популяризації робіт II пленуму ВУРПС.
 т. Златин.

5/220. Доповідну записку Київської контори Укрвотпрому про підтримку їх клопотання перед Оксиконкомом про

1/216. Представником Білоцерківської Окпрофради для участі в закладі Київпрелестану-виділяти члена Президії ОРО-т. Муляра.

2/217. Вручує до уваги, що до цього часу Робкооп Білоцерківщини не постачається олією, через що приходиться робітникам користуватися з приватного шинку, що дуже відбивається на економічній роботі, просити ВУРПС через Червоні секції при розподілі олії врахувати потреби нашої робочої кооперації.

3/218. Пропонувати всім Оксиконкомі спільно роз'яснити членам спілок становище населення Криму після землетрусу та важливість справи допомоги їм, для чого перевести збір коштів серед членів спілок по відділеннях листом та шляхом розповсюдження фотографічних знімків місцевостей Криму.
 По складу комітету при Оксиконкомі представником ОРО виділити т. Ковальчука.

4/219. На підставі директиви ВУРПС запропонувати всім Оксиконкомі спільно попросити загальні збори робітників та скликати делегатські збори на яких поставити доповідь про підписки II пленуму ВУРПС.
 Разом з цим доручити Культвідділу з план проставити внести про розроблення постанов пленуму.
 Доручити Оргвідділу скликати нараду голів Оксиконкомі спілок та голів великих СМХ, на якій зробити інструктивну доповідь про роботу II пленуму ВУРПС.

5/220. Підтвердити попередню постанову Президії ОРО по цьому питанню від 22/Х-27р., протокол 416 22/212 і в клопотанні відмовити.

Протокол № 17 засідання президії Білоцерківської окружної профспілкової ради від 5 листопада 1927 р. Фрагмент.
 ДАКО, ф. Р-761, оп. 1, стр. 499, арк. 10.

У. Р. С. Р.
КИЇВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
СЕКРЕТАРІАТ
ПРОТОКОЛЬНА ЧАСТИНА
21-го Грудня 1927 р.
№ 50/1242.-

ДО

Надсилається цей витяг для відома та виконання в
термін, а саме
Про виконання сповістить.

Тех. Секретар Президії
Окрвиконкому

Діловод

/ОСАДЧИЙ/

/Когутівська/

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ Ч 50

Засідання Президії Київського Окрвиконкому

Від 19-го Грудня 1927 року.

СЛУХАЛИ:	УХВАЛИЛИ:
1242. Про переведення кампанії допомоги Криму. - т. САДОВИЙ. /Подання Комісії Допомоги./	1242. 1/ Плана роботи Комісії допомоги Кримреспубліці затвердити. /прикладається/. 2/ Дозволити Комісії Допомоги, для як більшого вишукання коштів, провести такі міроприємства: а/ Збори dobroхiтних пожертв за підписними листами. б/ Влаштувати Лоторею алегрії /базар щастя/. в/ Влаштувати та провести гру "Заочне Лото". г/ Влаштувати та провести гру "Слишний номер" з розигришом облігацій займу

СЛУХАЛИ:	УХВАЛИЛИ:
	індустріалізації на підприємствах та в установах, а також серед людності. д/ По згоді в Жеральдіаціом на прохання місяця давати дозволи на торгівлю та роботу перукарень по понеділках та святах, а також ідальня та ресторани. е/ По згоді з профспілками використати понеділки в театрах, влаштувати два великих вечори та влаштувати декілька зачинених вистав з розиграшами театральних квитків через театральну лоторею "Щастя театралів". ж/ Видати одну нову газету. з/ Звільнити всі вистави, що організовані будуть комітетом допомоги Криму, від місцевих зборів та податків.

А.П. Оригінал за належними підписами.
З оригіналом згідно: Діловод

/Когутівська/

Витяг з протоколу № 60 засідання президії Київського окрвиконкому
щодо проведення кампанії допомоги Криму. 19 грудня 1927 р.
ДАКО, ф. Р-112, оп. 1, стр. 2973, арк. 1-1зв.

Сиротко
На підставі
комісії

Проект.

2

П Л А Н

Роботи Комісії допомоги Кримській республіці.

Загальне положення.

Свою роботу Комісія проводить, як кампанію на протязі 3-х місяців, починаючи з 15-го грудня 1927 року до 15-го Березня 1928 року. Ударна-ж робота проводиться на протязі місяця, починаючи з 20-25/ХІІ-27р. и до 20-25/І-28 року.-

План роботи розподіляється на дві частини: а/ Агітаційну та б/ Випускання коштів на справу допомоги Кримській республіці.

Щоб охопити більш широкі кола людности, кампанію поширити и на округу, для чого в РК утворити відповідні Комісії, зокрема в Весильові, Переселові та Чорнобилі, як селища міського типу.

Агіткампанія.

На протязі 3-х місяців зосередити у вагу всієї людности Київщини на справі канчої потреби допомоги Кримській республіці, пляхом вміщення відповідних статтів у місцевій пресі та проведення низки доповідів на цю тему, для чого:

а/ притягнути відповідальних та наукових робітників для написання статтів у місцевій пресі, з таким розрахунком, щоб на протязі всієї кампанії в місцевих газетах було вміщено до 10-15 статтів про значіння Криму для трудящих СРСР та потребу допомоги йому.

б/ Видати спеціальну /одноденну/ газету, присвячену справі допомоги Кримській республіці, притягнувши до участі в виданні газети відповідальних робітників, наукові та літературні сили м. Києва./Розповсюдження газети провести через Окркомісію в місті та Учком УЧК та ДД на транспорті/.

в/ Перевести низку доповідів та лекцій по всіх великих робітничих клубах, притягнувши до цього наукові сили м. Києва. /лекції влаштувати так платні, як і безплатні, /з також перевести по можливості після лекцій збори пожертв/.

В галузі випускання коштів.

В галузі випускання коштів на справу допомоги Кримській республіці від землетрусу перевести такі міроприємства:

І. Збори добровільних пожертв за підписними листами на підприємствах та в установах, а також серед неорганізованого населення.

Проект плану роботи Комісії допомоги Кримській республіці, затверджений Київським окрвиконкомом 19 грудня 1927 р.

ДАКО, ф. Р-112, оп. 1, стр. 2973, арк. 2.

у встановленні організації

32.

УВАГА: Збори на підприємствах та в установах проводяться через ~~Між-господарський~~ серед неорганізованого населення через агентуру ~~населення~~.

2. Перевести кампанію викликів пожертв через місцеві газети, як вносенням грошей, так і віддачею свого заробітку /дні прийому у лікарів, гонорар за статті, влаштування вистав, то-що/.

3. Влаштувати Лотерею Алегри /Базар щастя/.

4. Влаштувати та провести гру "Засочне лото".

УВАГА: "Засочне Лото" проводиться разом з Окромкомпол на умовах до 50% чистого прибутку за час кампанії йде на користь комітету, а 50% на користь Окром-дому.

5. Влаштувати та провести гру "Щасливий номер" з розигри-шом облігацій заїму індустріалізації на підприємствах та в установах, а також серед людності.

УВАГА: Розигриш "Щасливий номер" в установах та підпри-ємствах проводиться через місцеві комітети, заваномі та Осередки рвлянської громадськості; серед населен-ня - через агентуру.

6. Одержати виключне право дозволу на торгівлю та працю в паркуярнях в понеділки та святні дні на протязі 1-го місяця - теж в їдальнях і ресторанах.

7. Одержати через МР звільнення всіх вистав, що будуть влаш-товані на користь допомоги Кримреспубліці, так комітетом, як і іншими організаціями, від місцевих податків; так через УЧК звільнення від податків на УЧК.

8. Одержати переважне право на влаштування вистав у поне-ділки та провести низку вистав, головна за викликами театраль-ними колективами один другого.

УВАГА: Влаштувати 6 вистав, по одній виставі кожному великому театрові.

9. Добитись від ВУФКХ передачі використання понеділків у кіно на протязі місяця Комітету.

10. Влаштувати де-кілько зачинених вистав /оперети 2-3 /з розигришами театральних квитків через театральну лотерею "Щастя театрала".

11. Влаштувати два великих вечори-маскероди на святки та зустріч нового року.

УВАГА до §§ 10 та 11: Зазначені два міроприємства прове-сти разом з Посеред-Робимсом.

~~12. Влаштувати де-кілько зачинених вистав /оперети 2-3 /з розигришами театральних квитків через театральну лотерею "Щастя театрала".~~

-----000-----

ПЕРЕСЕЛЕННЯ З КИЇВЩИНИ.

/За матеріалами дослідження Київської Окр. РСІ./

1. Характеристика 10-річного плану переселення, що складено
ОЗВ.

В основу десятирічного плану переселення ОЗВ покладено розрахунки дефіциту населення на Київщині методом виявлення за даними бюджетних досліджень дефіциту робочої сили, що не використовується в сільському господарстві /перший варіант - максимум/ та методом виявлення мого забезпеченого землем населення /менше ніж 0,50 дес. на 1 дця/, що не має сторонніх заробітків /другий варіант - мінімум/. В останньому ^{варіанті} прийнято норму землі на господарство, щоб задовольнити тих, що залишаються, для різних районів залежно від того, яке сучасне пересічне забезпеченість господарств землем. Через те вийшло так, що для Васильківського району встановлено норму на господарство 2,74 дес., Ізяславського та Андрушівського - 3,78 дес., Мукієвського і Димерського - 3,48 дес., Черкаського, Броварського, Баранівського і Ворзельського - 4,61 дес.

Як перший так і другий методи для вирішування контингенту переселенців цілком не придатні, бо вони дають можливість лише охарактеризувати сучасний стан організації сільського господарства, але ні в якій мірі не дають відповіді на те, скільки можна переселити. А очевидно перспективний план переселення мусить мати базово лише останнє.

За першим варіантом ОЗВ вираховано лише населення в окрузі 370.000 душ або близько 70.000 господарств, за другим варіантом треба переселити 18.607 господарств, а з додатком щорічного приросту 9.000 господарств - 28.607 господарств.

Приймаючи на увагу те, що приміські райони лише робочу силу віддаватимуть до міста, загальну кількість переселенських господарств визначено в 23.674 господарства, т.т. пересічно 2.300 господарств на рік.

На перші п'ять років передбачено переселити по 1.350 дворів з районів першої черги.

До другого варіанту, що він є наразі не життєздатний, бо фактично переселяється по 4.800 господарств, за другим варіантом

Характеристика 10-річного плану переселення жителів Київщини.
Фрагмент доповіді Київської окружної РСІ. Листопад 1928 р.
ДАКО, ф. Р-290, оп. 1, стр. 149, арк. 29.

Роднянського 20 дворів, Лавенського 7. Разом на 34 двори.

В Воронізьському районі було дано наряди на 6 дворів до Далекого Сходу, на 14 дворів до Сибіру. Було запропонована селянам - п. ляхам с. Потапів, Рясюк й Ламбертovo, до гострої малоземелля.

З с. Рясюк не захотіли їхати й навіть не послали ходоків, бо т.р. для цього села вирізали з буви. лісового фонду 140 гект. землі /в селі 80 дворів/, що до де-якої міри їх задовольняло.

Так само не відгукнулися на пропозиції й з.с.с. Ламбертovo.

З села Потапів, де найгостріше малоземелля було склади й сп. ки на бажаних переселенців: один на 6 д., другий на 11 двор. і поїхало два ходоки до Сибіру /Томська губ./, але переселитися відмовилися, бо за їхню заяву давши підписну землю, до росту кедрів в 6 обхватів. Годовний заробіток в цьому селі на тартант, який почасти кошенеює малоземелля /возка матеріалів, заробітки на основу тартанту./.

б/ Переселення циган.

Для переселення циган було дано наряди на 39 родин: на 42 родини з Київського району й 17 родин з Волинського району на південь України. За відомостями ОЗВ з Київського району цигане переселилися на колгосп згідно з нарядом, а з Волинського району цигане самовільно виїхали на південь.

в/ Переселення євреїв.

За перспективним п'ятирічним планом передбачалося переселити євреїв на колгосп:

1925 р. - 259 родин	1926 р. - 550 родин
1926 р. - 261 "	1927 р. - 600 "
1927 р. - 450 "	Разом - - - 2120 "

За перші три роки 1925 - 1927 - переселено 740 родин, з них 240 род. з міста Києва й 447 родин з районів.

Переселилися на Херсонщину 391 род., Криворіжжя 321 р., до Криму 6 родин.

1928 року переселилося 117 родин і 10 чол. молоди /кошуна/ з них:

До Дніпропетровського району	- 50 родин
" Бєлгородського "	25 "
" Чонгарського п/о	10 "
" Біро-Біджану	32 "
" "	10 чол. молоди.

140

С п и с о к

переселенців-євреїв Київщини 1928 року.

1. До Джанкоївського району 50 родин
 2. Запаторійського 25
 3. Чонгарського п/остр. 10 "
 4. Біло-Віджанського району 32 "
 10 чол. молоди/комуне/
 117 род. 10 одинчок

За освіттаном:

роб.	служ.	кустар.	исп.	хлібос.	візників.	вільн.	реліг.	инш.
:	:	:	:	:	:	:	:	:
15	7	53	20	3	4	1	1	23

з Києва 75 родин та 10 одинчок
 " Переяслава 33
 " Раголіва-
 Броварськ.р. 9
 117---

Список з відомостями про соціальний стан 117 родин переселенців-євреїв, які виїхали з Київщини до різних районів Криму та в Біробіджан. 1928 р.
 ДАКО, ф. Р-290, оп. 1, спр. 149, арк. 140.

111

111

10. 20. 1917

110.

LESXAL
XXSALJ

ДОП. ТОВ. ГОЛЬЦМАН/

Концентрація, що поруч з деревнянським планом переселення
за 1932р. до Б.рєбіджаву /110% та до Криму /128% наслідки до
зав. райкомів /в Україні виконали лише на 35%.

2. Значний чорим по лінії виконання нарядів до нац.радонів України пояснюється недостатнім керівництвом з боку Облкомзету та відсутню до мобілізації уваги районних організацій навколо суттєво важливості справи остаточного заселення впр.нац.рай- сий в 1932 році.

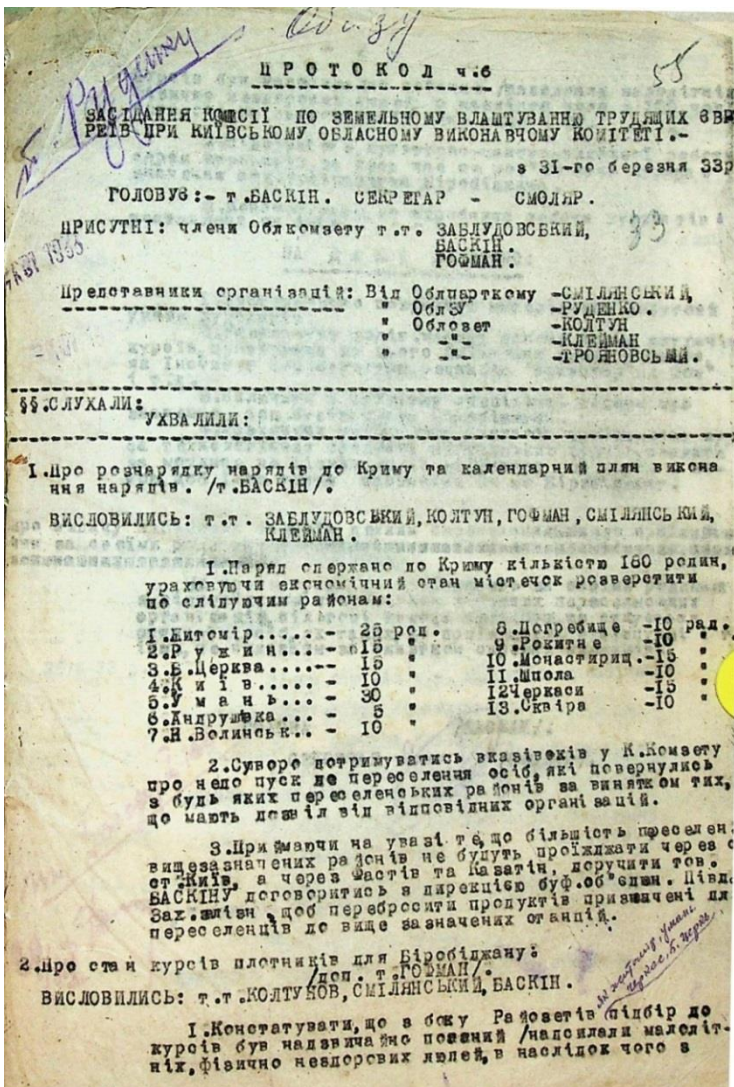
Об'єкту виступу та Об'єкту виступу ретельно перевіряють реальність наданих п'яти для районів, окрема Тетіїв, Потіїв, Яготин, Борщів, то-що / своєчасно переїздить наряди, які там не можуть бути викона- ни до інших районів, що таку можливість мають.

а. Вважати підготовку роботи до переселенської кампанії 1938р.
за недостатню. Облікову та облікову розгорнути відповідну ро-
боту по районах Области та забезпечити повне та своєчасне вико-
нання переселенських нарядів.

8.3. Число жителів готовності районів вселення до прийому переселенців, вважати за необхідне відрядити бригаду до Калінін-дорфу та Сталіндорфу, погодивши це питання так з Укркомзетом, як

твр. 90 гр.

160

Протокол № 16 засідання комісії при Київському облвиконкомі щодо земельного облаштування трудящих-євреїв про розподіл та виконання нарядів з переселення 180 родин з міст Київської області в Крим. 31 березня 1933 р. Фрагмент.
ДАКО, ф. Р-354, оп. 1, спр. 993, арк. 55.

Після закінчення переселення підлягає поверненню до Радянського Союзу.

Пільги переселенцям в Крим.

а/ колгоспникам і спеціалістам, що переселяються в Крим, надається одноразова грошова допомога в розмірі 2.500 крб. на когуну сім'ю;

б/ в колгоспників, що переселяються в Крим, списуються всі неробочі не матеріальні поставки, грошові податки і сільськогосподарські платежі;

в/ за колгоспниками, що переселяються в Крим, збирається урядовий збір з привласнення ділянки і надається право вступати до заготовчих організацій на місці від'їзду, по зобов'язанню органів Уповноваженого, на виході рівної кількості сільськогосподарських продуктів в місяці весни;

г/ новообразовані колгоспи в Криму з колгоспників-переселенців звільняються на 1944-45 р.р. від податкового податку, сільських платежів і від обов'язкових поставок державі сільськогосподарських продуктів і продуктів тваринництва;

е/ колгоспники-переселенці надаються право взяти з собою романт, тваринництво, яке входить в особистому користуванні і інше майно майже на 100%, з вартістю вагою до двох тонн на одну сім'ю;

ж/ за ризиком держави збільшується вартість проїзду, перевезення худоби і майна переселенців-колгоспників, також їх медичне обслуговування в місяць виходу до місця поселення;

з/ колгоспникам-переселенцям в місяць весни Уповноважений продає по державній ціні продовольче зерно в розмірі 2 центнерів на когуну сім'ю;

і/ в місяць весни колгоспники-переселенці звільняються від податків і інших повинностей поземки в розмірі 8.000 крб. на одну господарство в поверненні її протягом 6-ти років.

к/ господарства колгоспників, що переселяються в Крим звільняються на 1944-45 р.р. від усіх державних грошових податків, сільських платежів і від поставок державі сільськогосподарських продуктів і продуктів тваринництва;

Пільги переселенцям в Крим. 1944 р. Фрагмент.
ДАКО, ф. Р-4469, оп. 1, стр. 9, арк. 15.

У Р Е Р

38

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
ТЕТІВСЬКОЇ РАЙРАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ
Київської області

Тетіїв

13 листопада 1950

Р І Ш Е Н Н Я

Тетіївської районної комісії по переселенню сімей колгоспників
в Кримську область.

ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ В КОЛГОСПИ КРИМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

СЛУХАЛИ: заяву г-на ГОНЧАРУК Феоктіста Гнатовича, с. Слобода про
його добровільне бажання переселитися в колгоспи Кримської
області.

УХВАЛИЛИ: заяву г-на ГОНЧАРУК Феоктіста Гнатовича -задовільнити.

СЛУХАЛИ : заяву г-ки КАМІНСЬКОЇ Ганни Іванівної, с. Кашперівка про
її добровільне бажання переселитися в колгоспи Кримської
області.

УХВАЛИЛИ: заяву г-ки КАМІНСЬКОЇ Ганни Іванівної -задовільнити.

СЛУХАЛИ : заяву г-ки КОВАЛЬСЬКОЇ Тамари Василівної, с. Снігурівка про
її добровільне бажання переселитися в колгоспи Кримської
області.

УХВАЛИЛИ: заяву г-ки КОВАЛЬСЬКОЇ Тамари Василівної -задовільнити.

ГОЛОВА ВИКОНКОМУ РАЙРАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

СЕКРЕТАР ВИКОНКОМУ РАЙРАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

С. ОСТАПКО /

Л. РАТУШНИЙ /

Рішення Тетіївської районної комісії по переселенню
сімей колгоспників у Кримську область. 13 листопада 1950 р.
ДАКО, ф. Р-880, оп. 3, спр. 24, арк. 39.

СОВМЕСТНО СО МНОЙ ПЕРЕСЕЛЯЕТСЯ МОЯ СЕМЬЯ В СОСТАВЕ:

№ п. п.	Фамилия имя и отчество	Родствен- ные отно- шения	Год ро- жде- ния	Пол	Основная работа	Выработано трудодней		Приглажал ли в судебном порядке	№ паспорта	Примечание
						В кол- хозе	Вне кол- хоза			
1.	Барса М. А.	сын	1910	б/н	к-м	-	67	нет		
2.	Барса Ф. Т.	сын	1929	б/н	м-м	-	-	нет		
3.	Барса З. Т.	сын	1936	б/н	школ.	-	-	-		
4.	Барса А. Т.	доч	1948	б/н	школ.	-	-	-		
5.	Барса Л. С.		1950	б/н	м-м	-	-	-		

Даты, установленные для переселения правительством, мне известны
 14 марта 1950 года

СЛУЖЕБНЫЕ ОТМЕТКИ

Заключение председателя сельсовета места выхода Комиссия с/к колхоза

Заключение врача и отметки о медико-санитарном обслуживании

Заключение районного исполнительного комитета

Службные отметки переселенческих органов

Примечание: Пункты 13 и 14 заполняются на переселенцев в местах выхода на основе данных колхоза

1-й тип. УИ и П. Зак. № 2996 Р

Станция отправления _____ ж. д.
 Станция назначения _____ ж. д.
 № переселенческого билета _____

Место выхода **Место вселения**

Край, область Кишиневская Край, область Крымская
 Район Тетиевский Район Бахчисарайский
 Село _____ Село _____
 Колхоз _____ Колхоз _____

АНКЕТА-ЗАЯВЛЕНИЕ

Прошу переселить меня в плановом порядке в один из колхозов _____ края Херсонского области _____

О себе сообщаю следующие сведения

1. Фамилия, имя и отчество Барса Петр Михайлович
 2. Год и место рождения 1906 г. с. Кошів Тетіївського р-ну
 3. Образование 3 класи 4. Специальность к-м
 5. Национальность Украинец
 6. Социальное положение Колхозник 7. Партийность б/п
 8. Основная работа в колхозе на огуни с/к работам
 9. Стаж работы в колхозе 1930г.
 10. Переселялся ли ранее в плановом порядке (когда и куда) нет
 11. Привлекался ли к ответственности в судебном или административном порядке (когда и за что) нет
 12. № паспорта, кем и когда выдан _____
 13. _____

Наличие имущества для перевозки	Количество скота					Продфураж (в цент)					Прочие грузы (в т.)
	Коров	Телят	Свиней	овец и коз	Птицы	прод- зерно и мука	зерно- фураж	овощи	сено и солом		
В СЕГО	-	-	-	-	-	14 ц	1 т	-	50 кг	-	
в том числе выдан из ферм колхоза											

14. Выработано трудодней (главой семьи) а) в текущем 40 б) в прошлом году 327

Анкета-зая на переселения до Бахчисарайского району Крымської області жителя с. Кошів Тетіївського району Київської області П. Барса.

14 березня 1950 р.

ДАКО, ф. Р-880, оп. 3, спр. 24, арк. 6-бзв.

Бабака

24 селищ
108 тис.

Форма № 10
Утверждено Статуправлением РСФСР
№ 19-12 от 11. IV-1947 г.

Высылается Переселенческому отделу области
вселения по мере отправки эшелона, в день
отправки эшелона.

ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ РСФСР

ЭШЕЛОН № *218.*

ЭШЕЛОННЫЙ СПИСОК

переселенцев, отправляемых из *Ржевской* области
в *Крымскую* область (край)

Дата *28 марта* 1950 г.

Ешелонний список переселенців, які виїжджають з Київської до Кримської області. 28 березня 1950 р. Титульний аркуш списку.
ДАКО, ф. Р-880, оп. 3, спр. 24, арк. 207.

207

Порядко- вый №	Фамилия, имя отчество переселенца	Родствен- ное отноше- ние к главе семьи	Год рожд. дней	Наименование мест выезда		Куда переселится (наименование мест вселения)		
				район и сельсовет	колхоз	область (край республика)	район и сельсовет	колхоз
1	1	Млаичик	✓	с. Сичковск				
2	1	Никола Анисеевич	1909	Багалевск	Гар. Зирка	Прилепск	Совхозск	
3	2	Млаичик						
4	3	Владимир Млаичик	1916	"	"	"	"	"
5	4	Млаичик	1926	"	"	"	"	"
6	5	Млаичик	1937	"	"	"	"	"
7	6	Млаичик	1939	"	"	"	"	"
8	7	Млаичик	1942	"	"	"	"	"
9	8	Млаичик	1945	"	"	"	"	"
10	9	Млаичик	1948	"	"	"	"	"
11	10	Млаичик	1951	"	"	"	"	"
12	11	Млаичик	1954	"	"	"	"	"
13	12	Млаичик	1957	"	"	"	"	"
14	13	Млаичик	1960	"	"	"	"	"
15	14	Млаичик	1963	"	"	"	"	"
16	15	Млаичик	1966	"	"	"	"	"
17	16	Млаичик	1969	"	"	"	"	"
18	17	Млаичик	1972	"	"	"	"	"
19	18	Млаичик	1975	"	"	"	"	"
20	19	Млаичик	1978	"	"	"	"	"
21	20	Млаичик	1981	"	"	"	"	"
22	21	Млаичик	1984	"	"	"	"	"
23	22	Млаичик	1987	"	"	"	"	"
24	23	Млаичик	1990	"	"	"	"	"
25	24	Млаичик	1993	"	"	"	"	"
26	25	Млаичик	1996	"	"	"	"	"
27	26	Млаичик	1999	"	"	"	"	"
28	27	Млаичик	2002	"	"	"	"	"
29	28	Млаичик	2005	"	"	"	"	"
30	29	Млаичик	2008	"	"	"	"	"
31	30	Млаичик	2011	"	"	"	"	"
32	31	Млаичик	2014	"	"	"	"	"
33	32	Млаичик	2017	"	"	"	"	"
34	33	Млаичик	2020	"	"	"	"	"
35	34	Млаичик	2023	"	"	"	"	"
36	35	Млаичик	2026	"	"	"	"	"
37	36	Млаичик	2029	"	"	"	"	"
38	37	Млаичик	2032	"	"	"	"	"
39	38	Млаичик	2035	"	"	"	"	"
40	39	Млаичик	2038	"	"	"	"	"
41	40	Млаичик	2041	"	"	"	"	"
42	41	Млаичик	2044	"	"	"	"	"
43	42	Млаичик	2047	"	"	"	"	"
44	43	Млаичик	2050	"	"	"	"	"
45	44	Млаичик	2053	"	"	"	"	"
46	45	Млаичик	2056	"	"	"	"	"
47	46	Млаичик	2059	"	"	"	"	"
48	47	Млаичик	2062	"	"	"	"	"
49	48	Млаичик	2065	"	"	"	"	"
50	49	Млаичик	2068	"	"	"	"	"
51	50	Млаичик	2071	"	"	"	"	"
52	51	Млаичик	2074	"	"	"	"	"
53	52	Млаичик	2077	"	"	"	"	"
54	53	Млаичик	2080	"	"	"	"	"
55	54	Млаичик	2083	"	"	"	"	"
56	55	Млаичик	2086	"	"	"	"	"
57	56	Млаичик	2089	"	"	"	"	"
58	57	Млаичик	2092	"	"	"	"	"
59	58	Млаичик	2095	"	"	"	"	"
60	59	Млаичик	2098	"	"	"	"	"
61	60	Млаичик	2101	"	"	"	"	"
62	61	Млаичик	2104	"	"	"	"	"
63	62	Млаичик	2107	"	"	"	"	"
64	63	Млаичик	2110	"	"	"	"	"
65	64	Млаичик	2113	"	"	"	"	"
66	65	Млаичик	2116	"	"	"	"	"
67	66	Млаичик	2119	"	"	"	"	"
68	67	Млаичик	2122	"	"	"	"	"
69	68	Млаичик	2125	"	"	"	"	"
70	69	Млаичик	2128	"	"	"	"	"
71	70	Млаичик	2131	"	"	"	"	"
72	71	Млаичик	2134	"	"	"	"	"
73	72	Млаичик	2137	"	"	"	"	"
74	73	Млаичик	2140	"	"	"	"	"
75	74	Млаичик	2143	"	"	"	"	"
76	75	Млаичик	2146	"	"	"	"	"
77	76	Млаичик	2149	"	"	"	"	"
78	77	Млаичик	2152	"	"	"	"	"
79	78	Млаичик	2155	"	"	"	"	"
80	79	Млаичик	2158	"	"	"	"	"
81	80	Млаичик	2161	"	"	"	"	"
82	81	Млаичик	2164	"	"	"	"	"
83	82	Млаичик	2167	"	"	"	"	"
84	83	Млаичик	2170	"	"	"	"	"
85	84	Млаичик	2173	"	"	"	"	"
86	85	Млаичик	2176	"	"	"	"	"
87	86	Млаичик	2179	"	"	"	"	"
88	87	Млаичик	2182	"	"	"	"	"
89	88	Млаичик	2185	"	"	"	"	"
90	89	Млаичик	2188	"	"	"	"	"
91	90	Млаичик	2191	"	"	"	"	"
92	91	Млаичик	2194	"	"	"	"	"
93	92	Млаичик	2197	"	"	"	"	"
94	93	Млаичик	2200	"	"	"	"	"
95	94	Млаичик	2203	"	"	"	"	"
96	95	Млаичик	2206	"	"	"	"	"
97	96	Млаичик	2209	"	"	"	"	"
98	97	Млаичик	2212	"	"	"	"	"
99	98	Млаичик	2215	"	"	"	"	"
100	99	Млаичик	2218	"	"	"	"	"

Ешелонний список переселенців, які виїжджають з Київської до Кримської області. 28 березня 1950 р. Перша сторінка списку.
ДАКО, ф. Р-880, оп. 3, спр. 24, арк. 207зв.

80

Висновку на
заяву про будівництво
в цьому місці і
доповіді.
бу МД

54

УКРАЇНСКАЯ СОВЕТСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА

СОВЕТ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА

КИЕВСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО АДМИНИСТРАТИВНОГО РАЙОНА

РАСПОРЯЖЕНИЕ № 282

5. июля 1961 года

г. КИЕВ

О строительстве курортного городка в с. Планерском.

В целях концентрации выделяемых отраслевыми управлениями средств на строительство курортного городка в с. Планерском согласно постановлению Совета от 5/УМ-1960 г. № 121, а также установления контроля и обеспечения финансирования указанного строительства:

1. Поручить административно-хозяйственному отделу совнархоза /т. Петрову/ выполнение функций заказчика по строительству курортного городка в с. Планерском.

2. Отделу капитального строительства /т. Ткаченко/ выделить на 1961 год АХО совнархоза лимит на содержание технического надзора в количестве 3-х штатных единиц.

3. Начальнику административно-хозяйственного отдела совнархоза тов. Петрову:

а/ обеспечить заключение подрядного договора на строительство объектов курортного городка в с. Планерском со строительной организацией Крымского совнархоза;

б/ закончить оформление отвода земельного участка под строительство городка.

4. Начальникам отраслевых управлений обеспечить перевод средств административно-хозяйственному отделу в объемах предусмотренных постановлением Совета от 5/УМ-60г. № 121 для оплаты капитальных работ по строительству курортного городка в с. Планерском.

5. Контроль за выполнением настоящего распоряжения возложить на заместителя председателя совнархоза тов. Михайлова.

Председатель
Совета народного хозяйства *М. М. П. Лисняк*

Проект распоряжения внесен

отделом капитального строительства *Ткаченко*

См. Записку
А. Г. Г. Г.

Лисняк

Розпорядження ради народного господарства Київського економічного адміністративного району про будівництво курортного містечка в с. Планерське (сучасний Коктебель). 5 липня 1961 р.

ДАКО, ф. Р-5003, оп. 1, спр. 459, арк. 54.

*Хромов Анатолій,
заступник директора Галузевого державного
архіву Служби безпеки України,
кандидат історичних наук*

ПРОТОКОЛИ РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ КРИМУ 1920-1953 років

В 2018 році Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про реабілітацію жертв комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»¹, який вдосконалив процедуру реабілітації. Зараз триває процес створення та оновлення складів регіональних та Національної комісії з реабілітації. Зважаючи на відповідні зміни в законодавстві, архіви, які містять інформацію репресивних органів, зокрема і Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), можуть очікувати чергову хвилю зростання кількості запитів від репресованих осіб та членів їхніх родин.

Крім того, архівне законодавство України, зокрема Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»², Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»³ зобов'язують архівні установи різними методами (публікація, оцифрування тощо) популяризувати та ефективно використовувати архівну інформацію.

З цією метою, від початку 2019 р. ГДА СБУ здійснив підготовку до реалізації амбітного проекту онлайн доступу до цифрових копій протоколів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр. Ці документи сформовані в окремі описи за територіальним (обласним) принципом та долучені до фонду № 6 ГДА СБУ «Кримінальні справи на реабілітованих осіб»⁴. Після науково-технічного опрацювання справ та перевірки їх фізичного стану, протоколи оцифровуються. Безконтактне сканування відбувається на обладнанні, яке отримане архівом СБУ від громадської організації в якості благодійної допомоги – це компактний

сканер CZURET 16 Plus, який дозволяє проводити роботу з валового сканування документів форматів до А3. Великоформатні справи, як виключення, будуть оцифровані на іншому обладнанні архіву. За перший місяць проекту оцифровано протоколи трійок 1937-1938 рр. по Кам'янець-Подільській області (52 одиниці зберігання, 3190 цифрових фотокопій), в роботі перебувають документи по Одеській та Київській областях.

Серед справ цього фонду особливої важливості є документи з опису № 6 з протоколами репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму Криму 1920-1953 рр., який так само включено в чергу на оцифрування за проектом. Варто сказати, що ці справи є одним із найбільш повних комплексів документів, який містить інформацію про історію Криму до входження його до складу УРСР та доступні для українських громадян. Документи зберігалися в архівному підрозділі Головного управління СБУ в Автономній Республіці Крим та були витребувані на зберігання в ГДА СБУ в 2009 р. Доступ до цих документів надзвичайно важливий в умовах окупації Криму. Всього в описі 106 одиниць зберігання за 1920-1953 рр. Серед цих документів можна виділити чотири основні групи.

Перша частина опису представлена протоколами, виписками з протоколів засідань Президій Кримської обласної та Сімферопольської міської ЧК (Надзвичайна комісія, рос. – Чрезвычайная комиссия, загальноновживане скорочення щодо Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією та саботажем) за період 1921-1923 рр.; Севастопольської та Феодосійської міських ЧК за 1921 р.⁵

Друга група представлена протоколами засідань «трійки», особливих нарад Державного політичного управління (ДПУ) Криму за 1924-1927 рр.⁶

Третя частина описів об'єднує в собі протоколи засідань «трійки» Управління Народного комісаріату внутрішніх справ (УНКВС) Кримської АРСР за 1937-1938 рр.⁷

Крім того, в описі містяться справи з актами та іншими документами щодо виконання вироків (вищої міри покарання – розстрілу) по Криму в період 1920-1953 рр. та логічно об'єднані в окрему четверту групу ⁸.

Зараз в Галузовому державному архіві Служби безпеки України триває робота з пошуку партнерів для репрезентації оцифрованих знімків онлайн на сайті партнера. В перспективі має бути створений ресурс з онлайн доступом до цифрових копій і можливістю зворотного зв'язку від користувачів та заповнення спеціальних форм, які наповнять базу даних на репресованих осіб і нададуть змогу автоматично замовляти архівні довідки та засвідчені копії.

ДЖЕРЕЛА та ЛІТЕРАТУРА

¹ Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»: від 13.03.2018 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-12> [станом на 26.02.2019]

² Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»: від 09.04.2015 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> [станом на 26.02.2019]

³ Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»: від 09.04.2015 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-19> [станом на 20.02.2019]

⁴ Галузовий державний архів СБУ: Путівник / ГДА СБУ. Автори-упоряд.: В. М. Даниленко (відп. упоряд.) та інші. – Харків: Права людини, 2009. – С. 84-90.

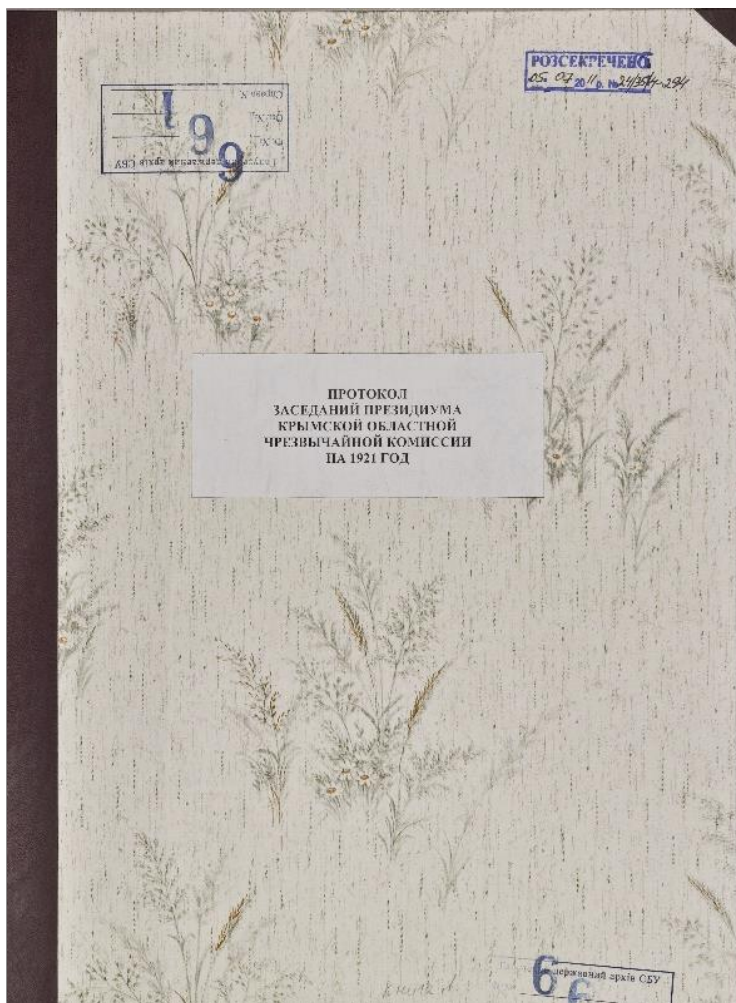
⁵ ГДА СБУ (Галузовий державний архіву Служби безпеки України). Ф. 6. Оп. 6. Спр. 1-5, 90-91.

⁶ Там само. Спр. 92-94.

⁷ Там само. Спр. 6-60.

⁸ Там само. Спр. 61-89г.

ДОКУМЕНТИ

Титульний аркуш справи з протоколами засідань
Президії Кримської обласної ЧК. 1921 р.
ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6, спр. 1.

РОЗСЕКРЕЧЕНО

б. 07 2011 р. № 04/35/4-294

Копии и подлинники

Протоколов
Засіданій Трійки ГПУ Криму
за 1924 год.

(лишого протоколов по адм.
визначенням из пределов Крыма)

Книга № 9.

арх 8

Фонд № 6
Опись № 6
Порядковый № по описи 92
Принято в архив

Титульний аркуш справи з протоколами
засідань «трійки» ДПУ Криму. 1924 р.
ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6 спр. 92.

ПРОТОКОЛ

ЗАСЕДАНИЯ ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ ПРИ ГПУ КРЫМА НА ОСНОВАНИИ ПРИКАЗА
ОГПУ № 172.

ПРИСУТСТВУЮТ: Пред. ГПУ Крыма т. ШВАРЦ, члены: Нач. Соч. т. ТОРОПКИН,
Мис. - Консулт. - т. ЕУРАЗИЕВ, Прокурор ГПУ Крыма тов.
АНДРЕЕВ.

Секретарь тов. ДАННИС.

От 9-го декабря 1924 года.

Слушала:

Постановили:

1. Дело № 826 по обв. гр. гр. АБИБУЛА Асина - 29 л., БЕЛИЗВА Сеита - 26 л., РОМА-
НОВА Михаила / не установлен / в неоднок-
ратных систематических кражах, что
предусмотрено ст. 180 У.К.
Обвинения предъявлены. Обвиняемые
содерж. под стражей при ГПУ Крыма.

2. Дело № 810 по обв. гр. гр. НОВИКО-
ВА Василия Филипповича - 16 л., ПОЛКОВ-
НИКО Константина Николаевича - 32 лет, ГЛУ-
ШИН ГИРИЙ Марии Григорьевны - 22 лет,
ЗЕМЛЯНОВА Любови Абрамовны - 28 лет, КАР-
ЧАТИНА Николая Васильевича - 21 год,
ШУТОВА Георгия Алексеевича - 27 лет,
КРЕМЯНКО Константина Федоровича - 17 л.
в неоднократных и систематических
кражах, что предусмотрено 180 ст. У.К.
Обвинения предъявлены. Требования УПК
выполнены. Обвиняемые содержатся в
Севастопольском Исправдоме.

3. Дело № 815 по обв. гр. гр. КОНДА-
ТИНКО Дроника Михайловича - 29 лет и
друг. в совершении целого ряда от-
рублений и мелких краж, что предус-
мотрено ст. 76 ч. 2 и ст. 80 У.К.
Обвинения предъявлены. Требова-
ния УПК выполнены. Обвиняемый сод-
ерж. под стражей при Севастопольском

Дело, ввиду его ясности с од-
ной стороны и представляющее го-
лосный интерес для судебного разбира-
тельства с другой стороны,
направить Прокурору для пере-
дачи в ГПУ Суд. на предмет от-
крытого судебного разбирательства
с тов. Арестован. - АБИБУЛА Асина
29 л. и БЕЛИЗВА Сеита - 26 л.
перечислить содержанием за
Прокурором.

Ввиду того, что обвиняемые яв-
ляются ворами-рецидивистами,
занимающиеся кражами, как
своей основной профессией и
что они являются элементом
неисправимым-социально-опас-
ным-ПОЛКОВНИКО Константина
Николаевича - 32 л. и ЗЕМЛЯНОВ
Абрамовну - 28 л. - ЗАКЛЮЧИТЬ в
КОНЦЛАГЕРЬ СРОКОМ на три года
КАЖДОГО

НОВИКОВА Василия Филипповича
16 л., ГЛУШИНКО Константина
Николаевича - 18 л. и КРЕМЯНКО
Константина Федоровича - 17 л.
ЗАКЛЮЧИТЬ в КОНЦЛАГЕРЬ СРОКОМ
на три года, но на основании
ст. 180 У.К., как несовершенно-
летних-срок заключения смят-
чить на одну треть, т.е. ЗАКЛЮ-
ЧИТЬ в КОНЦЛАГЕРЬ СРОКОМ на
два года КАЖДОГО

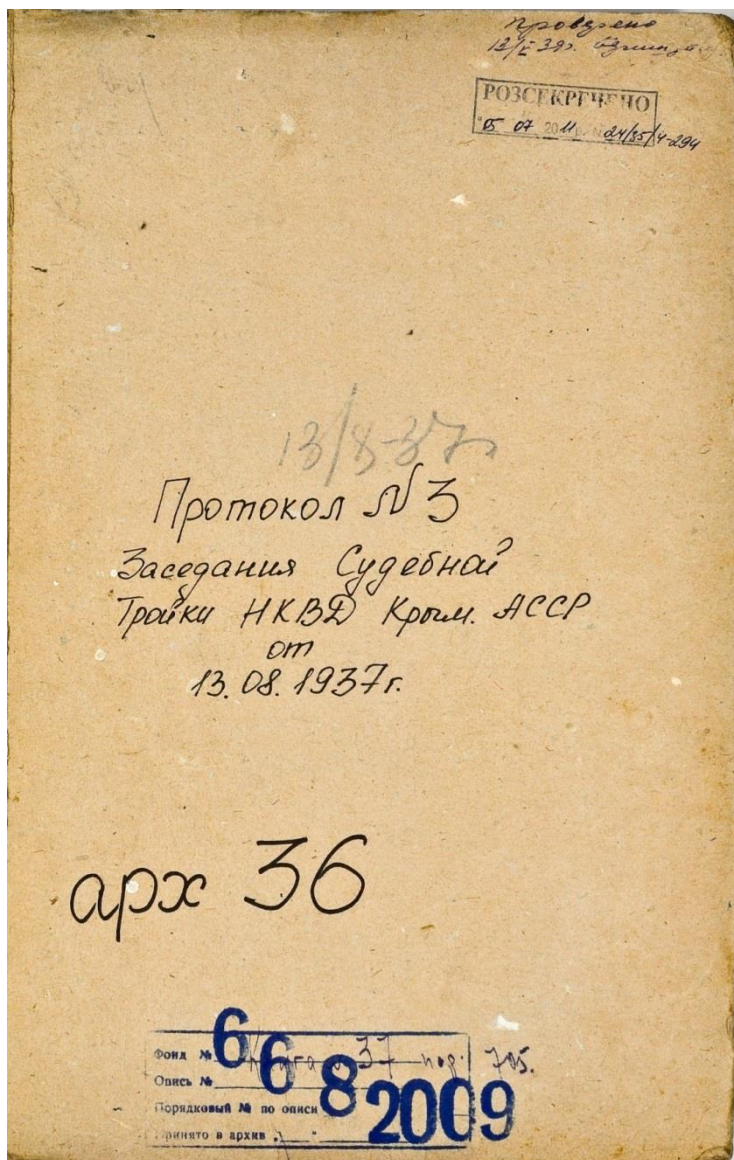
ГЛУШИН ГИРИЙ Марии Григорьевны
22 лет - заключить в КОНЦЛАГЕРЬ
СРОКОМ на два года.
КАРЧАТИНА Николая Василье-
вича - 21 год, как имевшего
всего одну судимость, в силу
которой наказание отбыл из
под стражи с освобождением
и дело в отношении его - прек-
ратить.

КОНДАТИНКО Дроника Михайло-
вича - 29 лет, как элемент со-
циально-опасный, занимающийся
исключительно кражами, как
своей основной профессией, за-
что имеет неоднократные суди-
мости и зарегистрирован в
Уголовном розыске, как рециди-
вист - ЗАКЛЮЧИТЬ в КОНЦЛАГЕРЬ
СРОКОМ на три года. В отноше-
нии остальных - дело следствием
продолжать.

Протокол заседания Особливой нарады ДПУ Крыму.

9 грудня 1924 р. Фрагмент.

ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6, спр. 92, арк. 146.

Титульний аркуш справи з протоколом № 3 засідання судової «трійки»
Управління НКВС Кримської АРСР. 13 серпня 1937 р.
ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6 спр. 8.

ПРОТОКОЛ № 3

ЗАСЕДАНИЯ СУДЕБНОЙ ТРОЙКИ НКВД КРЫМСКОЙ АССР

от 13 Августа 1937 г.

Председатель тройки Нарком Внутр. дел Кр. АССР
Ст. майор Гос. безопасности Т. ПАВЛОВ

Члены: { Секретарь Кр. ОК НКВД / тов. ТРУНЧУ / Прокурор Кр. АССР тов. МОНАТОВ

Секретарь Нач. 8-го Отд. УГБ НКВД Кр.
И. П. Давыдов / И. П. Давыдов /

С Л У Ш А Л И:	П О С Т А Н О В И Л И:
Следдело № 218 Кировского РО НКВД Кр. по обвинению <u>КОТОВА Дмитрия Григорьевича</u>, 1900 года рождения, русский, гр.-ин СССР, из кулаков, в 1931 г. судим по ст. 58-10 к 3 годам за- ключения, уроженец д. Владиславовка, Кирово- кого р-на, в момент ареста - подмастер хлебопекарни, <u>В ТОМ, ЧТО:</u> В июне 1937 года в помещении пекарни в присутствии рабочих, ведя беседу с под- мастером - кулаком ТАТАРНИО о расстреле шпионов Тухачевского и других, вел клевет- нические разговоры по адресу вождей партии, при этом нецензурно выражаясь, т. е. в пр. пр. ст. 58-10 УК РСФСР. Обвиняемый содержится под стражей в Федосийской тюрьме с 28 июля 1937 г. ДОКЛАДЧИК - ЯВУСТИ, И.	<u>КОТОВА</u> <u>Дмитрия Григорьевича</u> <i>заклинить в это сроком на десять лет, с низа срок с 28-го - 37. Вело срать в раеш</i>

Председатель тройки _____

Члены: { _____ Прокурор _____

Секретарь _____

Протокол № 3 засідання судової «трійки»
 Управління НКВС Кримської АРСР. 13 серпня 1937 р.
 ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6 стр. 8, арк. 12.

РОЗСЕКРЕЧЕНО
05.07.2011 г. № 24/554-304

наименование органа КГБ _____

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № 09

АКТЫ

о приведении в исполнение ВМН
по Тройке НКВД Крыма, из других
областей

за 1937-1938 год.

Начато "___" _____ 19__ г.
Окончено "___" _____ 19__ г.

В _____ томах
ТОМ № _____

Арх. № **10**

Архив _____
наименование учетно-архивного отдела-отделения

Сдано в архив "___" _____ 19__ г.

Фонд № **66**
Опись № **70**
Периодический № по описи _____
Принято в архив "___" _____

2009

Титульний аркуш справи з актами виконання вищої міри покарання
по Криму та інших областях. 1937-1938 рр.
ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6, спр. 70.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 27
ЗАСЕДАНИЯ СУДЕБНОЙ ТРОЙКИ НКВД КРЫМСКОЙ АССР

от « 10 » Февраля 193 г.

С Л У Ш А Л И:	ПОСТАНОВИЛИ:
5-12 Дело № 1189 Феодосийского ГОМ в отношении ДОКШИНОВА Павла Игнатьевича, 1909 г.р. урож. г. Феодосии, русского, одинокого, м/грам. б/п., гр. СССР, прож. в г. Феодосии по Кр. Армейской ул. № 21, азербайджанского. Последнее место работы - Погрудоконгора ст. Феодосия, грузчиком с 2/9-37г. с 23/XI-37г. бросил работу. Имеет паспорт сер. БК № 686618. Подвергался призывам 10 раз за кражи и хулиганство. С у д и м : 1. 30/IV-25г. ст. 180/A УК - 3 месяца л/св. 2. 15/I - 27г. ст. 164-3 мес. л/свободы. 3. 17/IV-30г. ст. 74-2 УК - 8 мес. ИТР. 4. 27/IV-31г. ЛП ОГПУ Кр. - 3 года ИТЛ. 5. 23/VI-35г. по ст. 74 ч. 2 УК - 6 мес. ИТР. 6. 10/8- 35г. ст. 74-2 УК - 1г. 6 мес. л/св. ОЗЫМАЕТСЯ В ТЕМ, ЧТО: 1. Злобный, неисправимый хулиган, геано, поддерживает связь с преступ. элементами. Аманьским и др. 2. 1937г. с участием Синагана/Синагина в декабре мес. осужден - 5г. ИТЛ/за хулиганские побуждения сорвал стани окон квартиры Туровых и ворвавшись в квартиру учинил дебош, напившись пьяным учинил дебош, на ул. производил выстрелы из имевшегося при нем охотничьего оружия. 3. В Сентябре мес. 37г. совместно с Синаганим напившись пьяным учинил дебош на ул. производил выстрелы из имевшегося при нем охотничьего оружия. Содержится п/сгражей при тюрьме г. Феодосии с 29/XI-37г. /Докладчик Джанбеков/.- Секретарь тройки <i>Васильев</i> Выписка верна: 7	ДОКШИНОВА Павла Игнатьевича. РАСТРЕЛЯТЬ "мущество конфисковать дело сдать в архив

Выписка з протоколу № 27 засідання судової «трійки»
 Управління НКВС Кримської АРСР. 10 лютого 1938 р.
 ГДА СБУ, ф. 6, оп. 6, стр. 70, арк. 82.

РОЗСЕКРЕЧЕНО
5.07.2011 г. № 24/854-284

НКВД Крым АССР

наименование органа КГБ

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № 10

~~обвиненный~~ **с Актами**
о ВМН

по гор. Керчи и Краснодару
за май - июнь 1942 год.
том 5
со стр. 1107 по 1205.

Начато „ „ 19 г.
Окончено „ „ 19 г.

В томах
ТОМ № 5

Арх. № **28**

Архив _____
наименование учетно-архивного отдела-отделения

Сдано в архив „ „ 19 г.

66 88 2009

Листа № _____
Опись № _____
Порядковый № по описи _____
Внесено в архив „ „

Титульний аркуш справи з актами виконання вищої міри покарання.

Травень-червень 1942 р.

ГДА СБУ. ф. 6, оп. 6, стр. 88.

**ФОТОРЕПОРТАЖ
З КРУГЛОГО СТОЛУ***

Початок роботи круглого столу. Зліва направо: директор ЦДАГО України Ольга Бажан, заступник Міністра юстиції України Денис Чернишов, Голова Державної архівної служби України Тетяна Баранова, народний депутат України, Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров

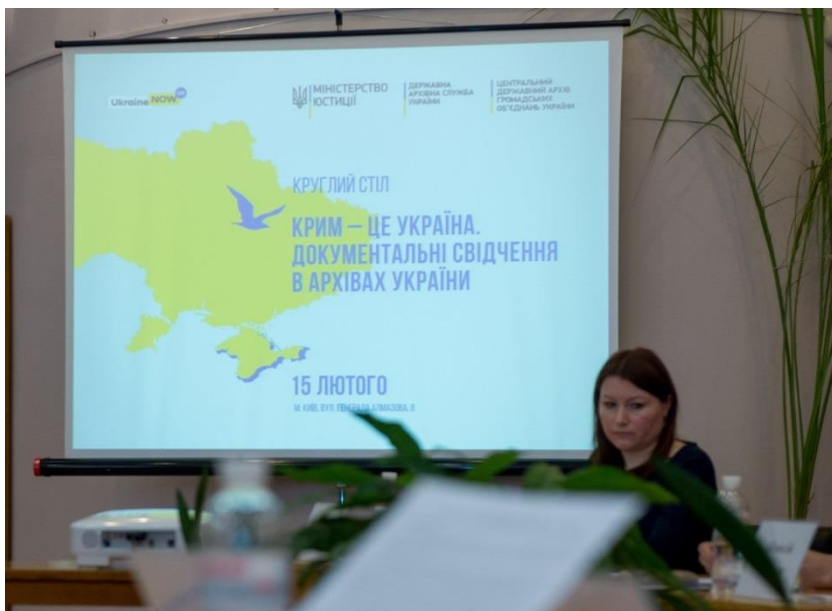

Учасники круглого столу під час роботи

**Автор фотографій – фотокореспондент інтернет-видання «Цензор.НЕТ» Наталія Шаромова.*

Зліва направо: директор ЦДАГО України Ольга Бажан,
заступник Міністра юстиції України Денис Чернишов,
Голова Державної архівної служби України Тетяна Баранова

Виступає завідувач сектору використання інформації та
довідкового апарату ЦДАВО України Наталія Григорчук

Директор ЦДАГО України Ольга Бажан, заступник Міністра юстиції України Денис Чернишов, Голова Державної архівної служби України Тетяна Баранова, народний депутат України, Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров

Зліва направо: завідувач кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Андрій Піжик, радник Міністра інформаційної політики України Юлія Каздобіна, заступник Голови Державної архівної служби України Ігор Бондарчук

Зліва направо: заступник Голови Меджлісу кримськотатарського народу Ахтем Чийгоз, директор Департаменту взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України Ілля Лозінський, директор Державного архіву Київської області Соф'я Каменєва

Зліва направо: провідний науковий співробітник ЦДІАК України Олександр Пономарьов, завідувач сектору довідкового апарату ЦДІАК України Олексій Кузьмук, директор ЦДІАК України Ольга Музичук, радник Міністра інформаційної політики України Юлія Каздобіна

Заступник Міністра юстиції України Денис Чернишов та
Голова Державної архівної служби України Тетяна Баранова

Народний депутат України, Голова Меджлису кримськотатарського
народу Рефат Чубаров та директор ЦДАГО України Ольга Бажан
на початку роботи круглого столу

Народний депутат України, Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров під час виступу на круглому столі

Під час роботи круглого столу

Заступник Міністра юстиції України Денис Чернишов
під час виступу на круглому столі

Народний депутат України, Голова Меджлису кримськотатарського народу
Рефат Чубаров і головний спеціаліст відділу взаємодії з державними органами
та інформаційно-аналітичного забезпечення Державної архівної служби
України Володимир Янішевський оглядають виставку архівних документів

Голова Меджлису кримськотатарського народу Рефат Чубаров та його заступник Ахтем Чийгоз обговорюють архівні документи про кримськотатарський рух за повернення на батьківщину

Фрагменти виставки документів про Крим із фондів
Центрального державного архіву громадських об'єднань України

Наукове видання

**Крим – це Україна.
Документальні свідчення в архівах України**

Збірник статей і матеріалів
круглого столу 15 лютого 2019 року

Комп'ютерна верстка: С. Л. Геращенко